

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Leyla Şimşek-Rathke

Dünden Kalanlar

Türkiye'de Hemşirelik
ve GATA TSK
Sağlık Meslek Lisesi Örneği

LEYLA ŞİMŞEK-RATHKE 1983-1987 arasında GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi'nde okudu. Uzun bir aradan sonra 1992'de üniversite eğitimine başladı ve sırasıyla İngiliz Dili, Kültürel Çalışmalar ve Sosyoloji (doktora) eğitimi aldı. Hemşirelik, çevirmenlik, İngilizce öğretmenliği, yeminli tercümanlık yaptı. Halen Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde çalışmakta, kültürel çalışmalar, medya araştırmaları, beden sosyolojisi ve akademik araştırma-yazma becerileri konularında dersler vermektedir.

İletişim Yayınları 1609 • Araştırma-İnceleme Dizisi 264

ISBN-13: 978-975-05-0905-6

© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2011, İstanbul

EDITÖR Aksu Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI 1987'deki mezuniyet töreni, GATA

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Kerem Ünüvar

DİZİN Cem Tüzün

BASKI ve CILT Sena Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LEYLA ŞİMŞEK-RATHKE

Dünden Kalanlar

Türkiye'de Hemşirelik ve
GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi
Örneği

i l e t i ő i m

Nuran'a

Hatice Coşkun ve Sevilay Ekinci'nin anısına

İçindekiler

Önsöz	9
Teşekkür	13
Giriş	15
Hemşirelikte Sınıf ve Cinsiyet Paradoksu	37
Mahrem ile kamusalın kesiştiği yer.....	50
Güçlü imge, zayıf statü.....	60
Aileden Okula, Okuldan İşe Zincirleme Tahakküm: Çocukluk, Öğrencilik ve İş Hayatı	75
Okul seçme ve seçilme.....	80
Okumak isterken hemşire oluvermek.....	87
Yatılı olmak: Tecrit, yasak, disiplin, ceza ve izinler.....	90
Öğrencilikte uygulama günleri.....	124
Stajyerlik.....	133
Kadın emeğinde esneklik, belirsizlik, sınırsızlık, araçsallık ve muğlâk kör tekrar.....	141

Mesleki Avantaj ve Dezavantajlar	151
Sağlıkçının sağlığı	169
İç hiyerarşi: Dönem, kuşak ve statü çatışmaları	176
Hemşirelerin Tüketim Örüntüleri	195
Sonsöz	203
KAYNAKÇA	213

Hemşirelik, “dört duvar arasında sıkıştırılmış durumda, labirent gibi”... “bir kapısından giriyorsun, yıllarca içinde dolaşıyorsun, sonunda yolu bulup çıktığında, bakıyorsun ki bir arpa boyu bile ilerlememişsin”... Deneyimli bir hemşire, mesleğiyle ilgili duygusunu böyle ifade ediyor.

Kadın emeğinin birincil vasfı “görünmezlik” olduğu için, bu az gidip uz gidip bir arpa boyu ilerlememe hikâyeleri, kadınlar için tanındıktır. Görünmezliğin yalnızca ev içinde yapılan işlerle ilgili bir özellik olduğu düşünülür: Yemek yapmak, ortalık temizlemek, yırtık sökükle onarmak, ütü yapmak... Bütün bunlar, aile bireylerinin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereken “geri hizmetler”dir ve her ev kadınının bildiği gibi, yapıldıklarında değil, yapılmadıklarında fark edilirler. Kadınlar bu işleri yaparlar, çünkü kadındırlar! Sanki yemek yapmayı, sökükle dikmeyi, halı silmeyi öğrenmeleri gerekmemiştir; bütün bunları zaten, kadın olarak doğmuş oldukları için, yapabilirler...

Hemşirelik, kadın emeğinin görünmezliğinin evle sınırlı olmadığını bize en berrak gösteren örnektir herhalde. Ücret-

li bir emek türü olmasına karşın, görünmez. Hem fark edilmek ve takdir edilmek anlamında, hem karşılığının ödenmesi anlamında, görünmez. Çünkü onlarınkisi, “bakım emeği”dir! Yani kadınların “zaten”, “oldum olası” yapageldikleri işler. Hastalara bakan kişi doktorsa, meslek, bilgi, beceri, yıllarca dirsek çürütmüş olmak... akla gelir ve o zaman bakım işi bakım işi olmaktan çıkar ve “tıbbi”leşir. Ama hemşire söz konusu olduğunda, evde annenin, kız kardeşin yapıp durduğu işten pek de farklı bir şey değilmiş gibi düşünülür. Hemşire istediği kadar eğitim almış, yıllarca tecrübe biriktirmiş ve kimi zaman doktorun hatasını fark edecek kadar konuya hakim olsun, o, “kızkardeş”tir.

Leyla Şimşek-Rathke, kendisi de hemşirelik deneyimi olan bir yazar. Deneyimlerini ve konuya hem “içerden” hem de “dışardan” bakabilmeye olanacağını kullanarak, bu mesleğin çilesini çekmiş kadınlarla konuşarak, bize çarpıcı bir resim çiziyor. Bu resimde sadece hemşireliğin nasıl zor, nasıl nan-kör bir meslek olduğunu görmüyoruz. Böyle olmasının nedenlerine ilişkin ipuçlarını da yazarla birlikte takip edebiliyoruz: Sınıfın ve cinsiyetin bir mesleğin statüsünü ve koşullarını nasıl belirlediğini anlıyoruz. Aynı zamanda, hemşirelik eğitimi ve mesleki düzenlemeler üzerinden nasıl bir “kadınlık” yaratılmaya çalışıldığına da tanıklık ediyoruz.

Henüz ergenlik çağının başındaki küçük kızların bir meslek edinmek ve “ayaklarının üzerinde durabilmek” için verildikleri yatılı okul, onların ileride itaatkâr ve çalışkan kızkardeşler olarak hizmet etmelerini sağlamak üzere her türlü disiplin yönteminin uygulandığı bir yer. Arkasından uygulamalı öğrenmeler ve nihayetinde mesleğe giriş, baştan çizilen bu yolda herhangi bir değişimi içermiyor. Leyla Şimşek-Rathke’nin duymamıza aracılık ettiği her ses, bize bu hikâyenin nasıl örseleyici olduğunu anlatıyor. Meslekle ve hayatla ilgili hayallerinin, beklenti ve umutlarının hoyratça kırıldığını;

akıllı, çalışkan, hevesli genç kızlardan nasıl yorgun ve kırılgan kadınlar yaratıldığını dinliyoruz.

Bu çalışma, yalnızca bir mesleğin hakkının hukukunun nasıl çiğnendiğini anlatmıyor bize; hayatın ve ölümün, hastalığın ve sağaltımın bilgisine sahip bilge kadınların ne kadar gerilerde bir yerlerde kaldığını da hatırlatıyor. Hasta bakımının bir duygu emeği içermeyebileceğinin ciddiyetle tartışılabildiği, ölüme giden kanserli hastaların artık “tıbbın” görüş alanından çıktığının söylendiği bir zamanda, bakımın “teknik” bir işe dönüşmesini normal karşılamamız beklenirken, bu kızkardeşlerin böylesine suskun oluşlarının nedenlerini biraz daha derin düşünmemiz gerekiyor anlaşılan.

AKSU BORA

Teşekkür

Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'nun verdiği maddi destekle gerçekleştirildi (Proje No: SOS-A-030408-0084, 2008). Çalışmaya başlamamda Belkıs Kümbetoğlu, sürdürebilmemde ise Leyla Neyzi önemli bir rol oynadılar. Fakiye Özsoysal ilk taslakların tümünü okuyarak yorum ve eleştirileriyle bana destek oldu. Aksu Bora metni daha anlaşılır ve rahat okunur hale getirmemi sağladı. Onlara ve çeşitli şekillerde destek ve katkıları için annem Elif Elvan, eşim Martin Rathke'ye, ayrıca Nazan Aksoy, İnci User, Ayşe Durakbaşı, Haydar Darıcı, Özgül Akıncı, Burcu Görgün, Selda Baytaş, Faime Alpagu, Ceren Hamurcuoğlu, Gülnur Saraç, Rifat Saltoğlu, Seher Özbay, Sinan Sönmez, Gülay Kayacan, Salime Tarihçi, Sannem Güvenç-Salgırlı, Derya Güngör, Neslihan Akpınar, Nilay Yelkenci, Ahmet Reha Soykan, Hatice Çobaner, İsmail Çobaner, Nazife Yaşıt ve Muharrem Yaşıt'a teşekkür ederim.

Kaynak kişi olarak görüşme talebimi kabul ederek bana vakit ayıran, deneyim ve görüşlerini benimle paylaşan, bir kısmı emekli veya ayrılmış olmakla beraber büyük bir kısmı

halen çalışmakta olan hemşireler, bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde en büyük desteği sağladılar. Görüşmelerde bahsi geçen tüm şahıslar gibi onların da kimlik bilgilerini değiştirdiğimiz için mesleki deneyimlerinde yaşadıkları anonimliği bir bakıma burada da sürdürmüş olduk. En azından birkaçının kendi yazacakları kaynaklarla yakında bu durumu değiştireceklerini umuyorum. Ayrıca kendileriyle kayıtlı görüşme yapmasam da bu süreçte bana vakitlerini ayıran, yer yer görüşlerimi aktarıp görüşlerini aldığım ve kaynak kişilere ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen kişiler oldu. Gerek deneyimlerini gerekse görüşlerini benimle paylaşan bu anonim şahısların her birine teşekkür ediyorum. Hikâyelerinin bir parça sesi olabildiysem ne mutlu bana.

Giriş

Ben meslek hayatıma bir hemşire olarak başladım. Ancak Aralık 1996'da yaklaşık on yıldır sürdürmekte olduğum bu meslekten ayrılarak kendime yeni bir yol çizmeye karar verdim. Bu zaman içinde başka bir alanda üniversite eğitimimi tamamlayarak kendim için yeni bir mesleki seçenek yaratabilmiştım. Çevremdeki insanların kararı ile 14 yaşında, istemediğim bir mesleğin eğitimini almak üzere Gülhane Askeri Tıp Akademisi bünyesindeki TSK Sağlık Meslek Lisesi'ne gönderilmiş, dört yıllık lise eğitiminin ardından "ordu hemşiresi" sıfatıyla Ankara, Ardahan, Erzurum ve İstanbul'da, Acil Servis, Yoğun Bakım, Psikiyatri, Dahiliye gibi çeşitli kliniklerde çalışmışım. Yıllarca biriktirdiğim bir deneyim ile kendimi oldukça yetkin hissettiğim bir işi yapıyor-ken gitmeye, hatta arkama bile bakmadan, bütün bildiklerimi de bir an önce unutmaya azmetmiş bir ruh haliyle ayrılmaya karar verdim. Öyle çok nedenim vardı ki...

Hemşirelik sanki hiç bitmeyen ve hep eksik kalacak bir adanmışlık halini dayatıyordu; adeta suya yazı yazmak gibiydi. Bu, kişiye kendini başka yönlerden geliştirecek zaman

ve enerji bırakmayabiliyor, hatta bunu gereksizleştiriyordu: Hemşirelerden sadece başkalarına hizmet etmeleri ve bunu da sanki varoluşlarının tek koşuluymuşçasına sürdürmeleri beklenebiliyordu.

Bu işin eğitimini verenler, kör ve mutlak bir adanmışlık telkin ederken kendini korumayı ima bile etmemişler, bunun herhangi bir yolunu göstermemişlerdi. Evet, okulda hemşireliği öğrenirken, size baskı olarak dönen, terörize edici bir eldiven giyme takıntısı da yok değildi; ama sanki onu da aslında daha çok hata bulmaya ve suç aramaya meraklı, sizi ve sağlığını pek de umursamayan kuralcı bir zihniyetin otorite olarak ifadesi şeklinde yaşamıştık. Nihayetinde eldiven, hemşireleri sık karşılaştıkları ve ölümle de sonuçlanabilen işne batmalarından korumuyordu.

İşinizde çok iyi olabiliydiniz ve belki bir iki doktor, belki bir iki hasta veya hasta yakını ara sıra bunu takdir edebilirdi, hepsi bu. O insanlar başka yerlere gittiklerinde veya sizin çalıştığınız birim değiştirildiğinde kendinizi sıfırlanmış olarak, kör bir tekrarın içinde bulmaktı hemşirelik. Diğer meslek gruplarından farklı olarak bir hemşire, karşılaştığı her yeni durumda, kendi rüşünü ve işindeki ehliyetini tekrar tekrar ispatlamak zorunda kalabiliyordu.

Hastanede çalışan hiçbir grup bu kadar çok göz tarafından denetlenmiyordu. Saatlerce aralıksız çalıştıktan sonra bir çay içmek veya bir şeyler atıştırmak için beş on dakika oturduğunuzda veya doktorun yapılacakları yazıp vermesini beklerken önünüzdeki gazeteye şöyle bir göz attığınızda, hem çeşitli düzeylerdeki amirlerinizin azarlamaları, hem doktorların müdahalesi, hem de hasta ve yakınlarının suçlayıcı bakışlarıyla karşılaşabiliyordunuz.

Hemşireler ayrıca katman katman hiyerarşilerin arasında kalabiliyor, hastane idaresinin, klinik idaresinin, doktorların ve kıdemli hemşirelerin kendi aralarında yaşadıkları çe-

şitli ittifak ve ihtilaflar en kolay hemşireler üzerinden yürütülebiliyordu. Amirlerin yetki sınırları belirli olmadığında, daha doğrusu çeşitli düzeylerdeki amirlerin hepsi hemşireler üzerinde yaptırım sahibi olduğunda da hemşireler birbiriyle çatışan talepler arasında kalabiliyorlar, bu da onları çeşitli zorbalıklarla (*bullying*) karşı karşıya getirebiliyordu (Katrinli, vd. 2010, 615).

Hem hemşire olmadan önce içinde yaşadığım toplumsal ortamlarda hem de hemşireliği bıraktıktan sonra girdiğim eğitim sektöründe benzer biçimlere aşınaydım. Meslek değiştirip öğretmenlik yapmaya başladığımda da her şey güllük gülistanlık olmamıştı; değerler ve zihniyet düzeyinde dönüşümler olmadıkça da muhtemelen her ne iş yaparsam yapayım, kadınların, kendiliğinden, erkeklerle aynı koşullara, haklara ve saygıya layık olduğu bir ortamı bulmak kolay olmayacaktı. Aslında hemşireler üzerinden anlatmaya çalıştığım şeylerin çoğu, kamusal alanda istihdam edilen başka kadınlık durumlarını da yakından ilgilendiriyordu. Hemşireliğin payına belki biraz daha fazlası düşmüştü.

Hemşirelikte, çatışmalar gibi tahakküm biçimleri de diğer mesleklere göre sanki daha berrak, daha keskin yaşanıyordu. Yaşamın en sert ve soğuk yüzlerinden birini gördüğümüz hastane ortamları, belki de o ortamı sürekli soluyan insanları biraz daha hoyrat, daha teklifsiz ve sakınmasız yapıyordu. Başta hemşirelik sonrasında çok büyük beklentilerle içine girdiğim eğitim sektörü olmak üzere, farklı sektörlerdeki kadınlık ve erkeklik biçimlerini, bunlara dair beklentileri, ön kabulleri, kaba veya incelikli iktidar ve tahakküm stratejilerini gözlemledikçe, sık sık hemşirelik yaptığım dönemlerden tanık olduğum daha berrak örnekleri hatırlıyordum. Ne var ki hemşireler arkalarında çok az belge bırakan, oldukça sessiz bir grup; bu yüzden de onların deneyimleri kendi küçük çevrelerinden öteye geçip kamusal bir sese dö-

nüşmüyor.¹ Yoğun Bakım, Diyaliz, Onkoloji, Hematoloji gibi özel birimlerde çalışan hemşireler ise çalıştıkları hastanelerde bile görünmezleşebiliyorlar.

İşte bu sessiz grubun deneyimlerini kendi bilgim ve deneyimimle birleştirmek, kamusal bir sese dönüştürmek üzere yola çıktım. Bu amaçla askeri hastanelerin hemşire ihtiyacını karşılamak için kurulmuş bir okulun mezunu hemşirelerle derinlemesine görüşmeler yaparak küçük ölçekli bir çalışma yürütmeye ve bu örneklerden hareketle, 1970'li yıllardan 2000'li yıllara doğru, bir dönem Türkiye'de hemşireliğin izlediği seyri, bugün hemşirelerde bıraktığı izlenimlerden yararlanarak ortaya koymaya karar verdim. Dolayısıyla, burada nesnel bir hakikate ulaşmak gibi bir iddiamın olmadığını baştan belirtmek isterim.

Hemşirelik okullarının farklı dinamikleri arasında kalıp odağımı dağıtmak istemediğim için başlangıçta tek okul seçtim. GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi, en iyi bildiğim ve mezunlarına en kolay ulaşabileceğim okuldu. Ancak sahaya çıktığımda aynı dönemde yine GATA bünyesinde kurulmuş ortaokul düzeyinde eğitim vermiş Sağlık Okulu mezunu kişilere de ulaştım. Bu kişiler aynı binalarda, aynı eğitmen kadrosuyla ve aynı koşullarda eğitim almışlardı. Oku-

- 1 Sesini, mesela otobiyografiler aracılığıyla, duyabildiğimiz kadınların uzun süre toplumun seçkin kesiminden geldiğini görüyoruz (bkz. Aksoy, 2009). Son yıllarda toplumun başka kesimlerinden kişilerin de otobiyografik ürünler verdiğine, bunların içinde hemşirelerin de bulunduğu tanık olmaktayız. Ancak hastane deneyiminin sıra dışılığını da düşünecek olursak son dönemlerde ortaya çıkan bu tek tük örnekler dışında hemşirelerin kendileri ve yaşamları hakkında hemen hemen hiç yazmamış olması kayda değer bir konu. Türkiye'de bugün hemşirelerin yaşadıklarını yeterince biriktirdiklerini ve sistematik olarak ketlenmekten kaynaklı özgüven sorununu aşabilmeleri halinde artık yazmaya hazır olduklarını düşünüyorum. Şimdiye kadar bulabildiğim Hazem Kılıç'ın (2004) yazarı olduğu *Hemşirenin Kepi: Konuşamadım Yazdıklarımı* ve Burçin Utku'nun (2007) yazdığı *Ben Bir Hemşireyim: Melek Değil İnsanım* adlı otobiyografik metinler, Türkiye'de hemşirelerin deneyim ve düşüncelerini aktaran kayda değer bulduğum ilk örnekler. Handan Haktanırlar'ın (2009) kaleme aldığı *Anlatmazsam Ölürüm* adlı kitap ise hastane anılarını biraraya getiren bir derleme olmuş.

lun ilk dönemlerine dair tanıklıkları vardı. O yüzden onlarla yaptığım görüşmeleri de bu çalışmaya dâhil ettim.

Yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlayarak GATA bünyesinde açılmış bu iki okulda hemşirelik eğitimi almış, halen İstanbul, Ankara ve İzmir’de çalışan veya yaşamakta olan kişilere ulaşmaya çalıştım. Sonuçta 43’ü GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi’nde, ikisi Sağlık Okulu’nda okumuş 45 kişiyle kayıtlı görüşme yaptık. Bu çalışmanın odağını bu 45 görüşmeden edinilen bilgiler oluşturuyor. İstanbul ve Ankara’daki görüşmelerin bir kısmını Burcu Görgün ve Selda Baytaş yürüttüler. Benim de benzer süreçlerden geçtiğimi bilen kaynak kişiler, bazı noktaları “Bunları sen de zaten biliyorsun” diyerek üstünkörü geçebiliyorlardı. Dolayısıyla onların bana anlatmalarını yer yer başaramadığım detaylara bu şekilde ulaşmayı amaçladım. Görüştüğümüz kişilerden beşi emekli olmuştu. GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi’nde okuyan kişilerden üçü meslek değiştirmiş, biriyse GATA bünyesinde açılan Yüksek Hemşirelik Okulu’na² devam etmiş, şimdi subay rütbesinde görev yapan bir yüksek hemşire olmuştu. Karşılaştırma yapabilmek ve kendi çerçevemi daha iyi anlamak amacıyla bunun dışında da yer yer görüşlerine başvurduğum ve kayıtlı/kayıtsız görüşmeler yaptığım çeşitli statülerde hemşireler oldu. Bunlar arasında GATA bünyesinde kurulmuş, “sivil memur” veya “subay” statüsünde hemşire yetiştiren yüksek hemşirelik okullarından mezun hemşireler olduğu gibi Sağlık Bakanlığı’na bağlı

2 Yüksek hemşire yetiştirmek üzere 1985 yılında üniversite sınavıyla ilk öğrencilerini alan GATA Yüksek Hemşirelik Okulu, dört yıllık lisans eğitiminin ardından 1989-2001 yılları arasında subay rütbesiyle yüksek hemşireler mezun vermişti. Yine GATA bünyesinde 1992’den itibaren “sivil memur” olarak çalışacak hemşire yetiştiren iki yıllık önlisans eğitimi veren bir okul daha açılmıştı. Bu okul da son mezunlarını yine 2001 yılında vermişti. Halen GATA bünyesindeki tek hemşirelik okulu, 1998’de ilk öğrencilerini almış, 2002’den itibaren “sivil memur” olarak çalışmak üzere lisans düzeyinde dört yıllık eğitimle hemşire yetiştiren okuldur.

bir Sağlık Meslek Lisesi'nden mezun olarak askeri hastanelerde çalışmaya başlamış kişiler de vardı.

Görüşme talebimi emekliliği gelmiş iki kişi “Bana ne faydası olacak artık”, “Kendiniz için araştırma yapıyorsunuz, bize bir faydası olmuyor” türü gerekçelerle reddetti. Hemşirelikle ilgili literatüre baktığımda haksız da olmadıklarını düşünüp bunun genel bir küskünlüğün yansıması olduğunu düşündüm. Gerçekten de hemşirelerle yapılan anket ve görüşmelere dayanarak hazırlanmış geri dönüşü olmayan çok sayıda çalışma vardı ve bunlardan sadece birkaçı araştırma sorusunda esasen hemşirelerin kendileriyle ilgilenmişti.³

Saha araştırması yaptığım dönem, ordu mensubu çok sayıda kişinin askeri darbe yapmayı planladığı şüphesiyle “Ergenekon Davası” nedeniyle kovuşturulduğu, yoğun soruşturmalara tabi tutulduğu bir dönemdi. Bu gerekçeye de dayanarak askeri kurumda çalışıyoruz diye bilgi vermekten sakınan ve bizi oldukça sert bir şekilde adeta kovan bir hemşire de oldu. Burada kayda değer nokta, bu kişinin mensubu olduğu kurumun kimliğini giymişçesine üstten bir dil kurarak ve eril bir otoriterlik de göstererek bizi reddetmesiydi. Cynthia Enloe, başka ülkelerde de silahlı kuvvetlerin meşruiyetini sürdürebilmesi için hemşirelerin sessiz kalması gerektiğine, hikâyelerini anlatan hemşirelere, söz konusu meşruiyeti tehlikeye düşürecekleri için kızılabilceğine işaret ediyor (1988, 113; ayrıca Enloe, 2006, 382).⁴

3 Bu bakımdan ulaşabildiğim üç önemli çalışmaya değinmek isterim. Naldemirci, Öncel (2009) *Care and Emotions: Gendering the Experience of Nurses in an Oncology Department*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi; Tarihçi Delice, Salime (2006) *Hemşirelik Mesleği ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Mesleğe Etkilerinin Betimlenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi; Tanıg, Yıldız (1988) *Toplumsal Hemşirelik Mesleği Hakkındaki Görüş ve Düşüncelerinin Hemşireler Üzerindeki Psikolojik Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

4 Enloe, kadınların, oğul anneleri, asker eşleri, askeri sanayi işçileri, askeri hizmet personeli, eğlence sektörü çalışanı, askeri hemşireler, fahişeler ve gerekti-

Görüşme yapmayı baştan reddeden bu üç kişiden başka, biri görüşme yarısında, diğeri görüşmenin sonunda verdiği bilgileri kullanmama izin vermekten vazgeçen iki kişi oldu. Dolayısıyla bu kişilere dair hiçbir bilgi bu çalışmaya alınmadı. Bunların dışında görüşme talebime beklediğimden hayli yüksek bir oranda olumlu cevap aldım. Bunun nedeni, yer yer ifade edildiği üzere, kendi içlerinden çıkmış biri olmamdı. Bu durum, hem güven zemini hem de zaman ayrılması açısından işimi oldukça kolaylaştırdı. Yine de görüşmeler sırasında bilgi verme konusunda genel bir kaygıya tercümanlık edenler oldu: Mesela 23 yıldır hemşirelik yapmakta olan Selma, “Hani sonuçta bizler mesleğin dediğim gibi çok zorluklarını yaşadık. Hep böyle hor görüleni olduk. Hiçbi şey yapmıyo olanı olduk. Ve işin hamalı da olduk bu arada” demişti ve çalıştığı kurumda Hemşirelik Müdürlüklerinin kurulması gibi hemşireliğe ilişkin son gelişmelerden umutlu olduğunu ve bunlara ket vuracak herhangi bir durumdan çekindiğini ifade etmişti.

Bu çalışmaya dâhil ettiğim 45 kayıtlı görüşmeden birinin teknik beceriksizliğim nedeniyle hemen hemen kayıp bir görüşme olduğunu da belirtmem gerekir. Görüşmeler genelde bir ile bir buçuk saat arası bir sürede gerçekleşmiş, en uzun görüşme iki buçuk saat sürmüş, ortalama görüşme uzunluğu ise bir saat on dakika olmuştu.

Görüşülecek kişileri belirlerken özellikle GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi’nden farklı senelerde mezun olmuş kişilere ulaşmayı amaç edindim. Bu şekilde hem okulun kuruluşundan itibaren işleyişinde, hem de hemşirelerin istihdamında dönemsel farklılıkların olup olmadığını izlemeyi tasarladım.

ğinde bizzat erkeklerin yerini alabilecek yedek savaşılar olarak militarize olduklarını ve askeriyei mümkün hale getirdiklerini söylüyor (1988; ayrıca Enloe, 2006, 16, 99, 501). Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde de kadınların, askeri kurumlarda pek çok göreve alındıkları, hatta savaşçı olarak cephelerde bulundukları biliniyor (Karakışla, 1999, 15-24; ayrıca Abdullah Tansel, 2001).

1975-78 yılları arasında sadece dört dönem diploma veren ve çoğu emekli olmuş Sağlık Okulu mezunları için böyle bir amaç güdemedim, çünkü zaten kayıtlı görüşme yapmayı kabul eden iki kişiye ulaşabildim. Mümkün olduğunca okuldan farklı yıllarda mezun olmalarını gözetmek dışında görüşülecek kişilerde başka bir özellik aramadım. Görüşme talebimizi kabul eden, dolayısıyla anlatacağı şeyler olduğunu düşünen herkesi kaynak kişiler içine dâhil ettim.

İlk yıllarında 50'şer öğrenci alınan Sağlık Meslek Lisesi'ne, sonraları genellikle sayı giderek artırılarak öğrenci alınmış, son sene 187 kişi mezun olmuştu. Görüşme yaptığım kişilerin bir kısmı daha önceden tanıdığım ve halen iletişim halinde olduğum kişiler olduğundan, onlara ulaşmakta pek sıkıntı yaşamadım. Kendisiyle kayıtlı görüşme yapmadığım, ama görüşlerine başvurduğum ve başka kişilere ulaşmamda yardımcı olan hemşireler de oldu. Bu şekilde dolaylı olarak ulaştığım kişiler içinde de hemşirelik eğitimi aldığım veya askeri hastanelerde çalıştığım dönemlerden aşına olduğum, uzaktan da olsa tanıdığım kişiler bulunuyordu. Daha önceden hiç tanımadığım kişilere de hep tanıdığım bir başka hemşire aracılığı ile ulaştım.

Doğrudan incelemeye aldığım 45 kişiden 30'u evli, 11'i bekâr, 4'ü ise boşanmıştı. Yaşları 31 ile 53 arasında değişen kaynak kişilerin, ortalama yaşları 41, ortalama mesleki deneyim süresi 21 yıl, ortalama evlenme yaşları ise 24 idi. Eşinden boşanmış dört kişi çocuklarıyla beraber yaşıyordu. Bekârlar arasında yaşları 35 ile 53 arasında olan altı kişi ise çalışırken kendi ebeveynleriyle yaşamayı sürdürmüş, bunlardan biri görüşme yaptığımız dönemde anne ve babasıyla oturduğu evden yeni ayrılmış, emekli olunca onlara yakın bir sokaktan ev almış ve biraz da sancılı bir süreçle bu eve taşınmayı başaramıştı.

Daha rahat olacağını düşünerek görüşmeleri kaynak kişi-

lerin evlerinde yapmayı tasarlamış olsam da bunu fiili olarak çok az görüşmede gerçekleştirebildik. Kaynak kişilerin yoğun tempoları ve iş dışında aile, ev ve çocuklardan kaynaklanan diğer sorumlulukları, görüşmelerin bir kısmını dar zamanlarda ve yeterince rahat olmayan ayaküstü ortamlarda gerçekleştirmemize sebep oldu. Görüşmeler sırasında mümkün olduğunca anlatıcının anlatı seyrine müdahale etmemeyi, ancak değinilmeyen noktaları tamamlamak gerektiğinde hazırladığım yarı yapılandırılmış rehber formdaki sorulara başvurmayı amaçlamıştım. Bazı görüşmeler bu şekilde nerdeyse hiç müdahalesiz ve çok akıcı bir şekilde ilerledi, ancak bazı görüşmelerde zaman darlığının da etkisiyle kaynak kişilerin bir kısmının kendiliğinden bir anlatı kuramamaları, görüşmelerin öngörüldüğünden daha çok soru-cevap ekseninde ilerlemesine neden oldu. Bir sözlü tarih çalışması olmasını planlayarak başladığım görüşmelerde yaşadığım en büyük sıkıntı, kaynak kişilerin zamanının kısıtlı olmasıydı. Görüştüğüm kişilerin hemen hepsi çifte yükleri olan, işyeri dışına çıktıklarında da sorumlulukları bitmeyen, çocuklarını, ailelerini, hastalarını, evde pişecek yemeği, alışverişi ve genel olarak hayatın sürdürülmesini düşünmek zorunda olan kişilerdi.

Başlangıçta belge olarak yararlanabilmek amacıyla, görüşmeler sırasında kişilerin izinlerini alarak fotoğraf ve görüntü kayıtlarını almayı, kişisel arşivlerindeki fotoğraflar ve okul yıllıklarına başvurmayı planlamıştım; ancak zamanla bu fikirden vazgeçtim. Görüşme yaptığım kişilerin hemen hepsi kimliklerini gizli tutmak kaygısıyla bu konuda gönülsüzlüklerini ifade ettiler. Bu nedenle onlara ait kişisel arşivleri kullanmamaya, bu eksiği elimde bulunan kendi belgelerimle kapatmaya karar verdim. Görüşmeler sırasında bazı kişilerin fotoğraf albümleri ve okul yıllıklarına baktık, ancak bana genel bir fikir vermelerinin dışında bunlara ait hiçbir kayıt tutmadım.

Araştırmada ayrıca ikinci el kaynaklara da ulaşmaya çalıştığım için şu anda Gülhane Askeri Tıp Akademisi bünyesinde hizmet veren Hemşirelik Yüksek Okulu ve Sağlık Astsubay Meslek Yüksek Okul Komutanlığı'nda çalışan bazı kişilerle görüşmeye çalıştım. Ancak bu görüşmeler herhangi bir sonuç vermedi; Sağlık Meslek Lisesi'ne ilişkin bilgi veya belge edinme konusunda pek bir yol kat edemedim.

Görüşmelerde, kişinin, ailesi, okula girmek için geçirdiği aşamalar, yatılı okul ve hemşirelik deneyimi ile mesleğine dair izlenimleri üzerinde durmaya çalıştım. Hemşirelerin ağırlıklı olarak hangi gelir grubu ve ailelerden geldiği, neden ve nasıl bu mesleğe yönlendirildiği, ne tür bir eğitim sürecinden geçtiği, nasıl bir çalışma hayatı sürdürdüğü, ailesinin ve kendisinin sınıf hiyerarşisindeki hareketliliği, iş hayatında cins kimliğinin rolü ve iş tatmininin ne düzeyde olduğu araştırmanın temel sorularını oluşturuyordu. Günümüzde mesleğin koşullarının ne yönde değiştiğini, bunların görüşülen kişiler tarafından nasıl yorumlandığını da tespit etmeye çalıştım. Bu şekilde meslek edinmedeki alışıldık veya değişen tutumları, sosyo-ekonomik, kültürel ve sınıfsal belirleyenlerin buna etkisini gördüğümüz hemşirelerin gözünden tespit etmeyi amaçlamıştım. Bir yandan da odaklandığım grubun deneyimleri ışığında, daha dolaylı ve sınırlı bir düzeyde de olsa Türkiye'nin modernleşme tarihinde 1970'li yıllardan 2000'li yıllara uzanan bir döneme dair bilgilere ulaşmak istedim.

Tıp tarihi içinde pek de görünmeyen, erkek profesyonelin gölgesinde kalan hemşirelerin gözüyle, sağlık hizmetleri, sağlık politikaları, tıp alanında hâkim hiyerarşiler, bakım emeğinin değeri, değersizliği ve gerekçeleri hakkında bilgiler edinmeye çalışıp, hemşirelerin kimlik algılarında, yaptıkları mesleğin ve yatılı okul deneyiminin ne denli önem taşıdığını ortaya koymak istedim. Deneyimleri benzer olan

hemşirelerin, gerek mesleğini gerekse meslek öncesindeki eğitim dönemini nasıl algıladıkları, yaşadıklarını aktarıırken ne ölçüde benzer anlatılar kurdukları, bu anlatılarda ne tür farklılıkların ortaya çıktığı ve bunların olası nedenlerini anlamak da konunun düşünmeye değer bir başka boyutunu oluşturunuyordu.

Bugün ebelerle birlikte sayılarının 150 bin civarında olduğu düşünülen hemşirelerin siyasal ve sosyal alanda temsili- nin yanı sıra eğitiminde, toplumsal statüsünde, mesleki itibarında ve ihtiyaca rağmen istihdamında ciddi sorunlar yaşanıyor. Sağlık sektöründe önemli bir oranı temsil ettikleri halde hemşireler, “sistemi kontrol gücüne sahip değiller; tersine sistem onları kontrol ediyor” (Roberts ve Group, 1995, 232), onlar da tıbbi ve idari egemenliğe ya rıza gösteriyorlar, ya örtük bir şekilde mücadele ediyorlar veya sessizce meslekten ayrılmak zorunda kalıyorlar. Mesleğin öncülerinden Iffet Renda bir söyleşisinde 38 yaşın üzerinde mesleğe devam eden hemşire oranının % 20’yi geçmediğini, çalışma koşulları ve ücretleri daha cazip buldukları için temizlik şirketlerinde çalışan hemşireler olduğunu belirtmiş. Onun gözünde de hemşirelik “dört duvar arasına sıkıştırılmış durumda, labirent gibi”ydi; “bir kapısından giriyorsun yıllarca içinde dolaşıyorsun, sonunda yolu bulup çıktığında bakıyorsun ki bir arpa boyu bile ilerlememişsin” (Umar, 2007).

Aslında bu kitapta, hemşirelik eğitimi ve pratiğinde şimdi kimilerine göre hemen hemen sonuna geline bir dönemin dinamiklerini ortaya koymaya çalıştım. Başta Kızılay ve Sağlık Bakanlığı olmak üzere çeşitli kurumların hemşire yetiştirmek amacıyla kurulmuş lise düzeyinde eğitim veren okulları 1990’lı yıllarda hızla kapatılmış, bugün bunların yerini büyük ölçüde üniversite düzeyinde eğitim veren hem özel hem de devlete bağlı kurumlar almış bulunuyor. Çeşitli hemşire derneklerinin Sağlık Meslek Liselerinin kapatılması ve hem-

şirelik eğitiminin lisans düzeyinde üniversitelerde verilmesi yönündeki hukuki ve siyasal girişimlerine rağmen halen Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak lise düzeyinde hemşire yetiştiren Sağlık Meslek Liseleri bulunuyor (Bilazer, vd. 2008). Bu okulların 2012 yılında tümüyle kapatılacağı beyan edilmiş olsa da ihtiyaç olduğu ve halktan yoğun talep geldiği gerekçesiyle daha ucuz işgücü sağlayan bu statüde okullara lise düzeyinde öğrenci alımı halen devam etmektedir.⁵

Dünyada ve Türkiye’de hemşirelik: Kısa bir tarihçe

Kadınlar tarihin uzun bir dönemi boyunca bakım ve sağaltım konusunda gerek anne, kız kardeş, eş, akraba ve komşular olarak gerekse şaman, ebe, tabibe/hekim olarak hatırı sayılır bir rol üstlenmişler (Ehrenreich ve English, 1992; Berkday, 1992, 73; Sarı, 1998, 451-2; Sarı, 1996/7, 11-64; Şeşen, 1996/97, 65).⁶ Bugün de kadınlar sağlık alanında önemli işlevler üstlenmeye devam ediyorlar. Hilary Graham, kadınların, ailelerinde bakıcılık yapmalarıyla, insanların sağlık sistemiyle temasa geçmelerine aracılık etmekle ve sağlık için gerekli maddi koşulları ve kişiler arası desteği sağlamakla görünmeyen bakıcılar (*hidden carers*) olduklarını ileri sürüyor (aktaran Milio, 1987, 573). Ancak 18. yüzyıldan itibaren epistemolojik dönüşüm olarak tanımlanan ve “doktor-hasta ilişkisinin kurumsallaşarak güvenceye alındığı” modern tıbbın gelişim aşamalarında (Foucault, 1980, 174; Foucault 1986, 44) kadınların dışlandığı bu bilgi alanı büyük ölçüde erkek hekimlerin eline geçiyor. Erkek hekim-

5 Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı eğitim veren yüzlerce Sağlık Meslek Lisesinin yanı sıra 2010 yılında hemşire yetiştirmek üzere öğrenci almaya başlayan ücretli Özel Sağlık Meslek Liseleri de bulunmaktadır.

6 Gazetelerin sağlık köşeleri bugün halen kadın bir okuru tahayyül ederek yazılmakta, aile fertlerinin sağlığı da kadınların meselesi olarak, büyük ölçüde kadınlar muhatap alınarak işlenmektedir.

ler, doğum ve jinekolojiye dair bilgiyi de nispeten geç bir tarih olan 19. yüzyılda kadın ebelerden devralmaya başlıyorlar (Cohen, 1995, 244). Ancak kadınların bu türde toplumsal rollerine alışıldık tarih yöntemleriyle ulaşmak çok da kolay değil. “Kadının tarihsel rolünü görebilmemiz için tarihin arkasına dolanmamız, örtüler altında saklı yatan, ama bu yüzden hiç de daha az gerçek ve daha az etkin sayılamayacak bir zamana, yaşamsal yasalarını her şeyden önce mitler, destanlar ve masallar aracılığıyla öğrendiğimiz bir çağa uzanmamız gerekiyor” (Graber, 1996, 16). Pınar Ilkkaracan, masal, türkü gibi geleneksel sözlü anlatı türlerinin veya ebelik gibi toplumsal konumların kadınlar tarafından bilgi aktarmak ve güç kazanmak için kullanıldığına değiniyor. Yazara göre modern dünyada kadınlar, bilgi ve deneyimlerini aktarmalarını sağlayacak bu tür biçimler ve konumlardan mahrum kalmışlardır (2003, 19).

Kadınların hastaları iyileştirme ve bakım vermeye ilişkin rolleri çoğu zaman romantize edilmiş, bu rol sıklıkla da dini bir kisveyle Hristiyanlarda Meryem Ana, Müslümanlarda ise Fatma Ana motifine dayandırılmıştı (Üçer 1981:113-20; Hochschild, 1995, 331). Ancak modern anlamda hemşirelik, gerek Türkiye’de gerekse dünyada 19. yüzyılın ortalarından itibaren, savaşların yol açtığı kitlesel hasta ve yaralı bakımı ihtiyacının karşılanması gerektiğinde kurumsallaştı.⁷ Daha iyi ve düzenli bakıma duyulan ihtiyaç, savaşların ardından hem-

7 Dünya savaşlarında hemşireler de kıtalar halinde görev almış, Birinci Dünya Savaşı’na 36.000 kadın, İkinci Dünya Savaşı’na ise 350.000 kadın katılmış, bunlardan 68.000’ini hemşireler oluşturmuştu (Eken, 2010, 87). Hemşirelik, en maskülen olarak tanımlayabileceğimiz militer yapılarda kadınların hizmetinden yararlanan ve çok sayıda kadına açık ilk işlerden biri; kadınların bu yapılardaki rolü konjonktürel olarak artabiliyor veya azalabiliyor (Wechsler Segal 1995, 757,767). Savaşlarda öteden beri kadınlar bulunmuş; çoğu orduları takip eden bu kadınlar, askerlerin çamaşır, yemek, hastabakıcılık gibi çeşitli ihtiyaçlarını da karşılayarak geçimlerini sağlamışlardı (Enloe, 2006, özellikle 86-104).

şireliğin bir meslek kategorisi olarak ortaya çıkmasına destek olsa da, “askeri tarih yazılırken kadınların hastane çalışanları olarak varlıkları ya küçümseniyor veyahut da tümünden göz ardı ediliyor... Savaş sonrasında, çoğu hastanelere bağlı okullarda verilen eğitimde, hemşireler, itaat ve disiplin üzerine kurulu bir hiyerarşinin alt basamağına yerleştiriliyorlar” (Schultz, 1992, 365). Ulaşılan belgeler de erkeklerin gözüyle ve sağlık alanındaki tüm başka deneyimleri kuşatabilen bir tıbbi söylem içinden yazılınca, kadınlar, hepsi hepsi kamp takipçileri, çamaşırcılar, aşçılar veya fahişeler olarak tanımlanmaktan öte gidemiyorlar. Cynthia Enloe 19. yüzyıl ortalarına dek orduların hemşirelik ihtiyacını karşılayan bu kadınların arka planda kalmalarını ve marjinalize edilip kolaylıkla hor görülmelerini daha yoksul sosyal sınıflardan gelmelerine bağlıyor (2006, 350-4). Kadınlar, otlarla ilaç yapma veya yaralara lapa uygulayıp sarmak gibi doğrudan tıbbi müdahalelerde bulunmamış olsalar bile, hastaları temizleme, besleme ve rahatlatmaları başlı başına değerli işler olsa gerek. Buna rağmen savaşlarda “hemşirelerin katkıları sıklıkla ya hepten yok sayılmış veya tanındığında ise ya duygusallığa büründürülmüş ya da daha da kötüsü, değersizleştirilmişti” (Roberts ve Group, 1995, 102- 104; Enloe, 2006, 86).

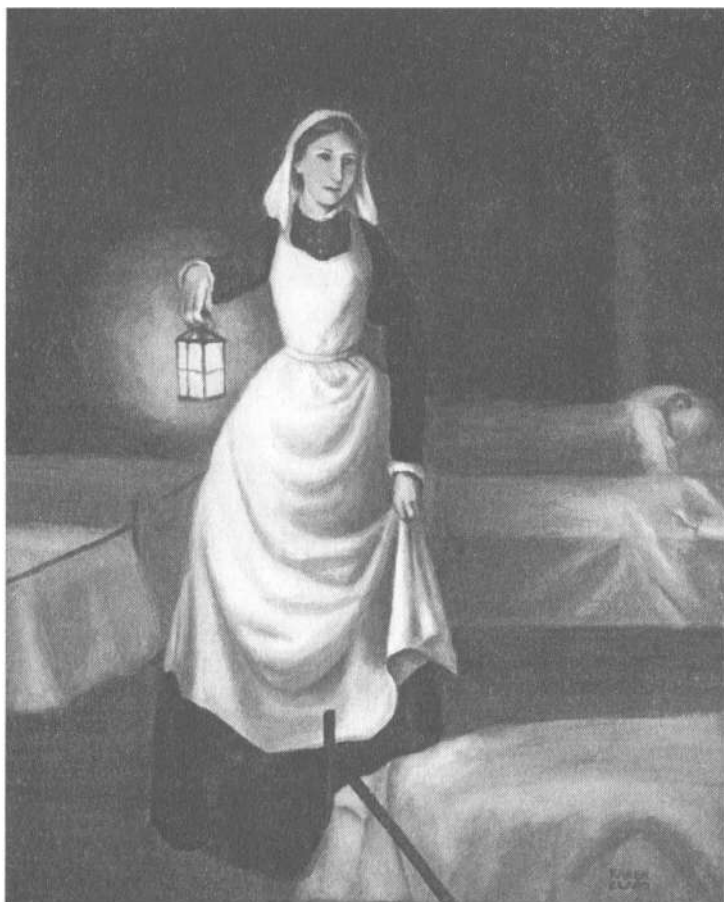
Kadınlar, siyasi, ekonomik, toplumsal iktidar yapılarının yanı sıra tıbbi iktidar yapılarından da dışlanırlarken, paradoksal bir şekilde erkek hâkimiyetinin belirgin olduğu askeri yapılar, hemşireliğin kurumsallaşması üzerinde önemli bir etkiye sahip oldu (Roberts ve Group, 1995, 101). Askeri ideoloji, askeri yapılarla kadınları tümünden ilişkisizmiş gibi gösterse de aslında askeri hemşireler bu yapının vazgeçilmez unsurlarını oluşturuyorlardı; yine de bu onları ve emeklerini marjinalize etmeye veya değersizleştirmeye engel olmadı (Roberts ve Group, 1995, 142). Kadınların annelik gibi daha geniş çaplı başka toplumsal rollerinde olduğu gibi aske-

ri ve sivil sağlık kurumlarında da hemşireler, emekleriyle ve ürettikleriyle, dışlandıkları ve marjinalize edildikleri bir sistemin varoluşunda belirleyici bir rol üstleniyorlar.

Modern tıbbi pratik içindeki boyutuyla hemşirelik tarihi, genellikle Kırım Savaşı'nın yapıldığı 1854-1856 yıllarında yürütölen, bakım ve tedavi konusunda başarılı sonuçlar alınan, ölüm oranlarında hızlı düşüşün sağlandığı hasta-bakıcılık hizmetleriyle başlatılır (Summers, 1988, 13).⁸ Tizlikle seçilen 38 kişilik bir hemşire grubuyla, Kırım Savaşı'na katılan askerlere bakmak için İstanbul'a gelen Florence Nightingale, bu yıllarda sağladığı başarıların sonucunda modern hemşireliğin önderi olarak simgeleşir. Ancak bu, hemşireliğin karanlık çağı olarak varsayılan kendinden önceki dönemlerdeki öncüllerinin mirasına da yaslanarak mümkün olmuştur (Summers, 1988, 13; Dingwall, vd. 1988, 20; Erhan-Şentürk, 1994, 55; Dağlar, 2004, 47; Rafferty, 2006, 22). Nightingale daha sonra meslektaşlarıyla beraber İngiltere'de mesleğin tanınmasına ve kurumsallaşmasına da katkıda bulunur.⁹ Modern anlamda hemşireliğin inşa edildiğı

8 18. yüzyılın ilk otuz kırk yılına, İngiltere'de, hastaların bakım ve tedavisiyle ilgili çok sayıda tıbbi, dini ve hayırsever hareket damgasını vuruyor. 1840'lı yıllarda orta ve üst sınıftan kadınlar aktif olarak bu hareketlere katılmaya başlıyorlar. Florence Nightingale de bu kişilerden birisi. "Genel olarak hemşireliğin, özeldenyse askeri hemşireliğin tarihi, modernite yönünde dosdoğru bir ilerlemeden ziyade reform projesini kuşatan rekabet ve anlaşmazlıkları içeriyor"; dolayısıyla bu süreçlerin yaşandığı 19. yüzyıl boyunca hemşire (*nurse*) kelimesine çok sayıda anlam yükleniyor ve hemşireliğin işlevleri, eğitimi ve kimin hemşirelik yapacağı konusunda hiçbir uzlaşma bulunmuyor (Summers, 1988, 13-14). Bundan 150-160 yıl sonra bugün Türkiye'de halen kime hemşire denildiğı ve mesleğin sınırları konusunda bir uzlaşma sağlanabilmiş değıl. Mesela Sağlık Meslek Lisesi okumuş olup 20-30 yıldır hemşirelik yapmakta olan kişiler, hemşirelikte lisans diploması sahibi olmadıkları için yıllardır yapmakta oldukları mesleğin ehli olarak tanınmama riski yaşayabilmekteler.

9 Birleşik Devletler'de ise Clara Barton 1860'lı yıllarda iç savaşta gösterdiği başarılarından dolayı modern anlamda hemşireliğin öncüleri arasında sayılıyor. Bu dönemde hekimlerin gönölsüzce saygı gösterdiği, ama halkın desteğini alarak bölgesel veya ulusal düzeyde kahramana dönüşen başka hemşireler de bulunuyor (Roberts ve Group, 1995, 104-9).

Florence Nightingale.

bu süreçte, daha önceki bakım pratiklerinin ve bu pratikleri yerine getiren kadınların küçümsendiği, hatta alaya alındığı bir toplumsal ortam söz konusudur.¹⁰

Aynı dönemlerde yoksul çocuklara eğitim vermek amacıyla Paris'ten İstanbul'a gelmiş olan La Fille de Charité tarikatına mensup rahibeler de Kırım'dan gelen hasta ve yaralı askerlerin bakımı ve iyileşmesinde görev alır ve kayda değer başarılar elde ederler (Marmara, 2009, 24, 41-63). Benzer şekilde 1876-78 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı ve 1897'deki Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında İstanbul'a gelmiş Alman hemşirelerin de Türkiye'de hemşireliğin kurumsallaşmasının ilk adımlarında yer aldıkları anlaşıyor (Dölen, 1998, 390; Ataç, vd., 2000). Gülhane Hastanesi'nin 1898'de kuruluşunda önemli roller üstlenen Alman doktorlar, bir yandan erlere hastabakıcılık eğitimi verirken bir yandan da Gülhane bünyesinde çalışmak üzere Almanya'dan hemşireler getirilmesine önayak olurlar (Ataç, 1996, 58-9).¹¹ Mesela Müslüman ka-

10 Selva Erhan Şentürk de bu genel yargıyı ifade etmiş ve 19. yüzyılda "hemşirelik dendiğinde, disiplinsiz, itaatsiz, kavgacı, cahil, hatta sarhoş bir meslek mensubu"nın anlaşıldığını, ancak Florence Nightingale'in bu imgeyi düzelttiğini belirtmiş (1994, 59). Robert Dingwall ve arkadaşları, Florence Nightingale'in kendisinin, 19. yüzyıldan itibaren hasta bakımı konusunda dillendirilen bir takım rahatsızlıkların sonucu olarak zaten yaşanan pek çok değişimin bir parçası olduğuna, bu değişimlerin nihayet modern anlamda hemşireliğin ortaya çıkışıyla sonuçlandığına değiniyorlar. Hastalara verilen bakım konusunda yaygın bir rahatsızlığın ilk kanıtları 1830'lu yıllara dayanıyor. Fakat bu kanıtlar, okuryazar olsalar dahi zaten kendilerine ait çok az kayıt bırakan hastalardan veya hemşirelerden gelmiyor. Bu konuda iki belirgin şikâyet kaynağından biri, hastanelerin bütün doğasını radikal bir şekilde değiştirecek yeni tıbbi pratikler öneren bir grup hekim ve cerrah, diğeri de evanjelik Hristiyan ruhunu reforme etmeyi ve sanayileşme ve kentleşme stresi altında toplumsal düzenin kırılmasına yönelik ilgilerini ifade eden hayırseverler. Hemşireliğin geleceğine dair çok farklı görüşleri olsa da bu iki odağın birlikte yaptıkları müdahaleler, evde ve kurumlarda bakım verenlerden beklenen standartları değiştiriyor. Ancak sonuçta ortaya çıkan yeni hemşire, eskisinin şaşırtıcı derecede çok özelliğini muhafaza ediyor (bkz. Dingwall vd., 1988, 19-20; ayrıca Rafferty, 2006, 9)

11 Haftada 26 saatlik ders alarak ilk düzenli ve eğitimli hastabakıcılık yapan sıhiye erleri 1902'de mezun oluyorlar. Bkz. "Gülhane'de Hemşirelik ve Hastaba-

dınların nadir olarak yeni yeni hemşirelik yapmaya başladığı Çanakkale Savaşı yıllarında Bakırköy’de bulunan gaziler hastanesinde sadece iki Alman hemşire vardır ve hastane müdürü hemşiresizlikten çaresiz kalır (Göğüş Tan vd., 2007, 280).

Türkiye’de hemşirelik eğitiminin tarihi ise 1842 yılından itibaren eğitim vermiş ilk ebelik kursları atlanarak genellikle 1911-1912 yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin (bugünkü adıyla Kızılay), Dr. Besim Ömer Paşa önderliğinde hasta-bakıcı yetiştirmek için Kadırga’da açtığı kurslara dayandırılır.¹² Bu kurslardan mezun olan kişiler, özellikle savaşların yol açtığı sağlık hizmeti ihtiyacını karşılamakta görevlendirilmişlerdir. Kerime Salahor, Münire İsmail, Nesime Ahmed Dölen ve Safiye Hüseyin Elbi bu kurslarda yetişmiş, ardından Çanakkale ve Balkan Savaşı’nda görev yapmış ilk gönüllü hastabakıcılardandır ve Türkiye’de hemşireliğin öncülerinden sayılırlar (Bahçecik ve Alpar, 2009, 699-700; Erhan-Şentürk, 1994, 92).

Hemşirelik 19. yüzyılda kadınların kendilerini adadıkları, anonim ve diğerkâm bir meslek olarak inşa edilmişti (Gordon, 2007, 180). Hasta bakımı daha önceleri kadınlar tarafından genelde aile içinde yürütülen bir etkinlikti; 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarına dek bir meslek alanı olarak tanımlanmamıştı (Bahçecik ve Alpar, 2009, 699). Hemşire¹³

kıcılık” (1998) *Gülhane Askeri Tıp Akademisi 100. Yılında 1898-1998*, Ankara: GATA Basımevi, 38-39.

12 Ataç, Yava ve Aşlıoğlu ise 1907’den itibaren Gülhane’de gönüllü Türk hanımlara hemşirelik kursu verildiğini belirtiyorlar (2000). Ebelik de temel tıbbi bilgilerin yanı sıra olası başka sağlık sorunlarıyla ve doğum sırasında ortaya çıkabilecek komplikasyonlarla ilgilenmeyi gerektirdiğinden, ebelik eğitiminin bu tarihten ayrı tutulmaması gerektiğini düşünüyorum.

13 Kız kardeş anlamına gelen hemşire sözcüğü, hizmet alan erkek hasta ve hizmet veren kadın olarak iki cins arasındaki olası çekimi örtmek istercesine erkek olarak tahayyül edebildiğim hastayı referans olarak üretilmiş gözüküyor. Alan Duben, yenge, abla gibi ifadelerin, Türkiye’nin kamusal alanında akrabalık ahlakını anımsatmak ve mümkün olduğunca onu taklit etmek için kullanıldığını, çünkü “kamusal alandaki ilişkilerin dayanacağı başka toplumsal

sözcüğü de Almanca şivester (*schwester*)¹⁴ sözcüğünün emsali olarak 1910'lu yıllardan itibaren mesleğin Türkçe'deki adı olarak yerleşmeye başlamış; ancak araştırmalar daha öncesinde de hem Askeri Tıbbiye'de hem de Sivil Tıbbiye'de doktorlarla beraber sağlık hizmetlerinde çalışan ve bugün hemşirelerin yaptıkları görevleri yerine getiren kadınlar olduğunu gösteriyor. Yaptığı arşiv araştırmalarıyla, hastabakıcı olarak çalışmış bu kadınların tarihini 1879 yılına dek götürebilen Ayten Altıntaş, bu görevi yapan kadınların ebelik eğitimi almış kişiler olması ihtimali üzerinde duruyor. Çünkü yaptığı incelemeler, ebelik kurslarında eğitilen kadınların hastabakıcılık dersleri de aldıklarını gösteriyor ve 1900'lü yıllara ait hasta koğuşlarını gösteren fotoğraflarda, başı örtülü Müslüman kadınlar, kepli çalışan yabancı hemşirelerden kolayca ayırt edilebiliyorlar (Altıntaş, 1998, 373-87; ayrıca Sarı, 1998, 461).

Türkiye'de ilk hemşirelik okulu 1920 yılında Amiral Bristol Hastanesi'ne bağlı olarak açıldı. Cumhuriyet döneminde ise Kızılay (1925), Milli Savunma Bakanlığı (1939), Verem Savaş Derneği (1943), Sağlık Bakanlığı (1946) tarafından düzenlenmekle beraber dönem dönem üniversite hastanelerine bağlı ortaokul ve lise düzeyinde eğitim veren okullar ve kurslar açıldı (Erhan-Şentürk, 1994, 93-6). Başlarda okuryazar olmak hemşirelik eğitimi için yeterli koşul olabilirken zamanla adaylarda ilkokul, ortaokul ve nihayet lise düzeyinde eğitim koşulu aranmaya başlandı. Ortaokuldan sonra öğrenci olarak dört yıllık eğitimin ardından lise düzeyinde hemşire diploması veren Sağlık Meslek Liseleeri, öncesinde Sağlık Bakanlığı'na bağlı iken 26.01.2006 tarih ve 5450 sayılı kanunla artık Milli Eğitim Bakanlığı'na devre-

kurallar"ın çok yaygın olmadığını belirtiyor (2002, 96). Anlaşılan yeni ortaya çıkan bir mesleğin adlandırılması da benzer bir süreçte tabi olmuştu.

14 Türkiye'deki kullanımında anlam daralmasına uğrayan şivester sözcüğü, ameliyathanelerde cerraha asistanlık yapan hemşireler için kullanılmaktadır.

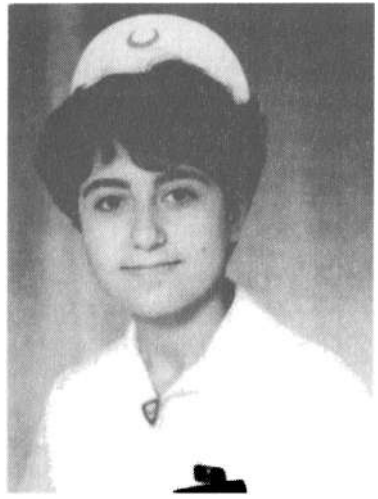
dildi. Üniversite düzeyinde ilk hemşirelik eğitimi ise 1955 yılında Ege Üniversitesi'nde verilmeye başlandı. Üniversite eğitimi iki yıllık önlisans veya dört yıllık lisans eğitimi şeklinde düzenlendi. Bugün Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak eğitim veren Sağlık Meslek Liselerinin yanı sıra onlarca devlet üniversitesi ve özel üniversitede hemşire adaylarına lisans düzeyinde dört yıllık üniversite eğitimi veriliyor. Halen hizmette olan liseli hemşireler ise bir yandan çalışmaya devam ederken bir yandan da açık öğretim programlarını takip ederek lisans düzeyinde hemşirelik diploması alabiliyorlar (Bahçecik ve Alpar, 2009: 701).¹⁵

Gülhane Askeri Tıp Akademisi bünyesinde 1972 yılında ortaokul ve lise düzeyinde iki okul açıldı. Daha önce büyük ölçüde Kızılay ve Sağlık Bakanlığı'nın açtığı okullardan veya kurslardan¹⁶ mezun kişileri hemşire olarak istihdam

15 Cumhuriyet döneminde açılan hemşirelik okulları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tepecik, 2006.

16 1987 yılında Sağlık Meslek Lisesi'nden mezun olarak çalışmaya başladığımda Acil Servis'te başhemşireliğimizi yapmakta olan kişi, gençliğinde gönüllü olarak altı aylık bir kursa katıldığını, o dönemde kendisi gibi pek çok kişinin de bu şekilde kurslara katılarak hemşire olduğunu belirtmişti. Halen aktif çalışan kişiler içinde kurslarda eğitim alarak hemşire olmuş kimseye rastlamadım. Ortaokul düzeyinde eğitim alarak yardımcı hemşire statüsünde mezun olmuş birkaç kişiye ulaştım. İkisiyle derinlemesine görüşme de yaptığım bu kişiler daha sonra çalışırken bir Sağlık Meslek Lisesi'nde eğitimlerine devam ederek lise diploması da almışlardı; hatta bunlardan biri daha sonra da iki yıllık hemşirelik önlisans eğitimi almıştı. Görüştüğüm hemşireler arasında lise düzeyinde eğitim almış olanların da biri dışında hepsi öğrenimine devam etmiş, birkaçı başka bir alanda, ama çoğunluğu hemşirelikte önlisans eğitimini ya tamamlamış veya tamamlamak üzereydi. Lise düzeyinde eğitimi olan hemşireler, 1990 yılından itibaren Profesör Perihan Velioglu ve ekibinin Anadolu Üniversitesi Hemşirelik Meslek Yüksek Okulu bünyesinde oluşturdukları iki yıllık programı takip ederek önlisans diploması almaya hak kazanmışlardı (Özaydın, 1998: 435). 2009 yılından itibaren aynı şekilde bu eğitimi dört yıla tamamlayarak lisans diploması almaları mümkün olabilmektedir. Bugün pek çok kişi lisans tamamlamaya, çoğunlukla idari bir göreve gelebilmek veya daha iyi bir memuriyet derecesinden emekli olabilmek gibi pragmatik nedenlerle başvurmuş bulunuyor. Bu sürecin, bugün hemşireler arasında yaşanan eşitsizlikleri ve statü çatışmalarını da önleyebileceği düşünülüyor.

eden Türk Silahlı Kuvvetleri, bu yeni okullarla Genelkurmay, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri bünyesindeki askeri hastanelerin hemşire ihtiyacını kendisi karşılamayı hedeflemişti. Ortaokul düzeyindeki “Sağlık Okulu” üç yıl eğitim vererek 75- 78 yılları arasında “yardımcı hemşire” statüsünde 192 kişiyi mezun etmişti. Bu okuldan mezun olanlar, üzerinde lacivert şerit olan beyaz bir kepi

GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi kepi.

takarak çalışmışlardı. Yardımcı hemşirelerin içlerinde 14-15 yaşında çalışmaya başlayanlar vardı ve maaş alabilmeleleri için bu çok genç kızların yaşları büyütülmüştü. İlk yıllarında kız yetiştirme yurtlarından öğrencilerin de bulunduğu sınıflarda öğrenciler arasında büyük yaş farkları olabilmisti. Aynı sınıftaki öğrencilerden büyük olanların, kendilerinden küçüklere ablalık yaptığı, banyo yapmaları veya çamaşır yıkamalarında onlara yardım ettiği olmuştur.¹⁷ Yine 1972 yılında açılan “Sağlık Koleji”, 1980 yılında “GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi Komutanlığı” adını alarak dört yıllık eğitimin ardından 1976- 1995 yılları arasında “ordu hemşiresi” sıfatıyla 1944 mezun vermişti (Ataç, vd., 2000). Mezunlar çektikleri kuranın sonucuna göre dört yıl mecburi hizmet yükümlülüğü ile askeri hastanelerin hemşire ihtiyacını karşılamak üzere Türkiye’nin çeşitli yerlerine tayin edilmişlerdi.¹⁸

17 İllerle yıllardaki öğrenci alımlarında öğrenciler arası yaş farkının büyük olmamasının da gözetildiği anlaşıyor.

18 Disiplin notunun tam olması koşuluyla başarı puanlamasında ilk üçe girenler,

Bu okuldan mezun olanların keplerinde, beyaz fon üzerinde uçları yukarı bakan kızıl bir ay bulunuyordu.

Bu araştırma, temelde GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi'nde eğitim almış kişilerle yaptığımız derinlemesine görüşmelere dayanıyor. Ortaokul düzeyinde eğitim veren “Sağlık Okulu”nun öğrencileri de aynı binada kalıp aynı kişiler tarafından eğitilerek, aynı koşullarda çalışmaya başlıyorlar. Bu kişilerin büyük çoğunluğu sonradan eğitimlerini tamamlıyor ve “yardımcı hemşire” olma statüsünden çıkarak lise- li hemşirelerle aynı statü ve koşullarda çalışmayı sürdürüyorlar; bu nedenle onları araştırmamda odaklandığım grupla birlikte ele almayı uygun gördüm. Ancak bu kişilerin sayıları daha azdı ve hemen hepsi emekli oldukları için onlara ulaşmak daha zordu; dolayısıyla bu çalışmada onlar daha az temsil edilebildiler.

kuraya katılmadan kendi istedikleri bir kent ve hastaneyi görev yeri olarak seçebiliyorlardı.

Hemşirelikte Sınıf ve Cinsiyet Paradoksu

Türkiye’de dar gelirli ailelerde, çocukların kısa yoldan meslek edinerek bir an önce kendi ayakları üzerinde durması, aileye olabildiğince az yük olması, hatta çabucak iş hayatına girerek anne babaya da maddi destek sağlaması yaygın bir örüntü olarak ortaya çıkıyor. Meslek edindiren yatılı okullar, özellikle dar gelirli ailelerin ve nispeten yeni kentlilerin çocuklarının eğitim alarak iş dünyasına katılmasında önemli bir işlev görüyor. Erkek çocukları için askeri okullar, polis okulları, kız çocukları içinse öğretmen ve hemşire yetiştiren okulların, Türkiye’nin modernleşme sürecinde önemli işlevleri yerine getirdiği anlaşıyor. Bu okullar, nispeten yeni kentli ve dar gelirli ailelerin çocuklarının eğitim ve istihdamını kolaylaştırıyor; özellikle askeri okullar, öğrencinin her türlü ihtiyacını karşılayarak ve eğitimin ardından hemen iş güvencesi de sağlayarak aileleri, çocuklarının gelecekleri konusunda neredeyse tamamen rahatlatıyor. Bu bakımdan “orta ve alt sosyoekonomik seviyeden gelen ve gelecek kaygısı olanlar” için yatılı askeri okullar tercih sebebi oluyor (Toksoy, 2009: 121-2).

Meslek liselerinin kurulması ve dağılımı, kentleşmenin yoğunlaştığı bölgeler ve dönemlerle paralellikler gösteriyordu. Mesela incelediğim dönemde, Ankara ve çevresinde meslek edindiren çok sayıda askeri ve sivil okul bulunuyordu. Gelir durumu ve toplumsal konum itibarıyla benzer kesimlere hitap eden bu okullar, cinsiyete göre katı bir ayırım gözeterek öğrenci alıyorlardı.¹ Hemşirelik okullarına sadece kız öğrenci kabul edilirken, astsubay ve polis yetiştiren okullara sadece erkek öğrenci kabul ediliyordu. 1980’li yılların ortalarından itibaren ancak bazı polis okullarına çok sınırlı kontenjanla kız öğrenci alınmaya başlanmıştı. Aynı ailenin kız çocuğu hemşirelik okuluna gönderilirken, erkek çocuğunun astsubaylık veya polisliğe teşvik edilmesi yaptığımız görüşmelerde dikkat çeken bir örüntüydü.

Görüştüğümüz kişilerin ve kardeşlerinin meslekleri cinsiyet bakımından oldukça belirgin bir farklılık gösteriyordu. Pierre Bourdieu’nün de tespit ettiği üzere “kadınlara uygun görülen işler, –eğitim, bakım ve hizmet gibi– ev içi alanda gördükleri işlerin uzantılarıydı” (2001: 94). Görüştüğümüz kişilerin kız kardeşleri arasında ev hanımı (% 35), hemşire (% 26)², öğretmen ve diğer memurlar (% 23,6), erkek kardeşleri arasındaysa esnaf, öğretmen, mühendis, subay, astsubay ve polis olanlar belirginlik gösteriyordu.³ Hemşire

-
- 1 06.05.1982 tarihli *Resmi Gazete*’de yayımlanan 5898 sayılı GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi Yönetmeliği’nde, okula başvuracak adaylarda ilk “Kız ve Türk vatandaşı olmak” koşulu aranmıştı. Bunun yanı sıra, adayın kendisinin, ana, baba ve kardeşlerinin kötü hal ve şöhreti bulunmamak, evli, nişanlı veya boşanmış olmamak, yaptırılacak gizli ve özel güvenlik soruşturmasından olumlu sonuç almak gibi başka koşullar da bulunmaktaydı.
 - 2 Görüştüğümüz 45 hemşire de düşünüldüğünde bu ailelerde hemşire olan kızların oranı % 55’i buluyordu. Bu derece yüksek bir oranı, ailelerin de yukarıda sözünü ettiğim işbölümünü benimsedikleri ve rıza gösterdiklerinin işareti olarak yorumlamak mümkün.
 - 3 Kenan Özcan’ın meslek liselerine ilişkin araştırmasında işaret ettiği gibi, öğrencilerin cinsiyetine göre dağılımında benzer bir örüntüyü Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı mesleki vasıf kazandırma amaçlı diğer liselerde de gözlemleye-

kardeşler arasında evlilik yaptıktan sonra eşi istemediği için işi bırakanlar olmuştu.

Eda, Zeynep, Seher ve Pınar hemşirelik okurken, erkek kardeşleri polis okulunda okumuşlardı. Ceren, Melek ve Çi-sem'in erkek kardeşleri ise astsubay olmuşlardı. Arzu ve Çi-sem'in subay olmuş erkek kardeşleri vardı. Öte yandan Bahar, Hazan, Elif, Aydan, İpek ve Şenay'ın ailesindeki bütün kızlar hemşire olmuştu. Birinin hemşirelik okumaya başlaması ve ailenin memnuniyeti, diğerlerinin de hemşireliğe yönlendirilmesini tetiklemişti. Bu kişiler arasında ahlaya veya aile çevrelerindeki bir başka hemşireye özenerek hemşirelik okumak isteyenler de olmuştu. Kaynak kişilerin kardeşleri arasında statü bakımından her düzeyde meslek olsa da orta ve altı statüdeki mesleklerde belirgin bir yığılma gözleniyordu. Zuhale, Öykü, Naz, Suna gibi erkek kardeşleri mühendislik gibi dönemin daha prestijli alanlarında okuyan kişiler de olmuştu. Ancak, Türkiye'de belirgin bir sınıfsal engel olmadığı halde, kardeşlerinden biri doktor olan, sadece kendisi de okuyarak meslek değiştirmiş olan Beyhan'dı. Yani aynı ailede olup, biri hemşirelik diğeri doktorluk yapan iki kardeşe rastlamadık.

Kaynak kişilerden evlilik yapmış olanların eşleri arasında subay ve astsubay (%36), mimar ve mühendis (% 12), öğretmen (% 12) ve esnaf (% 12) olanlar belirgin biçimde fazlaydı. Bir hemşirenin bir doktorla evliliği, bir başarı (veya bir külkedisi) hikâyesi olarak görüldüğünden olacak, uzun uzun konuşulur; ama bellekte bıraktığı ize nazaran bunun hayattaki karşılığı incelediğim grupta çok seyrek. Görüş-tüğümüz kişilerden sadece birinin eşi dış hekimiydi. 1980'li ve 90'lı yıllarda karşılaştığım ve birlikte çalıştığım hemşireler içinde de eşi doktor olan kişi sayısı bir ikiye geçmiyordu.

biliyoruz (2010: 108). Bu defa kız öğrenciler Kız Meslek Liseleri'ne, erkek öğrenciler ise teknik alanda uzmanlaşmış liselere yönlendiriliyorlar.

Ancak kaynak kişi olarak bizim görüştüğümüz hemşirelerin hepsi eğitim olarak kendine denk veya kendinden daha yüksek eğitim almış kişilerle evlenmişti.

Kendi ebeveynlerinin, özellikle de annelerinin istihdamı ve eğitim düzeyi ile karşılaştırılınca incelediğim grupta çok büyük bir sıçramadan bahsetmek mümkündü. Toplam 45 kişinin babalarından ikisi okuryazardı; otuzu ilkokul, dördü ortaokul, ikisi lise, altısı üniversite eğitimi almıştı. Annelerin de otuzu ilkokul mezunu iken sadece biri lise, üçü ortaokul eğitimi almıştı. Dokuz anne okuryazardı. İki anneninse okuryazarlığı yoktu. Annelerin sadece ikisi düzenli istihdam edilmiş ve emeklilik hakkını edinmişti. Ayrıca ev hanımı olarak nitelenen annelerden de düzensiz olarak tarlada pazarda çalışıp terzilik gibi gelir getirici işler yapanlar olmuştu. Hemşirelik eğitimini tamamlayarak lise diplomasını edinen çocuklar ise, genellikle Anadolu Üniversitesi'nin açık öğretim programlarını takip ederek ön lisans ve lisans eğitimlerini de sürdürmüşlerdi; astsubay veya polis olan kardeşler veya eşler de genelde bu şekilde üniversite eğitimlerine devam etmişlerdi.

Görüştüğümüz kişilerin ebeveynlerine oranla sahip oldukları çocuk sayısında da büyük bir fark gözleniyordu. Ebeveynlerin sahip olduğu ortalama çocuk sayısı 3,63 olup bu ailelerde tek çocuk olan kimse bulunmuyordu. Görüştüğümüz hemşirelerinse çoğu tek çocuk sahibiydi; ikiden fazla çocuk yapan yoktu ve ortalama çocuk sayısı 1,37'ydi. Bir kişi dışında evlilik yapmış herkesin çocuğu vardı. Görüşme yaptığımız sırada çocuğunu ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite düzeyinde ücretli bir özel eğitim kurumunda okutan altı hemşire bulunuyordu.

Türkiye'de hemşireliği incelerken sınıfla iç içe geçen kırsal mensubiyet ve göç temasını da dikkate almak gerekiyordu. Görüştüğümüz kişiler içinde sadece Rüya, Öznur, Sema,

İpek ve Ebru'nun hem kendisi hem de anne ve babası kentte büyümüştü. Onun dışında herkesin ailesinde köy ve/veya kasaba deneyimi bulunmaktaydı. Eda, Gülnur, Naz, Pınar, İnci, Ayşegül, Güneş ve Arzu'nun kendilerinin, 20 kişinin de anne ve babalarının köy deneyimi bulunuyordu. 12 kişi de temelde kasabalı ailelere mensuptu. Bu kişiler arasında ailesiyle beraber göçü doğrudan yaşamış, çocukluğunu köy, kasaba ve kentin üçünde de geçirerek sürecin her aşamasını tecrübe etmiş olanlar bulunuyordu. 1950'li yıllardan itibaren anne ve babaları, Çankırı, Yozgat, Çorum, Sivas, Kayseri, Amasya, Kırşehir gibi civar kentlerden Ankara'ya göç etmiş çok sayıda kişi vardı. Okulun öğrenci potansiyelinin önemli bir kısmını da bu civar kentlerin kırsalından Ankara'ya göçmüş ailelerin kız çocukları oluşturmıştı. Bunun dışında Kırıkkale, Eskişehir, Bolu, Ordu, Antalya Konya, Isparta, Zonguldak, Kütahya, Trabzon, Aydın, Balıkesir, Muğla, Çanakkale ve Artvin gibi nispeten Ankara'ya uzak illerden de hemşire olmak üzere bu okulda okumaya gelenler olmuştu. Bunların da bir kısmı köyden kasaba veya kente geçmiş olan ailelerin çocuğuydu.

Başlarda seçkin aile mensubu birkaç kızla başlamış olsa da hemşirelik esasen dar gelirli ailelerin çocuklarının istihdamının hedeflendiği bir alan olmuştu. İncelediğimiz dönem ve grup açısından bakacak olursak ebeveynlerinin eğitim, gelir düzeyi ve yaşam biçimine nazaran hemşirelerin genelde izlediği seyir kendi içinde bir orta sınıflaşma sürecini de barındırıyordu. İncelediğim dönemde hemşire yetiştiren okullar, genellikle sınıfsal olarak orta ve alt gelir gruplarına mensup ailelere çekici gelmenin yanı sıra sadece kız çocuklarına açık okullardı. Hemşirelik okuluna çocuk göndermek istemeyen kişiler olmuş, bunlar da kız okulu ve askeri kurum olmasına itimat ederek kızlarının bu okulda okumasına sıcak bakabilmişlerdi. Kızlarına, amirlere ve büyüklere

her koşulda itaat ve boyun eğmenin öğretileceği bir eğitim, anlaşılan aileleri de rahatsız etmemiştir. Aslında hem nispeten alt gelir grubundan ailelerin kız çocuklarının istihdamının beklenmesi hem de mesleğin hep birilerine tabi olarak icra edilebilecek bir pozisyona yerleştirilmiş olmasına bir de Müslüman kültürlerde kadının mahrem ve kamusal olanla ilişkisi eklenince kanımca Türkiye’de hemşireliğin belli bir toplumsal statü ve mesleki itibar edinmesinde ciddi engellerle karşılaşmıştı. Bu engelleri hemşireler neredeyse hiçbir kurumsal destek almaksızın özellikle son 40 yıldır kendi çabalarıyla aşmaya çalışmışlardı (Özaydın, 1998: 427). Yer yer romantize edildiği halde kadınların yaptığı başka işler gibi bakım hizmeti de tarihteki toplumsal değersizleştirmeden payını alarak “hayati, ama yarı görünür” olmayı sürdürmüş gözüküyordu (Glazer, 1990: 494).⁴

Daha uysal bulundukları, daha verimli çalıştıkları ve moral destek vermekte de daha iyi oldukları kanaatiyle kadınların erkeklerden daha iyi hemşire olacağı düşünülüyordu (Schultz, 1992: 372). Bu bakımdan hemşirelerden aileleri, kurumları, amirleri ve hizmet alanlar olarak beklenen, bir profesyonellikten çok bir kadınlık biçimiydi. Bu kadın ne çok sert ve uzak ne de çok samimi olmalıydı. Gereğinden sert ve uzak bulunursa merhametsizlikle suçlanabilir, gereğinden samimi ve sıcak bulunursa “hafif kadına” dönüşebilirdi. Hastayı ürkütmeyip güven vermesi gerekiyordu hemşirenin, ama bunu öyle ölçülü bir şekilde yapmalıydı ki yanlış bir mesaj da vermemiş olsun, namusuna dair olası herhangi bir şüpheye de yol açmasın. Hemşireler, yaptıkları işin yıpratıcılığından da kaynaklansa buna bakılmaksızın –mesela 24 saatlik bir nöbetten çıkmışken– “paspal” ve ba-

4 Nona Glazer, Birleşik Devletler’de yüksek kazançlar elde edilen sağlık sektörünün bugün aile ferdi kadınlardan giderek daha çok bakım hizmeti beklediğini, bunun da düşük ücretli hizmetleri yerine getiren kadınların sistem dışında kalmasına yol açtığına işaret ediyor (Glazer, 1990: 496).

kımsız diye yargılanabilirler, öte yandan bakımlı olduklarında da –çoğu zaman kadınlar tarafından– “Hepsi çok bakımlılar ama” gibi ifadelerle tersinden eleştiri alabilirler, böylece görünümünün yaptıkları işin temposuyla uyumsuzluğuna vurgu yapılabilirdi. İdeal hemşire imgesine dair paradoks olarak tanımlayabileceğim beklentilerden biri buydu. Bu kadınların ne kadar cinsiyetli veya ne kadar cinsiyetsiz olacağının ölçüsü bir türlü bulunamamıştı. Erkekler arasında çalışması tasarlanan bir grup olarak hemşireler tam da bu nedenle katı ve ahlakçı bir denetime maruz kalabiliyorlardı. Daha en baştan cinsiyetçi yargılarla bakılan ve cinselleştirilen bir bedenin sahibini hemen her durumda tam da bu yüzden mahkûm etmek mümkün gibiydi.

Diğer paradoks ise daha önce de işaret ettiğim üzere, ihtiyaç halinde vazgeçilmez önemdeki bakım emeğinin, hemşirelerin de çoğunlukla mensup olduğu orta ve altı gelir grubundaki kişiler de dâhil olmak üzere insanlar tarafından hem fedakârlık olarak talep edilmesi, hem de tam bu yüzden kıymetsizleştiriliyor olmasıydı. Zuhâl hemşireliğin zayıf karakterde insanların yapamayacağı bir iş olduğunu, 28 yıllık meslek hayatında bu şekilde hastalanan, psikolojik tedavi gören, madde bağımlılığı geliştiren, intihar eden meslektaşlarını gördüğünü belirtmişti. Zaten çok küçük yaşta çalışmaya başlayan hemşirelerin, bazen kendini koruma refleksiyle çok sert veya tecrübesizlikten çok cana yakın davrandıkları, bir denge bulana kadar da epey zorlandıkları olabiliyordu.

Hemşireler özel alanda ve kamusal alanda ataerkinin değişik biçimleriyle karşılaşılıyorlar. Mesleği icra edenlerin % 90’lı oranlarda halen kadınlardan oluşması, haliyle onları cinsiyetçilikten en çok mağdur olan meslek gruplarından biri yapıyor. İşyerindeki cinsiyetçilik aslında toplumdaki cinsiyetçiliğin sadece bir boyutunu oluşturuyor; “kadın olarak

sosyalleşmeleri, onları hemşire olmaya uygun hale getiriyor” (Roberts ve Group, 1995: 201). Kadınların hem ev içinde ve ailedeki çekip çeviren olma rolleri hem de düşük toplumsal statüleri sanki olduğu gibi hemşirelik pratiğine aktarılıyor, Sağlık Meslek Liseleri’nde verilen eğitim de bunu pekiştiriyordu. Hemşirelik, “geleneksel olarak erkeklere ait bir dünyada geleneksel olarak kadınların yaptığı bir işti” ve hemşireler, hastanelerdeki erkek kontrolüne uyum sağlayacak şekilde yetiştiriliyorlardı (Roberts ve Group, 1995: 290). Böyle bir konumda da hemşirelerin kendilerini geliştirmelerini beklemek pek samimi görünmüyor, ama kendini geliştirmemek de hemşireleri suçlamak için gerektiğinde kullanılacak bir koza dönüşebiliyordu.

Bu meslek için öngörülen giyim kuşamdan yapılan işin içeriği ve niteliğine dek hizmet eden bir kadınlık biçimi olarak gelişmesi, erkeklerin mesleğe girmelerinde kendiliğinden bir engel oluşturmuştu. Sağlık alanındaki iki önemli iş olarak hemşirelik ve doktorluk, tarihsel olarak cins ve sınıf hiyerarşisine bağlanarak gelişmiş olmalarının izlerini bugün halen büyük ölçüde üzerlerinde taşıyorlar. Hemşirelik, kadınların yaptığı karşılığı belirsiz, sınırları belirsiz, fedakârlıkla yürütülmesi beklenen bir iş olunca anlaşılan erkeklerle yakıştırılmamıştı. Yine sağlık alanındaki bir başka meslek olarak doktorluk söz konusu olduğunda farklı yargılar devreye giriyordu. Bugün tıp halen ailelerin ve üniversite adaylarının yüksek oranlarda tercih ettiği bir alan olsa da bu tercihte “insanlara hizmet etme” gibi fedakârlık içeren amaçlardan sözde dahi olsa büyük ölçüde uzaklaşmış olduğunu düşünüyorum. Modern tıbbi pratiğin piyasa normlarına ve ilaç endüstrisine gittikçe daha bağımlı hale geldiği bir konjonktürde bu türde deontolojik sorular da tıbbi pratik alanından giderek uzaklaşıyor.

Askeri hastanelerde çalışan sağlık astsubayları, hem al-

dıkları eğitim hem de istihdam biçimleri açısından incelediğim gruba en yakın kimseler oldukları halde onların kariyerinin hemşirelerden oldukça farklı bir seyir izlemesi, cinsel kimliğin, mesleğin kimlik ve itibarına etkisini daha net görebileceğimiz bir zemin sunuyordu. 17 yıldır hemşirelik yapan Işık, kendisiyle benzer bir eğitim almış sağlık astsubayı eşinin görev sınırları olduğunu, emir-komuta zincirine tabi bir asker olduğu halde onu başka herhangi bir yerde görevlendirmediklerini düşünüyor, “yani biz siviliz ama askerlerden belki de daha çok, yeri geliyo daha çok eziliyoruz” diyordu. Sağlık astsubayları diğer subay ve astsubaylar gibi emekli olurken beş yıl yıpranma bedelinden yararlanabilirken, bu gruplardan daha ağır sorumluluklar alarak daha kötü koşullarda çalıştıklarını düşünen hemşireler yıpranma bedelinden yararlanamamışlardı. Subay ve astsubaylara göre planlanan nöbet mantığı, çalışma koşulları genellikle çok daha ağır olan hemşirelere göre düzenlenmemiştir. Naz hamileliğinde dokuz ay boyunca nöbet tutmuş, sabaha kadar koşturarak geçirdiği yoğun bir nöbetin ardından erken doğum yapmıştı.⁵ Hazan benzer bir eğitimden geçen sağlık astsubaylarının teknik veya idari görevlere geçebildiklerine işaret ediyordu:

Onlar branşlaşmasa da onlarda rütbe olduğu için, onlara karışan kesim çok az. Mesela bizdekini diyelim, sağlık astsubayımız var, mal sorumlusu olarak görev yapıyo. Aynı dersleri gördük, onun da erkek hemşire olarak yetişmesi gereken bi branş aslında. Ama onlar genellikle yazışma ve depo işlerine ya da EKG teknisyeni işte, röntgen teknisyeni, teknisyen olarak şey yapabiliyorlar. Ama aynı okulu bi-

5 Bu türde olumsuz sonuçlarla karşılaştığı için askeri hastanelerde görev yapan hemşireler, son yıllarda hamile olduklarını belgeledikleri andan itibaren nöbetten çıkarılmaya başlamışlardı.

tirdik, aynı, denk mezunuz. Onlarda rütbe olduğu için onlara kimse karışamıyo. Onlara ek görevler verilmiyo (Hazan, 16 yıllık hemşire).

Hemşirelerle birlikte çalışan, aynı düzeyde ve benzer bir eğitim alan sağlık astsubaylarının iş hayatında izledikleri kariyer, literatürde “görünmez merdiven etkisi” (*glass escalator effect*) olarak nitelenen örtük mekanizmaları düşünüyor (Wingfield, 2008: 7-8). Buna göre kadınların ağırlıklı olarak çalıştığı mesleklerde yer alan erkeklerin meslekte daha hızlı terfi edildikleri, daha iyi ücret aldıkları gözleniyor. Toplumsal alanda konumları ne olursa olsun, siyahlar için deri renginde veya damgalanmış herhangi bir gruba aidiyetin herhangi bir işaretinde olduğu gibi, kadınların da paylaştıkları negatif bir sembolik emsallikle erkeklerden ayrılmaları, onların olduğu veya yaptığı her şeyi olumsuz yönde etkileyebiliyor (Bourdieu, 2001: 93).⁶

Bourdieu'nün çalışmaları, merkezi ve yerel hükümet çalışanları arasında kadınların gittikçe daha çok temsil edilmesine rağmen, onlara daima daha düşük statüsü ve daha güvencesiz pozisyonların ayrıldığına işaret ediyor. Ona göre “erkek ve kadınlar arasındaki biçimsel eşitlik, başka şeyler denk olsa dahi, kadınların daima daha az tercih edilen pozisyonları edindiğini gizlemektedir. (...) İş piyasasında kadınlara verilen statünün belirsizliklerinin en berrak işareti, şüphesiz ki kadınlara daima erkeklerden daha düşük ücret verilmesi, başka şeyler eşit olsa, aynı niteliklere sahip olarak kadınların daha düşük pozisyonlardaki görevlere yerleştirilmeleri idi” (2001: 92).

6 Çalışmalarında sınıf analizleri önemli bir yer tutan Bourdieu'ye göre söz konusu emsallığe rağmen ekonomik ve kültürel farklar, kadınların maskülen tahakküme farklı şekillerde maruz kalmalarına sebep oluyor (2001: 93).

Gelir düzeyi açısından yapılan karşılaştırmalarda da görüştüğümüz hemşireler, halen ağırlıklı olarak erkeklerden oluşan subay ve astsubaylara nazaran kendi gelirlerinin çok düşük olduğunu belirttiler: “Eskiden, ilk mezun olduğumda bir astsubayla hemen hemen aynı alıyoduk. Sonra onlar kıdem aldıkça çok az bi fark oluyodu. Şimdi kıyaslıyamam bile yani, mümkün değil, çünkü çok ciddi anlamda farklar çıktı yani” diyen ve 17 yıldır hemşirelik yapan Melek sözlerini mesleği kimseye önermediğini belirterek sürdürmüştü.⁷

Hemşirelerin görev sınırlarının belirsizliği ve “her yerde çalışabilir” sayılmaları, personel arasında çıkan herhangi bir anlaşmazlık durumunda, kusurlunun kim olduğuna bakılmaksızın, çözümün, hemşirenin yerinin değiştirilmesinde bulunmasına neden oluyor. Mesela Biyokimya’da çalışan bir sağlık astsubayı ile bir hemşirenin arasında bir anlaşmazlık yaşandığında, hemşire haklı bulunsa dahi astsubayın değil, hemşirenin görev yerini değiştirmek daha pratik bir çözüm olarak görülebiliyordu. Daha da ötesi hemşirelerin görev sınırlarının bu derece belirsiz ve ikircikli oluşu Türk Hemşireler Derneği İstanbul Şubesi Başkanı Aytolan Yıldırım’ın da belirttiği üzere hemşireliğin varlık nedenini tehdit ediyordu (2009, 56). Görüştüğümüz kişilerden Aydan bu türde nedenlerle yıllardır yaşadığı üzüntü ve incinmeyi şu sözlerle aktarmıştı:

7 Görüştüğümüz kişilere sıkça sorduğumuz bir soru, hemşireliği çocuklarına, akrabalarına veya çevrelerine önerip önermedikleriydi. Hemen herkes sadece hemşireliği değil, sağlık alanında herhangi bir işi önermediğini söyledi. Sadece bir kişi çocuğunun doktor olmasından memnun olacağını belirtti. İki kişi aksi halde daha olumsuz bir hayatı olacağını düşündükleri bir tanıdıklarına hemşireliği önermişlerdi. Başka çalışmalarda da hemşirelerin kendi çocuklarının hemşire olmasını istemedikleri ifade ediliyor (Shalof, 2007: x). Amerikan Hemşireler Derneği’nin 2001’de yaptığı bir araştırma da hemşirelerin % 52’sinin mesleği yakınları veya arkadaşlarına tavsiye etmediklerini gösteriyor (Warino, 2007: 595).

Biz insan hayatıyla birebir iç içeyiz. Ama işte karşımızdaki insanlar nedense hiçbi zaman hemşireleri pek iyi gözle görmüyolar. Hep, her zaman böyle olmuştur. Çalıştığımız yerlerde de öyle. Nedendir bilmiyorum bir laboranta bakış açısıyla bir hemşireye bakış açısı o kadar farklı ki. Aslında biz onlardan daha yoğun çalışıyoruz, daha fazla çalışıyoruz. Buna rağmen ama bakış açısı ve verilen değer çok farklı. Bunlara çok üzülüyorum. (...) Bir albayımız toplandı da yaptı. İşte bize bazı şeyler söyledi. Arkasından da “Arkadaşlar” dedi, “burada çalışmak istemiyosanız hepiniz 15 yılınızı doldurmuş insanlarsınız, istifa edip ya da emekli olup gidebilirsiniz” diye söyledi. Yani bir amir bunu söyleyemez. Artı bizim [burada] bazı problemler olmuştı. Bize söylediği kelime, “Ben” dedi “bir astsubayı” dedi, “kahretsin dışarıda, sivil, özel” dedi, “işte müdürü onu işten çıkartabilir, ama burada kahretsin ben” dedi “astsubayı çıkartmıyorum, ama” dedi “sizlerden burada çalışmak istemeyen varsa yer değişikliği yapabilirim” dedi. Yani bunlar hiç hoş değil. Hata kimde ya da değil, onlar için o önemli değil. Sonuçta biz hemşireyiz, gönderilip her yerde çalıştırılabiliriz. Yani bu olay ve düşünce çok çirkin (17 yıllık hemşire).

Görüşmelerde çok nadir de olsa kendini birlikte çalıştığı ve çoğu muvazzaf subay olan doktorlarla karşılaştıran hemşireler de olmuştı. Hemşirelik, kadınlardan, tıpkı evdeki gibi kendilerini sonu gelmeyen bir tekrara adalarını bekleyen, ama karşılığında çoğu kez mesleki tatmin dahi vermeyen bir meslekti. Ebru, yıllarca özveriyle çalıştıktan sonra evdeki görevlerini aksattığı gerekçesiyle eşinin de ısrarı ve müdahalesiyle daha pasif çalışacağı ve nöbet sayısının daha makul olduğu bir birime geçmişti.⁸ Onunla yaptığımız gö-

8 Hemşirelerin iş yerlerinde nasıl çalışacağı, bazen hemşirenin eşi ile hastane başhemşiresi ve nadiren de başhekim arasında müzakere edilebiliyordu. Gü-

rüşmenin belirgin bir temasını, yaptıklarının karşılığını alamamış olmanın verdiği hayal kırıklığı oluşturmıştı:

Hep istediklerime sahip olabilecek kadar seviyede bi şeyim oldu, ama kariyer sahibi olmayı isterdim. Bunu en samimi şekilde size ifade ediyorum. Para değil, koltuk sahibi olabilmek isterdim. Bu kadar efor sarf ederek, bilmiyorum başka bir işte çalışmış olsaydım, çok daha, sonrasında kazanımlarım olacağına inanıyorum. Çünkü çok emek verdim ben bu mesleğe, çok. Çok çabalar sarf ettim. Ama istediğiniz çabayı sarf edin, geçmişte ben yeni mezun olduğumda, birinci sınıf asistanları şimdi hepsi profesör ve albay seviyesine ulaştılar. İsimleriyle hitap ettiğim kişiler şimdi hoca sıfatıyla geziyorlar hepsi. Bölüm şefi oldular, klinik şefi oldular (19 yıllık hemşire).

Ebru, hemşirelerin sıkça yaşayabildiği “iddialı olma arzusu ile kendi kendini silen olma arzusu arasında bölünme”nin sonucunda (Roberts ve Group, 1995: 234) bugün nihayet sili bir konumu nispeten kabullenmiş bir noktaya gelmişti. Yıllarca kendini işine vakfettiği halde, kendisi yerinde sayarken birlikte çalıştığı, hatta bazen işi öğrettiği uzmanlık adayı doktorların hepsinin zamanla teker teker doçent ve profesör olduklarını görmek bugünden baktığında onun için pek de sevindirici bir tecrübe olmamıştı.

neş, hastane ve klinik başhemşiresinin zorlamasıyla her gün 08.00-24.00 saatleri arasında çalıştırılmak gibi çok zor koşullara maruz bırakıldığında eşi onun adına istifa dilekçesi hazırlayarak hastane başhemşiresiyle görüşmeye gitmiş, başhemşireyi Güneş’in çalışma koşullarını değiştirmeye mecbur etmişti. Görüşme yaptığımız kişiler arasında daha çok doktor ve subay eşi olan hemşirelerin idareciler tarafından kayırıldığını, bu kişilerin nispeten iş temposunun düşük olduğu birimlerde görevlendirildiğini düşünenler bulunuyordu. Astsubay eşi olan Naz, doktor veya makam sahibi subay eşi hemşireler arasında kocasının arkasına sığınarak işini gördürenler olduğunu söylemişti. Mesela eşi doktor olan bir hemşire, ona göre bu sayede bütün meslek hayatı boyunca sadece röntgende çalışmış, böylece nispeten rahat bir meslek hayatı sürdürmüştü.

Mahrem ile kamusalın kesiştiği yer

Göç gibi “ataerkil ailelerin çözülmesine sebep olan dinamikler”, kadınların emek süreçlerine gittikçe daha çok katılmalarını da gerektirmişti (Kandiyoti, 1997: 57). Bu süreçte, evlilik ve aile, devlet yasalarının güçlü bir dirençle karşılaştığı, kadınların yasal düzeyde tanınan erginliklerinin inkâr edildiği alanlardı (Kandiyoti, 1997: 100). Söz konusu inkârın kamusal bir boyutu da vardı; kadınların istihdam edildiği yerlerde de yeni paternalist ilişkiler ortaya çıkmıştı. Pierre Bourdieu, iş dünyasının, (hastane çalışanları, bir bakanlık ofisi gibi) aile benzeri işlev gören, çok sayıda küçük izole mesleki çevrelerle dolu olduğuna değiniyor. Bu çevrelerde, kuşatma ve ayartmaya dayanan paternalist bir otorite uygulayan neredeyse her zaman erkek olan bir yönetici, genellikle kadın olan genç personele (hemşireler, asistanlar, sekreterler) genel bir koruma sunarak onların, bazen patolojik düzeyde kuruma ve kurumun kendisinde vücut bulduğu şahsa yoğun yatırım yapmalarını teşvik edebiliyor (Bourdieu, 2001: 58). Jenny B. White, bu görüşü destekleyecek bir yorumla “Türkiye’de ezme ve sömürü ilişkilerinin toplumsal hayatın ‘doğal’ bir parçası gibi görünmesini sağlayan” emek ideolojisinin mitik bir karakter sergilediğine değiniyor (1999: 127). Bu, aile içindeki emek süreçleri için geçerli olabildiği gibi, kamusal alandaki aileye öykünen paternalist ilişkilere de genellenebilir.

Kadınların kamusal olanla ilişkisi çok boyutlu bir mesele olup modernleşme tartışmalarında çeşitli boyutlarıyla önemli bir yer tutmuştu. “Modernleşme kuramının toplumbilimlere hâkim olduğu 50’li ve 60’lı yıllarda kadının hem ailede hem de toplumdaki genel konumunun geleneksellikten modernliğe geçişle birlikte evrimleşeceği ve daha eşitlikçi bir düzene varılacağı sanısı yaygındı”; ancak 1975’li yıllara gelindi-

ğinde modernleşmenin, tam tersine cinsler arasındaki uçurumu daha da derinleştirdiği ileri sürülmeye başlanmıştı (Kandiyoti, 1997: 7). Modernleşme teorilerinde sıkça belirtildiği gibi eğitim almak ve kamusal alanda ücretli bir işte istihdam edilmek kadınları erkeklere eşit yurttaşlara dönüştürmemişti (Kandiyoti, 1997: 84-107; Tarihçi Delice, 2006: 74-5). Kadınlar evlerinden çıkmak, toplumsal ve iktisadi hayata katılmak istemişlerdi. Ancak bunu aile işleyişindeki geleneksel düzeni bozmayarak ve erkek ayrıcalıklarını sorgulamayarak gerçekleştirebilmişlerdi (Kandiyoti, 1997: 46). Sonuçta kamusal alan da cinsiyete göre işbölümünün tekrarlandığı, erkeklerin erkekliklerini bir kez daha onaylayacak bir şekilde örgütlenmiş, kadınlar ve emekleri büyük ölçüde burada da marjinalize edilmişti. Diğer bir ifadeyle kadınlar modern projelerden dışlanmasalar dahi bu projelerde daha çok “erkeklerin kadınlık ve kadınların toplumdaki ‘yeri’ hakkındaki cinsiyetçi normlarını” yansıtan “yardımcı roller” üstlenmişlerdi (Nagel, 2000: 60). Hemşirelik mesleği bunun en berrak örneklerinden birini oluşturuyor. Kamusal alanda pek çok başka rolden sistematik bir biçimde dışlanan kadınlar, kitlesel düzeyde, adeta bir kadınlık önerisi olarak, yıllarca yardımcı meslek konumunda tanımlanan ve halen de bu yöndeki statü belirsizliklerini koruyan bu mesleğe yönlendiriliyorlar.

Bu mesleği icra edenlerin bulunduğu bir noktadan baktığımızda genelde dikkat çekildiği üzere kamusal ve özel alan aralarında bir kopukluktan değil, bir devamlılıktan söz etmek mümkün. Mesleğe verilen isim bile bu alanlar arasındaki bulanıklığa işaret ediyor. Bu bakımdan da hemşirelik, kamusal alandaki diğer mesleklere benzemiyor. “[F]arklı ve uzmanlaşmış kamu alanlarının yaratılması kadınların kararlı bir şekilde genelleştirilen, özel ve evcilleştirilmiş dünyasının tersine, bizzat erkek kimliğinin oluşumunun bir parçasıydı” (Davidoff, 2002: 245).

Olivia Harris'in ileri sürdüğü üzere, "bu iki alan, aralarında bir kopukluk ileri sürülecek şekilde kavramlaştırıldığında, ikilik ideolojik bir anlam kazanı[yo]r ve özel alan ile kamusal alan arasındaki bağlantıların üzerini örtmeye yar[ıyor]" (aktaran Savran, 2004: 105). Oysa hemşirelik tam da bu iki alanın ve bundan kaynaklı ikircikli anlayışların arasına sıkışmış bir meslek. 2000'li yıllarda mesleğe girenleri halen büyük ölçüde kadınlar oluşturuyor. Hemşireler hem ailelerinde hem de iş çevrelerinde doğuştan bakıcılar gibi görülüyorlar; ancak yaptıkları iş, verdikleri bakım üzerinde bile çoğu zaman birincil söz hakkına sahip olamıyorlar.

"Hemşirelik, kadınların kontrol edip örgütlemeye çalıştığı ilk mesleklerden biriydi. Kadınlar ailelerinde de bakım verenler olduklarından, otomatik olarak mesleği onların kontrol edecekleri düşünülmüştü. Ancak tarihsel olarak bu mümkün olmadı; mesleğin kilise ve askeriyedeki kökleri ataerkil kontrolü teşvik etti" (Lewenson, 2007: 23).⁹ Kadınlar, hemşireliği ataerkil kontrolden bağımsız bir alan olarak örgütleyemediler. Bu şekilde "evlerinin dışında onay arayan pek çok kadın cinsel kimliklerinden kurtulamayacaklarını öğrenmişlerdi; bu pek çok feministin yetişkinliği boyunca hesaplaştığı bir ders olmuştu" (Roberts ve Group, 1995: 43). Siyasi, dini ve askeri alanda olduğu gibi, tıp alanında da tarihsel olarak "erkeklerin yüksek toplumsal değeri olan işlevlere" el koyduğu ve bu işbölümünün de doğalcı ideolojiyle meşrulaştırıldığı gözlenebiliyor (Kergoat, 2009: 95). Erkeklerin, doğal olarak daha yüksek eğitim aldıkları için, doğal olarak itibarı ve gelir düzeyi daha yüksek işlerde konumlandıkları düşünülüyor. Bu bugün de halen geçerli bir durum, ancak elbette ki doğal olan hiçbir yanı yok.

Gül Özyeğin, işbölümünün toplumsal cinsiyete göre ya-

9 Hasta bakımı, özellikle Fransa ve Almanya'da kiliselerin bunu bir dini ve sosyal yardım şeklinde örgütlemesiyle ortaya çıkıyor (Tepecik, 2006, 2).

pılması ile kadınlık ve erkekliğin tekrar tekrar inşa edilişinde arasında karmaşık ve karşılıklı bir ilişki olduğuna işaret ediyor (2005a: 216). Ağırlikle kadınlardan oluşan hemşireler, bakım vermesi, muhatap olması ve duygusal emek harcaması beklenenler olarak anlaşılan o ki, hastanelerdeki kadınlığı tekrardan kuruyorlardı. Bunun karşısında, çoğu erkeklerden oluşan doktorlar ise hastayla geçirecekleri zamanı ve yapacakları işlerin niteliğini kısmen de olsa kontrol edebilmiş, aynen evdeki baba gibi her şeyle muhatap olmayarak, sağlık camiasında nispeten korunaklı ve ayrıcalıklı bir yer edinmiş bir erkeklik inşa etmişlerdi. Hemşirelerin evdeki kadınlık biçiminden farkı, ücret karşılığı çalıştıkları için “karşılık beklemeden vermeyi gerektiren kadınlık modelinden sapsamış” olmalarıydı (Özyeğin, 2005a: 123). Ancak kamusal alanda çalışan başka kadınlar gibi hemşireler de kişisel ilişkilerin yıpratıcı yükünden kendilerini daha zor koruyan bir gruptu ve yaptığı işin niteliğinden olsa gerek, zaman zaman bunun bir fedakârlık mı, ücret karşılığı yapılan bir iş mi olduğu konusunda belirsizlikler yaşıyordu. Hemşirelik, paradoksal bir şekilde içinde hem “feda olma idealizmi”ni hem de “iş sahibi olup para kazanma gerçekliği”ni barındırıyordu (Tarihçi Delice, 2006: 31). Bu fedakârlık idealinden olacak, mesela görüştüğümüz hemşirelerden Gönül, çok da yoğun bir tempoyla çalıştırıldığı halde ilk maaşını aldığı anda “Bana neden para veriyolar ki” diye düşünmüştü. Ailesi, okulu ve işyeriyle içinde bulundukları sosyal çevrede bir meslek erbabı, bir uzman olarak görülmemeleri hemşirelerin kendileri hakkındaki yargılarını da etkilemişti.¹⁰ Zuhale ise aldığı eğiti-

10 GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi'nden sonra yüksek hemşirelik okuluna devam eden ve halen subay rütbesiyle başhemşirelik yapan bir kişi, hemşireliğin halkın gözünde bir meslek gibi görülmediğini, dahası hemşirelerin kendilerinin de bir uzman olduklarına inanmadıklarını ifade etmişti. Mesleğini hemşire olarak tanımlayan bu kişi, subay oldukları halde kadın olarak iş hayatında kendilerinin de ezildiğini ifade etmişti.

min de etkisiyle geçmişte çok yoğun yerlerde özveriyle, hatta bazen acı çekerek çalışmış, ama bugün bunun doğru olmadığına karar vermiş, geçmişte kendisine fedakârlık olarak öğretilen bu “ideal” çalışma biçimini eleştirmişti:

Çok fazla fedakârlık da şimdiki aklım olsa yapmazdım. Çok fazla fedakârlık iyi bişey değil. Toplumda insanlara belli bir yerde sınır koymayı biliceksiniz. Bize hep şunu verdiler. Ay fedakârlık, her zaman hemşire fedakâr. Yanlış, yanlış, yanlış. Bir yere kadar fedakârlık. Ondan sonra kendi haklarını, bedeneni, ruhen kendini korumak zorundasın. Fedakâr, neriye kadar fedakâr? En kızdığım şey hocaların falan verdiği, fedakâr. Yanlış, yanlış, yanlış. Şimdiki aklım olsa çok fedakârlık yapmam. Görevimi yaparım, o ayrı bi şey. Görev olarak görevimi yaparım, hasta için gerekli olan her şeyi yaparım. Ama bunun haricinde fedakâr olucam diye çok şey de vermeye gerek yok. O fedakârlık konusuna asla derim, şimdiki aklım olsa. Hayır, şuraya kadar. Çünkü artık her şeyi, bilinçli yapılyo. Hukuksal anlamda sınırların belli, yaptığın iş belli. Bunun haricinde sorumluluklar sana ceza olarak dönebiliyo. Ama o zaman bu yoktu (28 yıllık hemşire).

İşin bu bakımdan sınırını çizmek yine de hiç kolay değildi. Zuhâl fedakârlık beklentisini eleştirerek mesleğin sınırını çizmek gerektiğini vurgulasa da ölmekte olan genç bir hastası istediği için bütün ev halkını seferber ederek aceleyle kelle paça çorbası pişirip hastaneye getirmiş olmaktan memnundu; o çorbayı pişirip hastasına yedirmemiş olsa bundan yaşamı boyunca hep rahatsız olacağını düşünüyordu. Görüştüğümüz pek çok hemşire de Zuhâl gibi hemşireliği, yıllarca, yine profesyonel bir meslek olmaktan ziyade kişinin kendini feda etmesi beklenen bir kadınlık şekli olarak tecrü-

be etmişti. Hemşirelik halen “yardımcı profesyonel meslek” olarak tanımlanıyor. Sekreterlik, hosteslik veya öğretmenlik gibi ağırlıklı olarak yine kadınların istihdam edildiği meslekler de, giyim kuşam, hal, davranış, belli görevler ve sunulan hizmetin niteliği ile kadınları, kadınlıklarını tekrarladıkları ve pekiştirdikleri bir takım kadınlaşma pratikleri içine sokuyor. Kadınların yoğun olarak istihdam edildiği başka mesleklerde de gözlenebileceği gibi hemşirelikle öngörülen kadınlık biçimini Donna Haraway’ın şu sözleriyle açıklamak mümkün:

Kadınlaştırılmak son derece savunmasız hale getirilmek demektir; parçalara ayrılabilmek, tekrar bir araya getirilebilmek, yedek işgücü olarak sömürülebilmektir. İşçiden daha ziyade hizmet eden olarak görülmektir; ücretli bir iş olsun veya olmasın, sınırlı bir iş günü kisvesindeki bir takım zaman düzenlemelerine maruz kalmaktır; kadınlaştırılmak, daima ve daima müstehcen, yersiz (*out of space*) ve cinsiyette indirgenebilir olma sınırlarında bir varoluş sürdürmektir (2006: 286).

Sylvia Walby, ücretli iş hayatı, devlet, erkek şiddeti, cinsellik, kültürel kurumlar ve hane alanlarında yaşanan farklı ataerkillik biçimleri olduğuna işaret ediyor. Walby bunları, hanedeki üretime dayanan “özel alandaki ataerki” ve başta ücretli iş hayatı ve devlet sektörü gibi “kamusal alanlarda yerleşmiş ataerki” olmak üzere başlıca iki şekilde ele alıyor (1990: 117; ayrıca 1989: 214). Bugün özel alandaki ataerkiden kamusal alandaki ataerkiye doğru bir yöneliş olduğunu belirten yazara göre, çok daha güçlü bu ikinci ataerki biçimi, kadınları tek tek değil, kolektif bir biçimde kendine uyduruyor (Walby 1990: 179). Birçok erkeğin ortak davranışı sonucu ortaya çıkan “[k]amusal ataerkinin baskın strate-

jisi ise ayrımcı olması; çünkü tüm alanlara girmelerine izin verilmesine rağmen, kadınlar burada ayrımcılığa uğruyor ve eziliyorlar” (Walby 2000: 43). Emeklerine de kolektif biçimde el konuluyor (Kandiyoti, 1997: 150).

Walby’nin işaret ettiği gibi, erkeklerle aynı işleri yapabilseler de, kadınlar, bugün, ücretli çalıştıkları işlerde kamusal ataerkinin ayrımcı yüzüyle hesaplaşmak zorunda kalıyorlar (1989: 223). Söz konusu ayrımcılık toplumsal düzlemde genel geçer yargılara dönüşerek meşruiyet sorunu halini alabiliyor ve böylece çok daha baskılayıcı ve mücadele edilmesi zor hale gelebiliyor. Türkiye’de kamu refahı, başta sağlık ve eğitim alanında olmak üzere yine büyük ölçüde kadınların emeğine yaslanarak sağlanabilmiştir. Tıbbi iktidarın kurumsallaşma biçimlerine baktığımızda, hastanelerde de kadınların emeklerini kolektif düzeyde görünmezleştiren bir mekanizmanın varlığından söz edebiliriz. İktidar için bu şekilde araçsallaşmak, çok uzun yıllar enerjilerini her şeyden çok toplumsal imajlarını düzeltmeye harcayan hemşirelerin pek de önceliği olmamış, sessiz itaatleri bu araçsallaşmayı daha da görünmezleştirmişti. Hemşireler, toplumda kendileri hakkında çok sayıda olumsuz yargı üretildiğini ve bu yargıların çoğunun da onların cins kimliklerine bağlandığını biliyor ve bu yargıları çürütmek için ciddi çabalar veriyorlardı. Görüşmelerde de sık sık örtük olarak değindikleri olumsuz toplumsal yargının ne olduğunu sordüğümüzda, bu yargıyı hayatlarından tümüyle silmek istediklerinden olacak konuşmaya gönüllü kişi bulmakta zorlandık. Gönül, bu konuda yorum yapan nadir kişilerden biriydi.

Nedir onları böyle düşünmeye iten. Onları böyle düşünmeye iten, yani burada gece boyunca erkek biriyle baş başasınız. Bi doktorla. (...) Bundan da ziyade 24 saat beraber çalışıyosun. Onlar da çok genç geliyo. Sen de çok genç geliyo-

sun. Duygusal bi iletişimin olmaması mümkün değil bi yerde. (...) İki tane öğretmen birbirinden hoşlansa bile aynı geceyi bi yerde geçiremez. Bi bayan bi erkek öğretmen. Ama bi hemşire bi doktor bi geceyi bi hastanede geçiriyö. Gece, mahrem ve gece, yani. Hem yakıştırmalar oluyo, hem yaşananlar oluyo. (...) Hep bunun mücadelesini verdik. Hep buna karşı dedik ki biz kimseyle muhatap olmuyoruz. Biz kimseyle lakayt olmuyoruz. Biz ahlaklıyız. Hangi meslek grubu böyle bi şey söylemek durumunda? Böyle bi şey ispatlamak durumunda? Hiç bi meslek grubu. Bi de sekreterler var zavallılar. Ve biz (13 yıllık hemşire).

Görüşmelerde karşı cinsle arkadaşlıklara ilişkin toplumsal yargılar konusunda daha ketum davranıldığını görmek, bu konudaki ahlakî yargıların halen hemşirelerin önemli bir meselesi olduğunu düşündürdü. Sanki her yeni kuşak, kendinden önceki kuşağı hemşireliğe atfedilen olumsuz yargıların mesulü olarak görmüştü. Mesela Burcu kendilerinden önceki kuşaklarda hareketleriyle bu türde genel geçer toplumsal yargılara meydan veren daha rahat kadınların olduğunu, ancak bugün profilin tümüyle değiştiğini belirtti. Mesleğin imajını olumsuz yönde etkiledikleri düşünülen bu kadınlar gibi geçmişte hastabakıcı ve hademe kadrosuyla hastaneye alınan kişilerin de daha prestijli buldukları için olacak, çevrelerinde kendilerini hemşire olarak tanıtmalarından rahatsızlık duyanlar olmuştu.

Yargılar, o da çok zor. Mesela eski, bazı şeyleri aslında, nası diyim. 93'te ben bu hastaneye geldiğimde bazı büyük hemşire ablalarımız çok rahattı. Doktorlarla çok el şakaları vardı. İşte konuşmaları belden aşağı kayabiliyodu. Ya ben Kadın Doğum kliniğinde çalışmama rağmen o tarz bi yaklaşımla karşılaşmamıştım; yani, Kadın Doğum'da çalışmama

rağmen. Ee, yani öyle tipler de artık temizlendi, onu diyim. Yani şu an 160 falan hemşire çalışıyor; o tarz hemşire yok içimizde. Hani doktora böyle el şakası yapan, işte laubali konuşan, işte her istediğinde önüne çay götüren falan. O tipler yok artık içimizde. Yani bu, artık bilemiyorum, belki on yıl sonra, yirmi yıl sonra daha bi seviyeli düzeye çıkar. Eğitim seviyesi de yükseldi çünkü. Yani, teknoloji de ilerliyo, bilmiyorum artık da ben emekli olacağım (gülüyor). Öyle (Burcu, 18 yıllık hemşire).

Bugün konuştuğum hemşirelerden pek çoğu 15-20 yıl öncesine göre bu tür yargılar konusunda nispeten daha rahat olduklarını, artık kimin kiminle arkadaşlık kurduğu gibi konulara daha bireysel düzeyde baktıklarını ve tüm meslektaşlarının sorumluluğunu taşımaktan vazgeçtiklerini ifade ettiler.¹¹ Görünmez hale gelen emek süreçlerini görünür hale getirmek gibi daha somut bir hedef varken hemşirelerin onlarca yıl daha olumlu bir imge yaratma uğraşı vermiş olması, bugünden bakınca pek de doğru bir strateji olarak görünmüyor. Diğer yandan, hemşire imgesinin hayatları üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, başka bir konuya öncelik vermelerinin neden zor olabileceği anlaşılıyor. Örneğin evli ve bir kızı olan Burcu, eşinin ailesi tarafından istenmemiş ve yıllardır evli olduğu halde halen de onlarla tanışmış değildi.

Evliliğim konusunda da, ben eşimin ailesiyle hiç tanışmadım. Bu çok özel gibi gelecek ama benim sosyal yaşıntım, hemşirelik anlamında. Benimle tanışmayı hiç eşimin ailesi

11 Avrupa'da da birkaç hemşirenin *Playboy*'un "Women in White" Kasım 1983 sayısına poz vermeleri, tek tek onların bireysel hakları diye savunulmalı mı, yoksa mesleki temsilin çarpıtılarak kötüye kullanılması olarak meslek etiğinin ihlali olarak mı görülmeli diye uzunca tartışma konusu olmuştu (Roberts ve Group, 1995: 279). 1980'li ve 1990'lı yıllarda Türkiye'de de hemşireler arasında daha çok (karikatür, şarkı klipi içindeki hemşirelik temsilleri gibi) medya'da yaratılan imgelerden rahatsızlığı ifade eden benzer tartışmalar olmuştu.

istememedi; istememiş yani, biz daha ciddi anlamda biz evlenilimi bile düşünmüyoruz. Ama bir hemşireyle görüşüyor diye, ailesi –bir annesi, bir ablası var zaten– tepki koymuşlar, o kendi çapında orda bir sürü sorun yaşıyormuş ailesiyle. Bana bunları daha sonra hissettirdi; yani biz artık hani bi yere doğru gidiyoruz dediğim –birlikte olmaktan çok mutluyuz– ama birlikte olmamız da onun ailesinin bu baskısı yüzünden çok şey, zor bi durum. Zor yani. Ya onları ya beni tercih etmek durumunda kalıcak, ki kaldı; öyle bi noktaya da geldi. Neden peki? Beni, hani eşim benim uzun boy-ludur; iri yarıdır. Ben böyle ufak tefeğim. Hani beni görmüş olsa, işte kaşımı gözümü boyumu posumu beğenmemiş olsa, beni, falan, değil yani, beni direk mesleğimden dolayı yargılıyo, öğretmen olmalıymış, niye hemşireymiş, gecesi gündüzü belli değilmiş, bilmem neymiş. Yani o bilmem nedir, anladın heralde, o bilmem nedir yani ne yapıcaksın, onunla asla olmaz tarzında bi yaklaşımları oldu ve ben onlarla hiç tanışmadım (18 yıllık hemşire).

Hemşirelik, Türkiye’de olduğu gibi pek çok başka ülkede de halen % 90’lı oranlarda kadınların yerine getirdiği bir meslek (Corley ve Mauksch, 1988: 136; Gebbie, 2009: 84). Bu bakımdan mahrem ve kamusal arasındaki kesişimi/bulanıklığı da imliyor. Kadınların istihdam edildiği diğer alanlardan farklı olarak hastaneler, kamuya açık olmasına rağmen en mahremin de yaşanabildiği, gecenin, zaman ve mekânın paylaşıldığı ve bedensel temasın neredeyse kaçınılmaz olduğu yerler. Hemşireler, yabancıların bedenini görüyor, dokunuyorlar. Bu hemşireliğin cinsel bir metafor olarak kullanılmasını kolaylaştırıyor (Roberts ve Group, 1995: 278). Kamusal alana hemşirelik yapmak üzere çıkmak, kadının, “modern” alanda, geleneksel bakım rolüyle eşikte, bulanık bir varoluş göstermesi demek. Toplumsal düzen açısından

bu türde muğlâk ve norma uymayan biçimler Mary Douglas'ın işaret ettiği gibi derin bir korku ve kaygı ile karşılanabiliyor ve genelde muğlâklığa, sınırlı benzerliklerin dikkate alınıp farklılıkların yadsınması suretiyle, “örüntünün geri kalanıyla uyumluymuş gibi” muamele ediliyor (2005: 60). Oysa hemşirelik, genel kadınlık kurgusuyla uyuşmayan ve bu nedenle de yadsınan çok sayıda pratiği içeriyor. Bu nedenle olsa gerek hemşirelik bazıları tarafından hafife alınırken bazıları için de ürküntü yaratabiliyor. Kadınların, hemşirelik olarak adlandırılan ve mesleki statüsü de tıbbi gelenek içinde halen belirsiz bir konumda bulunan, görev sınırları tanımlanmaya çalışılmış olsa da, bu görev birbiriyle çelişen, bir yandan son derece uysal ve itaatkâr, diğer taraftan bir o kadar cesur ve cüretkâr olabilen müdahaleleri gerektirebiliyor.

Güçlü imge, zayıf statü

Hemşirelik, statüsü halen tartışmalı bir meslek. Özellikle yapısal ve işlevsel bakımdan özerk olmayı ölçüt kabul edenler, mesleğin tam anlamıyla bir uzmanlık alanı olmadığı görüşünü taşıyorlar. Bu da daha çok kadınların ağırlıklı yer aldığı mesleklere ilişkin bir hüküm olarak karşımıza çıkıyor (Corley ve Mauksch, 1988: 137). Mary C. Corley ve Hans O. Mauksch, hemşireliğin toplumsal anlamının, itibar ve iktidar sembolleriyle ilişkisinin, tıbbın gölgesi altında zayıfladığını düşünüyorlar; toplum tarafından tabi ve destekleyici bir rol olarak algılanması da bunu pekiştiriyor (1988: 137).

Hemşireliğe dair yaptığım araştırmalarda beni en çok şaşırtan Birleşik Devletler'de hemşirelerin hayli yüksek bir toplumsal itibarı bulunduğunu öğrenmem oldu. Burada hemşireler, halkın ve siyasetçilerin gözünde güvenilirlikleri yönünde nam salmışlardı. Hemşireler, araştırma şirketle-

rinin 2000'li yıllarda ardarda yürüttüğü kamuoyu yoklamalarından, doktor, öğretmen ve din adamlarını da geçerek, peş peşe her yıl en güvenilir ve saygıdeğer kişiler olarak çıkmaktaydılar (Daley, 2007: 495; Behrens, 2007: 718; Foley, 2007: 747). Bugün Birleşik Devletler'de yerel hükümetlere, eyalet genel konseyine, kongre üyeliğine, kent meclisine seçilen ve meslekte edindikleri becerileri siyasi ortama aktarmaya çalışan hemşireler bulunuyordu (Hall-Long, 2007: 720-3; Capps, 2007: 723-5; McCarthy, 2007: 726-8; Johnson, 2007: 729-30; Behrens, 2007: 719; Malone ve Chaffee, 2007: 804). Nasıl olmuş da Amerikalı hemşireler toplumla sağlıklı bir diyalog kurmayı ve olumlu bir imaj edinmeyi başarmışlardı? Bunda Hristiyan kültüründeki azizelerin veya Amerikan İç Savaşı'nda kahramanlaşan hastabakıcı kadınların etkisi olmuş muydu? Amerikalı hemşireler bu toplumsal benimsenmenin tadını çıkaradursunlar elbet, ama yine aynı kamuoyu araştırmaları, hemşirelere saygı duyduğu ve güvendiğini gösteren aynı Amerikan halkının, hemşireleri sağlıkta reformlara etki edecek güçte görmediklerini gösteriyor.

Bugün Birleşik Devletler'de hemşirelik eğitiminin, kamu çıkarını bireysel hırsların önünde tutmaya, halk sağlığını koruma ve diğer kâim olmaya dayandığını düşünerek kendilerinin siyasete farklı bir ses getireceğini, mesela silahlanma yerine sağlığa yatırımı destekleyeceklerini düşünen ve bu düşüncelerini siyasal platformlarda dillendiren hemşireler bulunuyor (Capps, 2007: 724; McCarthy, 2007: 727). Amerikan Hemşireler Derneği'nin ulusal ve eyalet düzeyinde faaliyet gösteren siyasal eylem grupları, toplumda hemşireliğin rolünü ve sağlık hizmetinin niteliğini belirlemede etkili olmuş görünüyor (Corley ve Mauksch, 1988: 146). Türkiye'de hemşirelik yapmış pek çok kadının, en azından 2000'li yıllara dek bütün bunları aklının ucundan bile kolay kolay geçirememiş olduğunu düşünüyorum.

Evelyn Nakano Glenn, sağlık alanındaki cinsiyetçi işbölümünü, evdeki baba (doktor), anne (hemşire) ve çocuklar (hastalar) arasındaki ilişkiye benzetirken ırksal üstünlüğü ile nispeten ara konumda olan Amerikalı beyaz hemşirelerin –tıpkı orta sınıf ailelerdeki aile ideolojisini benimsemiş beyaz ev kadınları gibi– bu işbölümünden pek de rahatsız olmadıklarını düşünüyor (1992: 25). Aile metaforu, kamusal alandaki işbölümünde de ayrı alanların inşasını destekliyor. Toplumsal cinsiyete göre yapılan işbölümü, evin dışında oluşturulan çalışma hayatının yapısını derinden etkiliyor. Bunun en çarpıcı örneklerinden birini de 19. yüzyılda tıp alanında gerçekleşen işbölümü oluşturuyor: Erkeklerin statüsü yüksek, çok daha fazla ödüllendirilen teşhis ve tedaviyi üstlenmeleri sonucunda kadınlara düşük statülü bakım işleri bırakılıyor (Davidoff, 2002: 231).

Alanların ayrışması, sadece toplumsal cinsiyetle değil, “katmanlı bir hiyerarşide toplumsal grupların oluşumuyla, ulusun yapılandırılmasıyla ve sömürgeleştirilen ‘diğerleri’nin inşasıyla ve modern devletin şekillenmesiyle de ilgili” bir konu (Davidoff, 2002:107). Yeniden üretim işi evden işi piyasasına aktarıldığında, yüz yüze yaşanan hiyerarşinin yerini, otorite zinciri, işi tanımı, kurallar, mekânsal ve zamansal ayrışmayı da içeren örgütsel yapı üzerine kurulu kurumsal hiyerarşi alıyor (Glenn, 1992: 32). Bu yapıda hemşirelerin emeği de, tıpkı evdeki kadın gibi, kendileri dışında başka birilerini güçlendirecek şekilde örgütleniyor. Tıbbi alanda esasen hemşirelerden istenen, kendilerini bir kenara bırakarak sağlık sisteminin işlemesini sağlamaları olmuştu; tıpkı evdeki kadının araçsallaşarak “ailenin ayakta kalmasını kendi çıkarının önünde tutması gibi” (Davidoff, 2002: 135). Diğer bir ifadeyle, daha büyük yapılarda olduğu gibi, ataerkil tıbbi yapılar da çeşitli mekanizmalarla kadınların katkılarını görünmez ve değersiz kılma eğilimi gösteriyordu.

Kristine M. Gebbie hemşirelerin kendilerinin de problemin önemli bir kısmını oluşturduklarını, çünkü gerçeklikle yüzleşerek gerekli değişimi yapamadıklarını, doktorların ve hastane idaresinin emri altında kalakaldıklarını söylüyor (2009: 85-7). 19. yüzyılın ortalarında hemşirelik, kadın hareketinin ilk dönemleriyle bağlantı içinde ve bu harekete paralel gelişme göstermiş, ancak hemşireler, “sağlık sistemi içindeki cinsiyetçiliğe karşı hiçbir zaman örgütlenmemişlerdi”. Joan I. Roberts ve Thetis M. Group’un yorumuna göre pek çok hemşire feminizmi benimsemeye karşı isteksizdi, çünkü kendilerini “ideal kadın”, doktoru da “ideal erkek” olarak inşa eden imgeyi terk etmek istemiyorlardı (1995: 287). Ancak “ideal kadın” olarak onları güçlendiren imge, paradoksal bir şekilde bir yandan da pasif ve tabi olmalarını gerektiriyordu. Aksu Bora’nın tespit ettiği gibi belki de “[k]adınlık idealine yatırım, onların sınırlı konumlara ve üstünlüklere ulaşmasını mümkün” kılmıştı (2005: 55). Ancak Almanya, Finlandiya, Hollanda, Yunanistan, Japonya, Brezilya, Romanya ve Birleşik Devletler de dâhil 30 ayrı kültürü kapsayan bir araştırmada hemşirelerin iyi (kötü değil), aktif (pasif değil), ama güçsüz görüldüğü sonucuna ulaşılmıştı (Bkz. Roberts ve Group, 1995: 285).

Avrupa’da ve özellikle Amerika’daki öncü hemşireler feminist faaliyetlere katılmış, kadınların eşit haklara sahip olması için mücadeleler vermiş, dönemlerinde tanık oldukları toplumsal eşitsizliklere karşı kampanyalar yürütmüşlerdi. “Feminist akademisyenler, kadınların tarihi ve toplumsal faaliyetlerini keşfetmeyi sürdürdükçe, hemşireler, genelde ilk hemşirelerin faaliyetlerini ve aslında tanınmış bazı kadınların da hemşire olduklarını bazen ilk defa öğrenmekten şaşkınlık duyarak, kendi öncü annelerini keşfetmeye başlamışlardı” (Roberts ve Group, 1995: 55). Birleşik Devletler’de “1873’te başlayan modern hemşirelik tarihi aslında kadınların toplum-

daki değişen rolüne cevap veren bir grup öncü kadının hikâyesiydi. Bu kişiler, kadınlar için yeni bir mesleğin toplum için de daha iyi sağlık ve bakımın savunuculuğunu yapmışlardı”; ancak hemşirelerin tarihteki bu yeri zamanla bulanıklaşarak kadın tarihinden de dışlanmıştı (Lewenson, 2007: 21).

Bugün bir takım kırılmalar yaşanıyor olsa da sağlık alandaki istihdam biçimlerinde ortaya çıkan hâkim örüntü, “erkek doktor-kadın hemşire”, “erkek patron-kadın çalışan” veya “erkek teknisyen-kadın bakıcı” şeklinde cins kimliğine bağlı mesleki ayrışmanın ve buna bağlı statü, iktidar ve tahakküm ilişkilerinin halen çok keskin olduğu bir resmi ortaya çıkarıyor. Gerçi dünya genelinde modern tıp yapısı itibarıyla “erkek doktorlar tarafından örgütlenmiş ve tanımlanmış” bir alandı ve “bu alana giren kadınların, tıbbi iktidar yapısında bir yer edinmedikleri sürece bu tanımlara müdahale etme şansı pek yoktu” (Quadagno, 1976: 451). “Nightingale net bir şekilde doktorların iktidarının farkına varmış, onların düşmanlığını kazanmaktan kaçınmıştı” (Roberts ve Group, 1995: 31). Kadınlar, ancak doktorluk uğraşından uzak durarak “yardımcı hizmetliler” olarak itaatkâr bir pozisyonda tıp alanına girebilmişler, hemşireliğin önderi kabul edilen Florence Nightingale kızlarına “binlerce yaralı ve hasta asker onlardan yardım beklerken, doktor gerekli müdahalede bulununcaya kadar, askerlere asla parmaklarını bile dokundurmamaları gerektiğini” söylemişti (Ehrenreich ve English, 1992: 65).

Anlaşılan Nightingale gibi kadınlar, aslında dönemin yaygın toplumsal yargı ve normlarına meydan okuyarak kadınlara toplumsal bir alan açılmasının savaşını veriyorlardı, ama bunu ancak tabi ve itaatkâr bir konumu kabul ederek başaraabileceklerdi. Bu ise hemşirelerin, geri dönölmez bir şekilde rasyonel, bürokratik ve elbette etkin erkek bakışından geriye kalan “önemsiz” yerleri doldurmaları anlamına geliyordu. Bir Onkoloji kliniğinde katılımlı gözlem

ve hemşirelerle derinlemesine görüşmeler yaparak araştırma yapan Öncel Naldemirci, hemşirelerin, hâkim kurumsal ve bürokratik erkek sesi altında susturulduğunu ve modern tıbbın, ölmekte olan hastaya refakat etmek gibi çaresiz kaldığı yerlerin, hemşirelerce doldurulduğunu gözlemlemişti (2009: 21, 106). Ölmekte olan bir kanser hastasına bir doktorun yapabileceğı fazlaca bir şey yoktu. O yüzden de genelde daha sınırlı vakitleri olmasına rağmen, hasta yanında durup, olabilecek en rahat ortamı sağlamak, öldüğünde de gözlerini kapatıp, çene ve ayaklarını bağlamak gibi ölüme dair ayinsel işlemlere vakit, enerji ve duygularını harcamak yine hemşirelere kalıyordu.

Hemşirelik veya genel olarak bakım hizmetlerinin toplumda örgütlenişine baktığımızda aslında kadın doğasının narin ve kırılgan oluşu ve erkek doğasının güçlülüğü gibi çok sayıda genel geçer varsayım ve peşin hükümün ne kadar da keyfi olduğunu kolayca görebiliriz. Bakım, fiziksel emeğin yanı sıra yoğun zihinsel ve duygusal emek de harcamayı gerektiren bir iş (Diamond, 1988: 48). Hastanın kaldırılması, taşınması, temizlenmesi, vb. nedenlerle ciddi fiziksel güç kullanmak zorunda kalan çok sayıda hemşire ve hasta yakını kadın omurga ve kas problemleri yaşar. Giderek bürokratikleşen ve karmaşıklaşan bir tıbbi pratikte, bakımla ilişkili (doktoru, ilacı, tıbbi malzemeleri bulmakta, gerekli tahlil ve kontrolleri yaptırmakta yaşanan çeşitli bürokratik tıkanıklıklar da dâhil) çok sayıda başka işi çekip çevirmek durumunda kalmanın zihinsel boyutunu söylemeye gerek bile duymuyorum. Duygusal olarak da bakım çok yıpratabilen ve bu yüzden pek çok erkeğın her platformda tartışmasız kadınlara devrediverdiği bir iştir.

Cinsiyetçi işbölümü bakıcılık işini kadınlara dayatıyor, ama bu işbölümü sadece yapılacak pratik işlerle ilgili de-

ğil. Çok daha derinlerde kök salmış bir şeyler var. Kadınlarla erkekler arasında acıyı taşımaya ilişkin bir işbölümü de var... O çok duygusal, dayanıksız olduğu iddia edilen kadınlar, ağlaya ağlaya da olsa, yapılması gerekeni yapmayı sürdürürler (Savran, 2004: 82).

Türkiye’de hastanelerdeki refakatçilerin ağırlıklı olarak hep kadınlardan oluştuğunu gözlemleyen Gülnur Savran’ın işaret ettiği bir nokta ataerkil ideolojinin önemli çelişkilerinden birini barındırıyor: Normal koşullarda kadınların kamusal alana çıkmalarını ve başka erkeklerle karşılaşmalarını mesele eden erkekler, “kendi bakımları söz konusu olduğunda karılarını, kızlarını, erkek koğuşunda oturtmakta hiç beis görmüyor” (2004: 81). Kadınların pek çok kamu hizmetinden sistematik olarak dışlanmışken bakım emeğine dayanan hemşirelik söz konusu olduğunda kitlesel olarak kabul görmüş olmaları da benzer bir mantığa işaret ediyor.

Duygu emeği, hemşirelik bakımının genellikle pek fark edilmeyen bir yönünü oluşturuyor (Bone, 2002: 140, 142). Bu emeğe, kişinin kendi öfkesi, üzüntüsü gibi durumlar da dâhil duygusal olarak baş etmek zorunda olduğu tüm durumları içerecek şekilde bakmak gerektiğini düşünüyorum. Hemşireliğin giderek teknik boyutu artan bir mesleğe dönüştüğü kanaatinde olduğu için hemşirelerin duygu emeği harcadıkları fikrine şüpheyle bakan, bunun esasen bir mit olduğunu ileri süren yaklaşımlar da var (Dingwall ve Allen, 2001: 66, 73). Bugün hemşirelerden beklenen bazı hizmetlerde teknik boyut daha çok öne çıksa da yaralanan, örselenen, hastalanan, ölen ve çeşitli trajediler yaşayan insanlarla karşılaşmanın kaçınılmaz olduğu sağlık sektöründe, kişi başkalarının duygularının yanı sıra kendi duygularıyla da baş etmek zorunda kalabiliyor. Bu nedenle özel olarak hemşirelerin, genel olarak da tüm sağlık çalışanlarının halen pek

çok birimdeki görevlerinin ciddi düzeyde duygu emeği içerdiğini düşünüyorum.

Bakım hizmeti verenlerin, hizmet verdikleri kişilerle diyalogları, o kişilere karşı sevgi duyup duymamaları da yaptıkları işi keyifle veya yüksünerek yapmalarını belirleyen önemli bir faktör olabiliyor (Diamond, 1988: 49). Hemşirelik profesyonel bir meslek olarak değil de duyguların da işin içine katılmasının beklendiği bir hizmet, “bir kadın işi” olarak talep edildiğinde, hemşirenin de pekâlâ bir kadın olarak hastasını benimseyip sevmesi ölçüsünde hizmet kalitesi sunma hakkı ortaya çıkabiliyor. Nitekim hemşirelik yaptığı dönemlerde mesleki kimliğinin gereklerini unutarak hastasına bir insan, bir kadın olarak tepki verenler olabilmisti. Rüya bunlardan biriydi:

Bi tane asker vardı. Affedersin sürekli altındaki kakayı yapıp üzerime fırlatırdı, “Sen temizliyeceksin, senin işin bu” filan diye. Ve ben o asker çocuktan nefret ediyodum. Gerçekten nefret ediyodum. Sürekli üstüme kaka fırlatıyo, düşünsene. Bi tane de teyze vardı; onla fotoğraf çektirdik hatta. 50 yaşında filan. O kadar sevgi dolu bi kadın ki. Böyle sürekli “Nolur gel bi bana sarıl. Sen gerçekten benim beyaz meleşimsin, bana çok iyi davranıyorsun, bakıyorsun. Sen benim kızım gibisin” filan. İşte ben bu tür manevi şeyden bahsediyorum. Bunun hiç parayla bi karşılığı yok. Yani yaptığın bütün şey, kötü işleri o an sıfırlıyabiliyo o bi güzel cümle. (...) Sonra biz resim çektirip böyle birbirimize sarılarak şey yaptığımızda o asker bana demişti ki “Niye benle fotoğraf çekirtmiyorsun.” Ben de “Hayır çekirtmiycem seninle” demiştim. O teyze gine bana yalvarmıştı, demişti ki “Kızım nolur, çekirt yazık, o da işte bi gariban er” demişti (15 yıl hemşirelikten sonra meslek değiştirmiş).

Hemşirelerin, “ideal kadın” kalıbına uymak için doktora itaat ederek kendinden beklenenleri yapacak, gerisine de karışmayacak şekilde yetiştirilmesi, sağlık camiasında erkeklerin ayrıcalıklı ve dokunulmaz yerini pekiştirici bir işlev görüyordu. Doktorların daha uzun süre eğitim almaları da bunu meşrulaştırıyordu. Bu yüzden, aynı sınıftan gelseler bile, hastanelerde doktorlarla hemşireler arasında kültür farkı da olduğu varsayılıyordu. Öte yandan “hemşirelik kadınları tıbbi muayene yapma ve reçete yazma için gerekenden çok daha tiksindirici ve acı veren görevlere maruz bırakıyordu”; dolayısıyla hemşirelik yapabilen bir kadın aslında doktorluğu da pekâlâ yapabiliirdi (aktaran Roberts ve Group, 1995: 29). Ancak işbölümünde hemşirelere düşenler, hayati, ama her nasılsa toplumsal itibarı düşük görevlerdi. G l Özyeğin’in ifadeleriyle söylersek “[e]gemen olmak, toplumsal değerlerin neler olacağını belirleme gücüne sahip olmak demektir. Egemen grup üyelerinin sergileyebildiği nitelikler, bu ayrım hattını belirler ve böylece kendi egemenliklerini ‘ayrım’ olarak meşrulaştırır” (Özyeğin, 2005b: 16).

Türkiye’de insanların hemşire tahayyülünü, hayatlarında sosyal ilişki kurdukları hemşirelerden çok toplumda hemşireliğe dair inşa edilmiş ve medyada dolaşan bir takım imgeler belirliyor. Medyada yer alan temsillerde başta hemşireler olmak üzere sağlık personelinin kusurunu göstermek adeta asıl tıkanan yerleri görmemize engel olacak şekilde sistemik sorunları örtmeye yarıyor. Hemşireler hemen hiçbir zaman başarılarıyla değil, kusurlarıyla  n saflarda yer alıyor, haber konusu ediliyorlar. Hastalar iyi bakım aldıklarında ise bunu doktorun veya hastane otoritesinin başarısı olarak görme eğilimi taşıyorlar. Işlerini iyi yaptıklarında da bunun başkarlarının sayesinde olduğu yargısı, hemşireleri ısrarla iradesiz ve etkisiz kişiler olarak inşa ediyor; kuşkusuz bu türde yargılar, hemşireler açısından incitici ve heves kırıcı olup bir kı-

sır döngüye yol açabiliyor. Böyle böyle mesleklerinde tükenme duygusu yaşayan insanlar, zamanla işlerini iyi yapmama itham edilebiliyorlar.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hemşire kimliği ve bedeni üzerinden üretilmiş çok sayıda metafor bulunuyor. Metaforlar sadece dili değil, düşünce ve eylemleri de belirlediği için dikkate alınmayı gerektiriyorlar (Fagin ve Diers, 1983: 116). Hristiyan kültüründe daha yaygın olan Meryem Ana ve rahibelerden hemşireliğe aktarılmış annelik eden, besleyen, bakan “melek kadın” motifinin Türkiye’de hemen hemen hiç gelişmediğini, o yüzden de bu motifin çok zayıf kaldığını düşünüyorum. Batı’da hemşirelik kısmen rahibelikten evrilmiş bir işti ve rahibeler, mensubu oldukları kurumun ilahi gücünden destek alarak da toplumsal bir statü edinmişlerdi. Ayrıca rahibelere yaptıkları işin karşılığında ücret ödemek pek gerekmiyordu ve misyonları gereği çok azla yetindikleri için cerrahların çalışmaktan memnuniyet duydukları kişiler olabilmişlerdi (Schultz, 1992: 367). Müslüman toplumlarda rahibeliğin karşılığı olan bir statü hemen hemen hiç yoktu ve bu kanımca Müslüman kültürlerde hemşireliğin seyri açısından önemli bir boşluk yaratmıştı. Hemşirelere, harcadıkları emeği görüp takdir ettiklerini göstermek için nadir de olsa melek olduklarını söyleyen bazı hasta veya hasta yakınları olsa da bu oldukça silik, sağlık camiası dışında neredeyse hiç işlenmemiş bir metafor. Ayrıca günümüzde hemşireler de bu melek rolünden rahatsız olmaya, bu rolün yüklediği beklenti ve aldatıcılığa gittikçe daha belirgin bir şekilde itiraz etmeye başladılar. Burçin Utku, hemşire olarak deneyimlerini aktardığı *Ben Bir Hemşireyim: Melek Değil İnsanım* adlı kitabında (2007) bu itirazı da dillendirmeye çalışıyor.

Türkiye’de hemşireler üzerinden oluşturulan imgelerin, daha olumsuz olduğunu ve sıklıkla kadın düşmanlığını bes-

leyecek unsurlar barındırdığını söylemek mümkün. Hemşirelerin kadın olması, medyada basmakalıp cinsiyetçi imajların uzunca bir süre bu meslek üzerinden anlatılmasını kolaylaştırmış, bu da bu mesleğe mensup kadınların daha da ötekileştirilerek “başka bir kadınlık” şeklinde görülmesini tetiklemişti. Cinsiyetçiliği kışkırtan kaba fıkralar çok zaman kadınların yoğunlaştığı mesleklere, hostes, sekreter ve hemşirelere mal edilerek aktarılagelmişti.¹² “Kadınların kamusal alanda görülmeleri her zaman cinsel imalara açık olmuştur, çünkü ‘kadın’ kategorisi, ‘erkek’ kategorisine atfedilmeyen cinsellikle tanımlanmıştı” (Davidoff, 2002: 259-60). Hatta hemşire yetiştiren eğitimciler arasında kendisi de hemşirelik yapmış olup cinsiyetçi yargıları içselleştiren ve verdiği eğitimde bazı klişelerle bunları tekrarlayan, böylece hemşirelik üzerinden kaba cinsiyetçi yargıları üretmeyi ve aktarmayı sürdüren kişiler de bulunuyordu.

Reklam ve dizilerde hemşireler, sıklıkla ya mini etekli, aşırı makyajlı, cinsel yönden davetkâr kişiler olarak resmediliyor veya tam tersine sıkıcı, donuk, duygusuz, uyuşuk, ilgisiz ve adeta bön tipler olarak çiziliyorlardı. Televizyon dizilerinin hastane sahnelerindeki hemşire imgesi, son yıllarda genellikle figüran olarak bir kenara iliştirilmiş, bazen cinsel çekiciliğiyle, bazen de ilgisizliğiyle atalet halinde resmedilen, pek zeki görünmeyen –zaten kim zeki olmalarını bekliorsa– arkaik bir motiften oluşuyor. Yıllar içinde giyim kuşam ve davranışlarda yaşanan genel bir serbesti, artık cinsel içerikli temsilleri bütün kadınlar üzerinden aktarmayı mümkün kıldığından olacak, hemşire, sekreter veya hostes bedenini bu şekilde istismar etmeye eskisi kadar gerek duyulmuyor.

Hastanelerde uzun yıllar kullanılan bir hemşire imgesi, güzel ve çekici, ama biraz soğuk mizaçlı, ölçülü ve vakur,

12 Piyasada bu içerikle hazırlanmış cinsiyetçi kitaplar da bulunuyor (bkz. Ermiş, 2001).

1980'li ve 90'lı yıllarda pek çok hastanenin duvarında asılı olan hemşire fotoğrafı.

sempati kurmayan, kendi adına olmasa da doktorlar ve hastane otoritesi adına konuşan, hastalar adına hareket ediyor sandığımız, ama muhtemelen otoriteyi güçlendirmek ve hissettirmek için aracılık eden, disiplin ve sessizliği sağlamakla görevli kadın. Mesela benim 80'li ve 90'lı yıllarda aktif olarak hemşirelik yaptığım dönemlerde hemen her hastane duvarında asılı olan ve size parmağıyla sus işareti yapan hemşire bunun kafamıza kazınmış örneklerinden biri sayılabilir. Saç ve ten rengi Yeşilçam sinemasından aşına olduğumuz motifle Avrupai üst sınıf kadını da imleyerek modernleşmiş bir Türkiye'ye işaret ediyor.

Bir başka temsil biçimi özellikle sinemada “kadın düşmanlığını haklılaştıracak şekilde takıntılı, merhametsiz ve güce susamış” bir hemşire imgesinin çizilmesi. Mesleğe erkeklerin de girmeye başlamasının bu durumu düzeltereği beklentisi de şüphe götürür. Halen doktor olmayan ve sağlık ekibinde bulunan pek çok erkeğin de işin daha teknik kabul edilen kısımlarında istihdam edilmesi eğilimi söz konusu. “Hemşirelik Tarihi” dersi de dâhil olmak üzere hemşirelerle aynı eğitimi alarak sağlık astsubayı olan kişiler, askeri hastanelerde genellikle röntgen teknisyenliği, anestezi teknisyenliği gibi görevlerde istihdam ediliyorlar ve otomatik olarak hasta bakımının dışında tutuluyorlar. Kadınların, erkekliğin yeniden üretilmesine yarayan teknik alanların dışında kalması, bu tür işlere de sürekli erkeklerin layık görülmesi, kadınlık ve erkekliğe dair kalıp yargıların kanıksanmasını kolaylaştırıyor. Öte yandan sağlık astsubayı olacak erkek öğrencilerin “Hemşirelik Tarihi” dersi almaları, öğrenci hemşirelere de eğlenceli geliyor, bu durumla dalga geçerek bu defa tersinden cinsiyetçilik yapanlar olabiliyor.

Bellegimde kalan eski bir resimde, elinde kocaman bir enjektör taşıyan, çocukları korkutmak için sıklıkla başvuru alan, belki biraz karikatürize edilmiş, ama yine de çocuklar için adeta hadım etmeye gelmiş, komik, ama bir şekilde erkek düşmanına da dönüşen bir hemşire şablonu canlanıyor. Dahası hemşire denilince şirret, cadaloğ gibi sıfatların yakıştılabildiği lanet bir kadın tipi de düşünmek mümkün. Hemşireler medyada bir de bu yargıyı pekiştirecek şekillerde, (erkeklerden farklı olarak) meşruiyetinden şüphe duyulacak bir saldırganlık ve öfke ile resmedilebiliyorlar. Kamu sağlığıyla ilgili meselelerin tartışıldığı platformlarda veya kadın sorunlarının işlendiği tartışmalarda sözlerine hiç yer verilmeyen, hiç kaale alınmayan hemşirelerin genellikle sansasyonel bir çerçeveye yerleştirilebilecek görüntüleri para ediyor.

Kadınlığın ne olduğunu kamusal alanda gösteren en güçlü motif oldukları için hemşireler üzerinden işlenen yargılar ve bunların yerleşmesi aslında tüm kadınları ilgilendiriyor. Ancak hem hemşirelerin, hem de diğer kadınların, şimdiye kadar bu ilişkiyi daha çok rekabet düzeyinde yaşadıklarını, aralarında sağlıklı bir diyalog ve anlayışın pek de oluşmadığını söylemek mümkündür.¹³ Kamu hayatındaki kadınlar, gerek erkekler, gerekse kadınlar için uzun zamandır büyük bir kimlik tehdidi olarak algılanmışlardır (Davidoff, 2002: 261).

-
- 13 Birkaç yıl önce bir çay bahçesinde oturmuş, kafamda tam da bu çalışmayı tasarlarken yanımdaki masada oturan üniversite eğitimine başlayacak bir genç kız, anlaşılan onun annesi olan bir kadın ve bir başka kadın sohbet ediyorlardı. Kız ve annesi hemen hemen hiç konuşmuyorlardı. Diplomalı ev hanımı olduğunu söyleyen diğer kadın ise önce üniversitede hemşirelik okuması düşünülen bu genç kız ve annesine, hemşirelerin hiçbir şey yapmadıkları, maaşlarını hak etmedikleri, her işi doktorların yaptıkları yönündeki yargılarını uzun uzun anlattı. Sonra konu öğretmenliğe geldi. Bu defa meslek onay almıştı gerçi, ama bu kez de olumluluk şeklinde ifade edilen yargıların meslek adına içerdiği anlamlar oldukça şüpheliydi. Bu kadın, öğretmenliğin “kadınlar için ideal meslek” olduğu, “yarım gün çalışma”nın bir kadın için büyük avantaj olduğu yönündeki genel geçer yargıları aktarıyordu. Gerek hemşirelik gerekse öğretmenlik için yapılan benzer yargıları daha önce de çok kez duymuştum. Öğretmenlikle ilgili bu türde yargılar, bana, mesleğin adeta çocukları birkaç saatliğine oyalayıp gelinen bir uğraşmış gibi tasarlandığı hissini veriyordu. Gerek hemşireliği gerekse öğretmenliği hiç de bu şekilde icra etmeyen pek çok kadın tanıyordum ve toplumda kolayca yaygınlaştırılan bu türde yargılar çok yerde de haksızcaydı.

Aileden Okula, Okuldan İŖe Zincirleme Tahakküm: Çocukluk, Öğrencilik ve İŖ Hayatı

Görüşmelerde ağırlıklı olarak dar gelirli aile anlatılarıyla karşılaştık. Memur, öğretmen, işçi, köylü, esnaf, astsubay çocuğu olan kişilerden hemşirelik okumamış olsalardı hayatlarının daha iyi bir seyri olacağını düşünenlerin yanı sıra daha kötü olacağını düşünenler de vardı. Mesela çocukluğu köyde geçen İnci, çok başarılı bir öğrenciymiş ve öğretmen olmak istemiş; bunun yolunu bulamadığı için hemşirelik okuluna yazılmıştı. İnci 26 yıldır hemşirelik yapıyor olmasına rağmen görüşme esnasında öğretmen olamamanın ölünceye dek içinde ukde kalacağını belirtti. Ancak hemşirelik okuluna gitmemiş olsaydı hayatının muhtemelen çok daha olumsuz bir yönde seyredeceğı, köyden çıkamayacağı olasılığını da dikkate alıyordu. 17 yıllık subay hemşire olan Neriman ise varlıklı ve nüfuzlu bir ailenin çocuğuydu; Kur'an kursuna gitmesi ve sonrasında da evde oturup koca beklemesi tasarlanmıştı. Kendisine çizilen yazgıyı dert edinen Neriman uzun ısrarları ile bu okulun sınavına girmeyi başarabilmiş; ailesinin beklentisi aksi yönde olsa da okulu ilk sıralarda kazanmış. Sonrasında ailesi bir

şekilde itiraz edememiş; dayısının desteğiyle ve askeri okul olmasına duyulan güvenle Neriman okula kayıt yaptırmayı başarabilmiş.

Okulun ilk dönem mezunlarında köy kökenlilere daha sık rastlanıyordu. Onlar kent deneyimi olanlara nazaran sonuçtan daha memnun, daha doğrusu köydeki olumsuz şartlara kıyasla hemşirelikteki koşulları daha kabullenmiş gibiydiler. Bu kişiler okumasalardı hayatları üzerinde daha az söz sahibi olacakları, daha erken evlendirilecekleri ve muhtemelen daha çok sayıda çocuk sahibi olacakları bir seçeneğe göre mevcut yaşamlarını daha olumlu buluyorlardı. Ancak kent deneyimi arttıkça başka seçeneklerinin olabileceğini düşünenler de artmış, buna bağlı olarak da mevcut hayatından memnuniyetsiz olduğunu belirtenler çoğalmıştı. Bu kişiler en çok da başka bir lisede okuyarak üniversite eğitime devam edebilme ve hayallerindeki başka bir mesleği yapma şanslarını yitirmiş olmaktan yakındılar. Okulun öğrenci profilini de daha çok bu göç yaşamış, yeni kentli ve çoğu gecekondu veya kenar mahalle olarak tanımlanan bölgelerde oturan ailelerin çocukları oluşturuyordu. Bu kişilerin çoğu gibi Bilge de ailesini “orta halli” olarak tanımlıyordu ve Ankara’da bahçeli bir evde çocukluğunun geçtiği 1970’li yılları ve o dönemdeki sosyal çevresini şöyle anımsıyordu:

Şu günün koşullarıyla kıyaslandığı zaman, o zaman mahalleler insanların ekonomik olarak birlikteliklerine dayanıyordu. İnsanların çok lüks tüketim alışkanlıkları olmadığı için. Yani bizim mahallemizde benim babam memurdu. Ama esnaf da vardı. Aa, esnaf varken işte polis de vardı. Bekçi de vardı, taksici de vardı, dolmuşçu da vardı, her meslek grubundan insanlar vardı. Bizim mahallemizde üniversiteye giden kızlar da vardı, o benim çocukluğumda hatırladığım. Ha bak onlar da üniversiteye gidiyormuş, bak şu

şurada okuyormuş. İşte hastanede hastabakıcı olan adam da vardı. Genel olarak yani birbirine yakın standartta insanlar vardı, ama hani değişik de meslek gruplarından insanlar vardı. Ortalama herkesin işte çocuk sayısı birbirine yakındı. Üçtür, dördtür, yani öyle bir iki, şimdiki gibi değildi. Herkesin çok, bayağı çocuğu vardı. Gelir düzeyi olarak, bilemiyorum, şimdi kıyasladığım zaman, tabi çocuk aklımla onlar çok mu kazanıyorlardı, az mı kazanıyorlardı diye, biri birinden az mıydı diye, bilmiyorum. Çok ciddi anlamda farklar yoktu ya da farklar göze batmıyordu. Benim olduğum çevrede öyleydi. Herkesin evi birbirine benzermiş gibi geliyordu benim değerlendirmem. (...) Benim annem babam da işte akşam yemekten sonra süslenilir, püslenilir, sinemaya gidilirdi. Onları çok net hatırlıyorum. Onlar tabi çocukluğumun güzel anıları. Hatırlamak istediğim, ya da hatırlamaya devam etmekten keyif aldığım şeylerdi. Öyle bir kültür vardı. Yani şu anla kıyasladığım zaman bile daha sosyal bir hayat yaşıyorlardı belki de (gülüyor) ya da tek eğlenceleri sinemaydı; ona yoğunlaşmışlardı (22 yıllık hemşire).

Funda'nın da çocukluğu benzer bir nitelik gösteren tek katlı evlerin ve sıkı komşuluk ilişkilerinin olduğu bir gecekondu mahallesinde geçmişti. Funda çocukluğunun geçtiği mahallede kendisi gibi okuyan bütün gençlerin Ankara'da başka yerlere taşındığını, zamanla daha iyi evler daha iyi arabalar aldıklarını, yine de bu kişilerin bugün kentsel dönüşüm sürecine girmek üzere olan mahallelerindeki ilişkileri aradıklarını ve eski arkadaşlarıyla hafta sonları mahallelerinde buluştuklarını söyledi. Kentsel dönüşümle gecekondu yıkılıp apartman blokları dikildiğinde bu kişilerin hayatlarının zaten okumak suretiyle koptukları bir parçası da tümüyle silinecekti.

Modernleşme köydeki kızlara rençper, kenttekilere de “ev hanımı” olmak yerine hemşire olma imkânını verirken başka bazı imkânları vermemiştir. “Cumhuriyet ve modernleşmenin toplumsal hareketliliği artırıcı etkisinin her kesimde aynı güçte ve aynı hızda görülmediği” yönündeki tez, bu anlatılarda da hissedilebiliyordu (Göğüş Tan vd., 2007: 33). Pek çok hemşire, başta öğretmenlik olmak üzere siyaset, tarih, arkeoloji, coğrafya, psikoloji, dil, turizm, mimarlık, resim, gazetecilik, radyo televizyon, tiyatro oyunculuğu, voleybol ve bale gibi çeşitli alanlarda uzmanlaşabilmiş olmayı gönüllerinde kendilerine biçtikleri tasarı olarak belirttiler. Bir kişi ise doktor olmayı istemiştir. Ancak birkaç kişi dışında görüştüğümüz hemen herkes çabucak meslek sahibi olacağı ve “kendi ayaklarının üzerinde duracağı” tasarlanarak, aile kararı ve onayıyla Sağlık Meslek Lisesi’ne yönlendirilmişti; ancak bu “kendi ayakları üzerinde durma” tasarısı özellikle de kız çocukları söz konusu olunca hiçbir zaman “bağımsız bir birey olma” anlamına gelmiyordu. Mesela Bahar, yakın zamanda emekli olana dek ailesiyle yaşamış, emekli ikramiyesini de kullanarak ailesine yakın bir sokaktan ev almış, kendi evine taşınmayı anne ve babasıyla ancak bir takım gerginlikler yaşayarak başaramıştı.

On sekiz yaşında çalışmaya başlamak, çabucak bir meslek sahibi olmak, erken sorumluluk almak aileler tarafından daima olumlanan bir motif olarak ortaya çıkıyor. Ancak görüştüğümüz kişilerin büyük çoğunluğu, bu süreçte yaşadıkları olumsuz deneyimler ve özellikle de çeşitli düzeylerdeki istismarlara karşı küçük yaşta kendini koruyamamaları nedeniyle bunu pek olumlu karşılamadıklarını belirttiler. Bu kişilerin bir kısmı zaten daha önce de ailede ciddi sorumluluk almış, okurken kardeşlerine bakmış, onları büyütmüş, yaz tatillerinde tezgâhtarlık yapmış, yaşlı ve hasta bakmış olan

kişilerdi. Bugün hiçbiri kendi çocuğuna aynı yaşta bu türde bir sorumluluk vermeyi tahayyül edemiyordu.

Sağlık Meslek Liseleri'nin kapatılıp kapatılmaması konusunda Sağlık Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada ise bu okulların hemşire yetiştirmesini sürdürmesi yönünde görüş bildirilmiş, "insana hizmet etme nosyonu ancak belirli yaşlarda kazandırılacağından, hemşirelik de beceriye dayalı bir hizmet olduğundan" şeklinde ifadeler kullanılmıştı (Tarihçi Delice, 2006: 43). Bu görüş, altında bir yandan genç ve dolayısıyla kolayca şekil verilebilir kız çocukları fikrini gizlerken bir yandan da hemşireliği sınırları son derece belirsiz bir alan olarak yeniden inşa ediyor. Bu kanaati taşıyan kesimlerin gözünde hemşirelik halen itaat ve boyun eğmeyle yapılması beklenen bir iş olarak görülüyor olmalı ki üniversite eğitimi almış ve dört yaş daha büyük kişiler bu meslek için biraz dezavantajlı, belki de biraz 'fazla' gözükmüyorlar. Ayrıca hemşirelik, halen kadınların sanki doğuştan sahip olduğu bir beceriymiş gibi görülüyor, bu da hemşire eğitiminin ciddiye alınmamasına yol açabiliyor. Linda Shields ve Roger Watson ise tam tersine, sağlık hizmetinin kalitesi ile yüksek düzeyde eğitim almış hemşirelerin oranı arasında paralellik olduğunu tespit ediyorlar; hatta hemşirelerin eleştirel becerilerini geliştirerek kendi bilgilerini üretecekleri türde bir eğitim almaları gerektiği de üzerinde durulan noktalardan biri (2007: 71). Eğitim seviyesinin düşük olması ve küçük yaşta çalışmaya başlamak, potansiyel olarak daha düşük ücretlerle ve daha kötü koşullarda çalışmayı kabullenmek anlamına da gelebiliyor.¹ Ayrıca literatüre giren çalışmalarda,

1 Türk Tabipler Birliği ve Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nın 20-23 Mayıs 2010 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde düzenlediği "II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi"nde gerçekleşen hemşirelik atölyesinde de gündeme getirilen konulardan biri, Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilen bu Sağlık Meslek Liseleri'nin, kâr amaçlı kurulmuş hastanelere çok ucuz işgücü sağlamasıydı (ayrıca bkz. Demir vd. 2003: 820).

eğitim seviyesi ve yaş düştükçe hemşirelerin tükenmişlik yaşamaya olasılığının da yükseldiği, eğitim ve mesleki deneyim arttıkça kişinin meslek üzerindeki otonomisinin artmasına bağlı olarak bu oranın düştüğü ve iş tatmininin arttığı gözleniyor (Demir vd., 2003: 820-1).

Okul seçme ve seçilme

Görüşmeyi kabul eden kişiler GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi'ne sınavla öğrenci alındığından genellikle askeriyede çalışan bir yakınları, ortaokul öğretmenleri, okula daha önce öğrenci olarak girmiş bir tanıdıkları, askerlik şubeleri, küçük yerleşim yerlerinde belediyenin yapmış olduğu anonslar aracılığıyla haberdar olmuşlardı. Gazetelere ilanlar verilmiş olsa da o şekilde okuldan haberdar olan yalnızca iki kişi vardı; onlardan biri de haberi dolaylı yoldan, gazete alan bir ahabaplarından öğrenmişti.

Benzer şekilde ciddi maddi güçlükler yaşayan ve kardeşlerini de düşünerek kendileri bu okulda okuma kararını veren, babası tarafından “Gitmezsen seni çobana veririm” diye tehdit edilen, bazen de hemşirelerin giydiği beyaz üniformaya imrenerek hemşire olmak isteyenler olmuştu. Burcu, çevresindeki diğer arkadaşlarından farklı olarak muhafazakâr eğilimlerin yoğun olduğu ve ekonomik kaygılarla yatılıp kalkılan bir aile ortamında yetişmiş, bu nedenlerle okula gönderilmeme olasılığını hissetmiş ve bir öğretmeninden yardım isteyerek kendi girişimiyle Sağlık Meslek Lisesi'nde okuma sürecini başlatmıştı:

Sonra işte hep parasal konular gündemdeydi bizim evin içinde. Hep borç ödeniyo, hep kısıtlama var. Bayramdan bayrama bi çarşıya gidilir, bi şey alınır falan filan gibi böyle. Ben okula mesela kendim isteğimle müracaat ettim. Bi-

zim sınıf öğretmenimize gittim. Benim dedim babamların ekonomik durumu belki iyi olmayabilir. Bi de kooperatif evine girmişlerdi; orayı ödüyorlardı. Ben dedim yatılı okumak istiyorum; yani okumak istiyorum, yatılı okumak istiyorum ki garanti olsun. Okumam garanti olsun diye. O da bana bütün yatılı okulların şeyleri, broşürlerini buldu. Öyle müracaat ettim, girdim. (...) Benim bu okula girerkenki endişem okutulmama ihtimaliydi. O kapalı çevre. Köydeki sürdürükleri yaşantıyı çünkü orda da sürdürüyolardı ve ben bunu görmüştüm, ordan kopmak istemiştim. Yani ondört yaşında bunu nasıl düşündün diyebilirsin, ama çocukça da olsa, yani çocukça duygularla da olsa ben bunu yaşamıştım. Belki okutulmıyıcaktım. İşte birileri gelip isteyecekti; evlenicektim (18 yıllık hemşire).

Ancak esasen ailesinin kararına rıza göstererek bu okula gelenler belirgin bir çoğunluğu oluşturuyor. Rüya aslında varlıklı bir ailenin çocuğu; başka seçenekleri de olabilecekken, babası tarafından sürekli şiddete maruz bırakılan, bu yüzden kızına sürekli “Senin tez yoldan bir işin olmalı, sen ezilmemelisin” diyen annesinin girişimiyle bu okula yönlendiriliyor:

Arkadaşlarımdan bilinçli olarak seçenler var. Ben onlara hep şaşıyorum. Ben çünkü her şeyi annesi babası tarafından düşünülmüş, sosyal hiç bi zorluğu yaşamamış, hiç bi şeyin farkında olmayan, hani mutlu olduğun için kafayı da işletmek zorunda kalmıyosun. Annem ezildiği için galiba, hani para hep babada ya, hükümdarlık da onun için babada. Hep bana şey derdi, “Senin tez yoldan bi meslek sahibi olman lazım. Sen kocana ezilmiyeceksin” filan. Beni böyle elimden tutuyodu, bugün sınava gidiyoruz. Nereye gidiyoruz, işte bi okula. Ben hangi okula sınava girdiğimi bile bil-

miyodum çoğu zaman. İşte maliyenin sınavına girdim, tapu kadastronun sınavına girdim, turizm otelciliğın girdim, hemşirelik, iki tane hemşirelik okulu sınavına girdim. Sonra Gülhane'yle bu turizm otelciliğı kazandım. Annem hangisi dedi, ben şöyle bi düşündüm. O zaman şöyle karar verdim hemşire olmaya, şeker kız Candy benim idealimdi, bi çizgi film vardı. O hemşire olmuştu. Ve dedim ki "A ben de hemşire olabilirim" dedim. Yani hemşirelik nasıl bi şey, ne iş yapar hemşireler, hiç hayatımda tanıdığım hemşire bile yoktu nerdeyse, sana öyle söyliyim. Şeker kız Candy yüzünden ben hemşire oldum. Bi de Gülhane'yi neden tercih ettim, Gülhane'de böyle bahçe çok güzel, güller falan var ya, ay ben ne güzel gezerim buralarda dedim (gülüyor). Biliyosun dört sene boyunca (eliyle masaya vurarak) gezdik (!) (gülüşmeler) (Rüya, 15 yıl hemşirelikten sonra meslek değiştirmiş).

Okula başvurunun ardından yoğun bir dönem başlıyordu. Önce test usulü yazılı bir sınava tabi tutulmuş adaylardan başarılı bulunanlar daha sonra sözlü sınava alınmışlardı. Sözlü sınavda herkese benzer sorular sorulduğu için kapıda öbekler oluşmuş, adaylar sınavdan çıkanlardan ne sorduklarını öğrenmeye çalışmış, sorular bazen de kapıdaki kişiler arasında ağızdan ağza dolaşmıştı. Atatürk ilke ve inkılâpları, İstiklal Marşı'nın belli bir kıtası, Büyük Millet Meclisi'nin bayrağındaki yıldız sayısı ve bu yıldızların anlamı, adayın isminin anlamı, neden hemşire olmak istediğı, memleketinde ne yetiştiğı, kaç kardeşi olduğu sözlü konularından bir kısmını oluştuyordu. 12 Eylül askeri darbesinden sonraki öğrenci alımlarında bu türde soruların yanı sıra Genelkurmay ve Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri komutanlarının adları, adayın evine hangi gazetenin alındığı gibi sorular da sorulmuştu. Sözlü sınavın yapıldığı gün adayların ayrıca dik-

siyonu, yürüyüşü, boy ve kilolarının istenen kıstaslara uyup uymadığı, koşma, takla atma gibi aktivitelerdeki başarıları da değerlendirmeye tabi tutulmuş, düzgün olup olmadığını tespit etmek için kimilerinin bacaklarına da bakılmıştı. Sözlü sınavda da başarılı olanlar, son olarak hastanenin her biriminde muayene olarak bedenen ve ruhen herhangi bir sorunu olmadığını gösterir sağlık kurulu raporunu aldıktan sonra okulda öğrenci olmaya hak kazanmışlardı. Kaynak kişilerin hemen hepsi, özellikle de başka şehirlerden aileleriyle gelerek, işlemler bitene kadar, bir hafta, belki on gün Ankara'da kalanlar, bu süreçlerin çok zahmetli geçtiğini belirttiler. Okuldaki tüm arkadaşları içinde en yoksul öğrenci olduğunu düşünen Gönül, sağlık kurulu raporu aldıkları süreci şöyle hatırlıyor:

Biz dört beş kişi gittik. Dördümüz okulda kaldık. Bi kişi elendi. Ulus'ta bi otelde kaldık. Bir hafta, on gün kadar, ama korkunç bi oteldi. Artık evimiz olmuştu. Ulus'un göbeğinde Ulus Otel'de kaldık. Her gün sabah erkenden kalkıyoduk, GATA'nın şeylerinin, tellerinin önünde bekliyoduk. Açılır açılmaz içeriye giriyoduk ve koşturmaya başlıyoduk. Sağlık raporu alındı. Sağlık raporunu aldık, bir hafta, on günde aldık zannediyorum. Ondan sonra tekrar gittik heralde, onu çok net hatırlamıyorum. Mülakata çağırdılar galiba. Ya da onu da hemen akabinde mi yaptılar, onu hiç hatırlamıyorum şu anda. Ben hayatım boyunca ters takla atmış insan değilim. Hep böyle obezdim çünkü (gülüyor);² ilk kez hayatımda bir ters takla attım. Dediler ki bir düz atacaksın, bir ters takla atacaksın. Ben attım o zaman bir ters takla. Gerçekten attım (gülüyor). Mülakatı da geçtiniz dediler. Ondan sonra işte kayıtlarımızı yaptırдық. Babalarımız bizi, yine beş

2 Aslında obezite okula öğrenci alımlarında elenme nedenlerinden biriydi. Gönül hafif kilolu oluşunu mizahi bir dille aktardığı için bu ifadeyi kullanıyor.

arkadaştık – bi de şeyden bi arkadaş katıldı bize. Ulus Otel'e geldik gine, saçlar başlar darmadağınık. Bize dediler ki siyah etek getireceksiniz, siyah buralarımızda [diz altını gösteriyor] pilili etekler, resimlerimiz falan var. Beyaz gömleklerimiz üzerimizde, ellerimizde poşetlerimiz, çantalarımız falan. O zaman bu kadar bavul falan yok. Diyorum ya o zaman bu kadar tekstil bilmem ne konusu şeydi, zayıftı. Poşetlerde getirdik eşyalarımızı falan. Ellerimizde poşetlerimiz, kapının önünde per perişan, bıraktılar bizi gittiler (gülüyor). Öyle okula başladık zaten (13 yıllık hemşire).

Sağlık raporu almak için girilen yoğun temponun yanı sıra, bazı birimlerde maruz kalınan muayene biçimlerinin de yıpratıcı olduğu sıklıkla ifade edildi. Başta Kadın Doğum olmak üzere Ortopedi, Cildiye ve Göz, geçmesi zor, yoğun kaygı veya travma yaratan servisler olarak tanımlanıyordu. Askeri okullarda göz muayenesinden elenen çok olduğu için bu birimde elenme kaygısını yoğun olarak yaşayan pek çok kişi olmuştu. Mesela Suna'nın iki ağabeyi de astsubay okuluna giriş hakkını göz muayenesinde elenerek kaybetmiş, bu yüzden Suna, kendisinin de eleneceğini düşünüp muayene öncesi yoğun endişe duymuştu. Bütün süreçleri geçerek okula yerleştirildiğinde çocuklarını tek başına yetiştirmeye çalışan annesi en azından Suna'yı düşünmekten kurtulmuş ve rahat bir nefes almıştı. Burcu da benzer bir kaygı yaşamıştı, çünkü onun da ağabeyi göz muayenesinden elenerek askeri öğrenci olamamıştı. Kadın Doğum, Ortopedi ve Cildiye polikliniklerinde ise kaynak kişilerin hemen hemen hepsi mahremiyetini alışılmadık bir şekilde bir de erkek olan doktorların önünde teşhir etmek zorunda kalmaktan sıkıntı duymuştu. Bu süreçte doktor tarafından belli belirsiz taciz edildiğini, mesela Cildiye'de veya Ortopedi'de doktorun gereğinden fazla soyunmasını buyurduğunu düşünen kişiler olmuştu.

Kadın Doğum muayenesi aslında insanlığın 16. yüzyıla kadar ne olduğunu bile bilmediği, tıp literatüründe himen olarak adlandırılan kızlık zarının (Blank, 2008, 50) sağlam olup olmadığını tespit etmek amacını güdüyordu. Daha önce bilgilendirilmediği için bir kısmı neyle karşılaşacağını bile bilmeden Kadın Doğum muayenesine girmiş 13-14 yaşındaki hemşire adaylarının evraklarına, muayene sonrasında bakire olduklarını gösterir “sağlam” ibaresi eklenmişti. Görüştüğümüz kişiler içinde annesiyle dahi o güne dek cinsellik, bekâret, hatta kişisel hijyen gibi konuları konuşmamış olanlar bulunuyordu. Ailesinde bu denli tabu olan bir konuyu, hiç kimse normal bir muayene süreci gibi algılamamıştı. Ancak kuralların en katı şekilde uygulandığı düşünülen ordu teşkilatında bile insan faktörüne bağlı olarak istisnai durumlar söz konusu olmuştu. Herkesin kâbusuna dönüşen jinekolojik muayeneden karşılarına çıkan doktorun inisiyatiyle kurtulan birkaç aday olabilmisti. Sağlık raporu alırken tanıştığı bir arkadaşıyla birlikte Kadın Doğum’a giden Selma “Aa bizim namuslu kızlarımız gelmiş” diyerek kendilerini karşılayan doktora doğrudan belgelerini onaylatmış, bu birimde yapılan bekâret muayenesini okula girdiğinde tanıştığı diğer arkadaşlarından öğrendiğinde de kendini şanslı hissetmişti. Gülnur ise çok sayıda tıp öğrencisinin de bulunduğu bir ortamda muayene edilmiş, kızlık zarının yapısının, “eğitim amacıyla” muayene salonuna çağırılan tıp öğrencilerine de gösterilmiş olmasından ayrıca utanç duymuştu. Kaynak kişilerden jinekolojik muayeneye maruz kalanların hepsi bunu travmatik bir deneyim olarak değerlendirmiş, tereddütlü bir kişinin dışında herkes bu işlemi manasız bulduğunu belirtmişti. Bu konuda en keskin yorumlardan birini yapan Rüya ise “benim o okulda okumam için neden bakire olmam gerektiğini hâlâ anlıyamadım” demişti.

Görüştüğümüz kişilerin kimi kıpkırmızı olmuş halde uta-

narak, kimi korkuyla ve titreyerek çıkmıştı bekâret muayenesinden. Buna rağmen 1972'den itibaren 1992'ye dek düzenli olarak sürdürülen bu muayeneleri herkes sessizce kabul etmiş, 1993 yılındaki öğrenci alımında bekâret kontrolleri sessizce terk edilmişti. O zamana kadar belli ki ne fazlaca bir seçeneği olmayan öğrenciler, ne de kızları söz konusu olunca Türkiye'nin en modern kurumu ile muhtemelen aynı değerleri paylaştıkları için sessizce rızaları alınmış aileler bunun gerekçesini sormaya kalkışmışlardı. Özellikle Sağlık Meslek Liseleri ve kız yetiştirme yurtlarında bir kontrol ve disiplin pratiği olarak yürütülen bekâret muayeneleri, ancak zaman zaman bazı öğrencilerin intihar girişimleriyle 1980'li yılların sonları ve daha çok 1990'lı yıllardan itibaren medyaya yansyınca tartışılmaya başlanmıştı. Evlenmemiş kadınlardan işe girişte bekâret muayenesi talep edilen kurumlar da yine bu dönemde (1988) protesto edilmeye başlanmıştı (Ergün, 2008: 16). Pek çok devlet kurumunun bekâr kadınlardan talep ettiği bekâret muayenesi, siyasetçilerin bu kontrolleri onaylayan görüş ve tutumlarıyla yer yer medyanın gündemine de taşınmıştı. Neşe Düzel'in, 1997'de yaptığı bir röportajda dönemin Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Işıl Saygın, kız yurtlarında zorunlu olarak yapılan bekâret kontrollerini onaylamış, bu nedenle intihar eden öğrencilere ilişkin "Bence o kadar önemli bir şey değil o. Üç tane, beş tane. Caydırıcı olsun diye bazı kurallar koymak, terbiye vermek lazım. Böyle bir diyaloga girmesin erkeklerle" şeklindeki açıklamaları (Düzel, 1997:7) takip eden günlerde toplumsal tepki toplamış, bu tepkiler medyada da yankı bulmuştu.

Batı Hristiyan toplumundan hareketle Bryan Turner, "bedenin disiplin altına sokulmasının amacının, ekonomik ve politik iktidarı korumaya yönelik bir önlem" almak olduğunu savunuyor (aktaran Berktaş, 1996: 23). Ataerkil kül-

türel değerler, tıbbi söylem ve bakışın “tarafsızlık” iddiası içine yedirildiğinde, anlaşılan hem genel olarak toplumun hem de aile fertlerinin belli belirsiz bir onayı alınmış, boyun eğen, itaat eden, terbiye edilen, yeri ve haddi bildirilen bedenlerin sahibi olan kız çocukları ve aileleri bu muayeneleri sessizce geçiştirmişti. “Kadın-erkek ilişkisinin, toplumdaki otorite ilişkisini simgeleyip örneklediği kültürlerde, cinsel olan ile siyasal olanın birbirine sıkıca bağlantılı olduğunu biliyoruz. Böylesi toplumlarda erkeğin gücü ve kimliği, kadını denetleme gücüyle eşdeğer”lik gösteriyor (Berktaş, 1996: 114). İşlevsizliğine rağmen devlet kurumları eliyle bekâret muayenesine maruz kalmalarında cinslerinin yanı sıra kızların sınıfsal aidiyetinin de etkili olduğunu, tam da bu sayede bu muayenelerin 1990’lı yıllara dek sürebildiğini düşünüyorum. Başka meslek ve gelir gruplarında söz konusu olsaydı bu muayeneler muhtemelen bu kadar uzun yıllar sürdürülemezdi.

Okumak isterken hemşire oluvermek

Sağlık Meslek Lisesi’ni erken yaşta evlendirilmekten kurtulmanın ve okuyup meslek sahibi olabilmenin bir yolu olarak görenler vardı. İnci ve Ayşegül gibi köyden gelen çocuklar daha kaderlerine razı, kabullenici bir tutum içindeyken Gönül ve Işık gibi kasaba ve kentteki çocuklar, okumak istediklerini biliyorlar, ama çoğu hemşire olmak istemiyordu. Kaynak kişiler arasında bu okula başvururken nasıl bir iş yapacağına dair tahayyülü henüz oluşmamış olanlar da vardı. Seher bunlardan biriydi ve sadece okumasını sağlayacak bir yol bulmaya çalışıyordu. Bu sırada büyük bir tesadüf sonucunda bu okuldan haberdar olmuş ve bu sayede okumayı başarabilmişti:

Şimdi var ya ben okumak istiyorum. İçimde de çok okumak isteği var. Ama bunları da düşünüyorum, diyorum ki Allahım, benim, hemşire, hemşireliği bilmiyorum, ama şey değil. Benim bi yere girmem lazım, öğretmen okulu mu olur, bu mu olur? Bunu düşünüyorum. Benim babam da yeşil soğanı çok sever. (...) Bi gün şeyde, trenden iniyo, manava uğruyo. Her gün yeşil soğan alıp getiriyo. Ben de oturuyorum, küçüğüm, ama evin de işi gücüne bakıyorum, yapıyorum yani. Şimdiki gibi ilkokula [ortaokulu kastediyor] giden çocuk gibi değilim ben. Genç kız gibi her işi yapıyorum evde. (...) Anneme çok yardımcı oluyodum. Ondan sonra annem dedi ki hadi dedi sen şu soğanı ayıkla dedi. Ben de oturdum soğanı ayıklıyorum; bi yandan temizliyorum, bi yandan da gaste okuyorum, düşünün. Ekonomik durumumuz o kadar kötü ki gaste alamıyoruz. Gelen o [soğanın sarıldığı] gasterleri felan okuyorum ben. Okurken bi baktım GATA'ya işte sınavla öğrenci alınacaktır. Okudum hemşire alınacakmış. Bi tane rahmetli dayım var. Annemin üvey kardeşi o. Ondan sonra ona söyledim, “Dayı” dedim –annem babamın haberi yok– “ben bu” dedim “okula gitmek istiyorum” dedim. “Nerde ki bu okul” dedi. Biz de Gülveren’de oturuyoruz, ama buraları hiç bilmiyoruz biz. Dar bi çevreyiz zaten. Ondan sonra o da dedi ki “Tamam Seher” dedi, “yarın gidelim bakalım” dedi. (...) Yani hiç bi şey bilmeden körü körüne girdim ben. O benim hayatımın... O soğanlar... O gün babam benim soğan almasa, o gazeteler alınmıyacak. Ve ben belki de okuyamıyım (26 yıllık hemşire).

Kaynak kişiler içinde Seher, Sağlık Meslek Lisesi’ne öğrenci alınacağından gazete aracılığıyla haberdar olan ikinci kişiydi ve kendisi de dâhil okula başvurdıkları sırada hemşireliğin nasıl bir iş olduğunu neredeyse hiç biri bilmiyordu. Selma 14 yaşına gelene dek başkentin göbeğinde yaşamış,

ama hayatında hiç hemşire görmemiş, hiç hastaneye gitmemişti. Pelin yatılı okumanın ve akranlarıyla birlikte vakit geçirmenin eğlenceli olacağını, ailedeki sıkıcı hayatından kurtulup hep arkadaşlarıyla kalabileceğini düşünmüş ve ailesinin tüm itirazına rağmen bu okula gelmişti. Eda, Suna ve Melek, küçük yaşta babalarını kaybetmiş, akraba ve ahabaları aracılığıyla bu okula yönlendirilmişlerdi. İpek, Bahar ve Güner daha önce hemşire görmüş, bu hemşireleri örnek almış, onların beyaz üniformalarına ilgi duymuş nadir örneklerdi. Melek, Funda ve Meral gibi Gönül de okula başvururken subay olacağını zannetmişti; ama Sağlık Meslek Lisesi'nde geçirdiği dört yılın sonunda daha fazla disiplin altında askeri öğrencilik yapmak istemediğine karar vermiş ve subay rütbesiyle mezun veren hemşirelik yüksek okulunun sınavlarına dahi girmemişti.

GATA'ya nasıl girdim. Yani 13-14 yaşındaydık, orta sondaydık. (...) Yani ortaokuldan sonra bi yere gireceğim ki ben kurtulacağım çünkü benim burada yaşama şansım yoktu. Ben ortaokulu bitirdikten sonra maksimum 2-3 sene sonra evlendirilecektim. Onun için çok ciddi bi çabam vardı okumak için. Bütün kurumlar sınavına, devlet yatılı okullarına kayıtlarımı yaptırmıştım zaten. Son anda Fidan diye bir arkadaşım var benim, burada (...) Onlarla nasıl bir iletişimimiz oldu, onu da çok iyi hatırlıyorum. Okuldaydık, dediler ki askerlik şubesinden bi evrak alınıyormuş. Sınavı varmış. Ankara'da sınav olucakmış. Subay olunucakmış (vurgulu, abartılı bir tonla) diye bi duyum geldi. İlk kez okulu kırdım ve okuldan kaçtım. Askerlik şubesi kasabanın dışında idi. Oraya gittim. (...) Ondan sonra koştur koştur şubeye gittik. Şubeden evrakları aldık. Bi sürü evrak isteniyodu, işte yok temiz bilmem ne kâğıdı, yok nüfus sureti, ıvırı zıvırı. Bi sürü evrak var-

dı. Annemi koştur koştur çalıştığı evde buldum. Annemden para aldım. Abimi de buldum mobilyacıda. Abimi ilçeye gönderdim, bağlı bulunduğumuz ilçeye. Oradan nüfus cüzdanı sureti çıkarttırdım. Savcılıktan kendim işlerimi hallettim. Evrakları velhasıl o gün akşama kadar hazırladım. Postaneye gittim. Başvurusu, süresi, ya ertesi gün son başvuru süresi. Dedim böyle böyle, ne olacak, hiç postaneye gitmemişim o güne kadar. İşim olmamış çünkü. Dediler APS diye bi şey var. APS'yle öyle yolladık. Başvurumuz öyle kabul oldu. İşte kısmet (Gönül, 13 yıllık hemşire).

Yatılı olmak: Tecrit, yasak, disiplin, ceza ve izinler

Pek çok kişi okula ilk katıldığı günü buruk ve hüzünlü hissettiği bir gün olarak anımsıyordu. Yatılı okullar, dünyanın her yerinde dini kurumlar, askeriye ve hapishane ile tarihsel ilişki içinde olmuş kurumlardı (Başarır, 2009: 41, 56). Yatılı okulların kurum kültürü üzerinde bu mirasın etkisi varlığını sürdürüyordu. Mesela okulda geçirilen dört yıla ilişkin anlatılarda disiplin ve ıslah edilme motifi çok belirgindi. Okulun fiziki planı da, verilecek bu türde bir eğitime uygun şekilde sanki bir hapishane gibi askeri hastane alanının da kenarında, kentten ve hastaneden olabildiğine yalıtılmış bir köşede, dışarıyla olası her türde teması da kesecek şekilde düzenlenmiş, binanın bulunduğu bahçenin ötesi, bütün askeri alan gibi duvar ve tel örgülerle çevrilmişti. Eğitim verilen bina, dersliklerin olduğu dört katlı bir blok ve yatakhanelerin olduğu sekiz katlı bir bloktan oluşmuş, bu iki blok eğitim kadrosundaki kişilerin odalarının bulunduğu koridor bağlantılarıyla birleştirilmişti.

Zaman ve mekânın nasıl kullanılacağı rasyonel bir mantıkla titizlikle tasarlanmıştı. Derslikler, yatakhane, yemek-

Takriben 1973'ten itibaren GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi'nin son mezunlarını verdiği 1995 yılına dek kullanılan ve 2008 yılında yıkılan, yatakhane ve dersliklerin bulunduğu bina.

hane, spor alanı, eğitim kadrosunun odaları net bir şekilde ayrılmış, günün hangi saatinin binanın hangi bölümünde geçirileceği keskin bir şekilde belirlenmişti. 06.00'da kalkılıp 06.30'da terk edilen yatakhanelere, her sınıfa ayrılan bir banyo günü dışında akşam 20.45'den önce herhangi bir nedenle bir daha girmek mümkün değildi. 21.00'de de zaten

yatmış olmak gerekiyordu. Bu saatten sonra ışığı açabilen nadir örnekler olsa da bunlar hemen engelleniyor, bu engellemeler bazen komik biçimler de alabiliyordu. Görüşme yaptığımız tarihte 16 yıllık hemşire olan Deniz, öğretmenlerinden birinin gece bahçeye çıkarak oradan dokuzdan sonra ışığını açan odaları, “üçüncü kat, beşinci oda, ışığını kapat” gibi ifadelerle bağırarak uyardığını anımsıyordu. Bu şekilde Jeremy Bentham’ın tasarladığı panoptikon modeline benzer bir şekilde gündelik rutin içinde herkese izlendikleri ve izleyen gözden kaçamayacakları, iyisi mi kendi kendilerine çeki düzen vermeleri gerektiği duygusu aktarılıyordu.

06.30’da yatakhane kat kapıları kilitleniyor, katları vaktinde terk etmeyi başaramayıp kilitli kalanların ismi alınıyor, onlar hafta sonu izinsiz kalabiliyorlardı. Başka yatılı okullarda da olduğu gibi okul programı öğrencilerin “bütün gün meşgul tutulmaları ve düşünmemeleri amaçlanarak çok yoğun şekilde belirlenmişti” (Başarır, 2009: 54). 07.00’ye kadar kahvaltı, 07.00-08.00 arası etüd, öğleye dek dersler veya hastane uygulaması, 12.00-13.00 arası öğle yemeği ve 13.00-17.00 arası tekrar ders veya hastane uygulaması oluyordu. 17.00 ve 18.00 arasındaki bir saat tek boş kalınan zaman aralığıydı. Yaz günlerinde nöbetçi öğretmenin izin vermesi koşuluyla bu aralıkta bahçeye çıkılabiliyordu. Çoğu kişi bu zamanı ya arkadaşlarıyla sohbet ederek veya masa tenisi, basketbol gibi bir faaliyetle geçiriyordu. Bazı devrelerde çok sayıda kişi kendini dantel, kazak örmeye, eliş yapmaya veriyor, ama bazı sınıf amirleri de eliş yapılmasına açıkça karşı çıkarak öğrencilerini bu türde etkinliklerden caydırıyorlardı. Elish yapmak, daha önemli işleri olması gereken okuyan ve çalışan kadın tasarımına uygun görülme-yebiliyordu. 18.00-19.00 zaman aralığı akşam yemeğine ayrılmış olup yemekhane alanında geçiriliyordu. Bu zamanı bahçede veya sınıfta geçirmek mümkün olmuyordu. Daha sonraki

yaklaşık iki saatlik bir etüt zamanında ise sessizce dersliklerde oturup ertesi günün dersine çalışılması öngörülmüştü.³

Ortaokullu ve liselilerin birlikte alındığı okulun ilk yıllarında yetiştirme yurtlarından öğrenciler de alınmıştı. İlk devrelerde aynı sınıftan öğrenciler arasında büyük yaş farkları bulunduğunu, hatta ilk dönemde yaşları çok küçük olup işini kendisi yapamayan öğrencilerin sınıf arkadaşları olan büyük kızlar tarafından yıkandıklarını, üst başlarına çeki düzen verildiğini anlatanlar oldu. Bu yurtlardan gelen öğrenciler oradaki bir alışkanlığı da yeni okullarına taşımışlardı; ilk yıllarda küçük sınıflar büyük sınıflardan öğrencilere “Bayan Ayşe”, “Bayan Fatma” diyerek hitap etmişlerdi. 80’li yıllara gelindiğindeyse bunun yerini “Ayşe Abla”, “Fatma Abla” ifadesi almıştı.

İlk geldiğim gün işte yurttan da öğrenciler gelmişti. Onlar yurttta yetişenler dokuz kişi birden sınıfa geldi. Dokuz kişi birden... Tabi onlar çok gözleri açık çocuklardı. Biz onları görünce böyle biraz, biz daha pısırdık yani. Ondan sonra işte makyajlılar, giyimleri abartılı falan. Biz biraz, yani ezik hissettim kendimi, onların yanında yani ben (Zeynep, 32 yıllık hemşire).

Başlarda gelir düzeyi çok daha düşük, köy kökenlilerin daha belirgin olduğu, seçenekleri daha az ailelerin çocukla-

3 Teorik olarak ders çalışmaya ayrılan bu zamanı çoğu kişi hayal kurarak geçiriyordu. Okula katıldığım ilk gün akşam yemeğinin ardından etüde alınmıştık. Bize okul hakkında kısa bilgiler veren sınıf amirimiz, lafın arasında okulda kütüphane olduğunu da belirtmişti. Bunun üzerine kütüphaneye gitmek istediğimi söylediğimde, nedenini sormuş, etüd zamanının ders çalışmak için ayrıldığını söyleyerek “kitaplara bakarım” cevabımı makul bulmamış, muhtemelen bu ilk günden nizamı bozacağı için kütüphaneye gitmeme izin ver(e)memişti. Dersler bile başlamamışken, ders çalışmak için etüde alınmamızın, aslında okulun işleyişine bizim itaatimizi başlatmak için olduğunu, ancak benzer “işlevsiz” başka uygulamalarla karşılaştığımda anlayabilecektim.

rının geldiği, zamanla seyrek de olsa orta ve hatta biraz orta üst düzeyde ailelerin çocuklarının da hemşire olmak üzere bu okula girdiği anlaşıyor. Okulun ilk devrelerinden olup 25 yıl hemşirelik yaptıktan sonra emekli olan Güner, arkadaşlarının sosyoekonomik durumunu şu şekilde çiziyor: “Yani zaten bizim zamanımızda memur çocukları, işte köyden gelen arkadaşlar, çocuk esirgeme yuvasından, yani esirgeme yurtlarından gelenler. O tür şeyler daha çoktu. Öyle maddi durumu iyi olan pek arkadaşımız yoktu.” Öğrencileri seçen kuruldaki öğretmenler de dar gelirli ailelerin çocuklarını almakta daha istekli görünüyorlar. Bahar, aslında dar gelirli bir aileden geldiği halde –o dönemde önemli bir sınıf göstereni olarak– giydiği kıyafet yüzünden varsıl zannedilip elenmek üzere olduğunu hatırlıyor:

İşte gene mülakat yapıldı, hatta o zaman hiç unutmadığım bi şey aklımda kalmıştı. Üstümde bi kot vardı. O zaman kotlar da böyle giyince zengin böyle, daha çok zenginler giyerdi, hani blucin deniyordu o zaman. Şeyi de hiç unutmuyorum, bunun, bi tane öğretmenlerden biriydi, ama kimdi bilmiyorum. İşte bunun üstündeki blucin işte, böyle çok Amerikanvari bi şey. Bunlar zengin, bunu almıyalım falan dediğini de hatırlıyorum. Ama sonuçta nasıl oldu napı, sonradan yedekten çağırıldım (23 yıl çalışmış emekli hemşire).

Okulun katı disiplin ve kurallarına uyum sağlayamayıp ailesindeki ilgiyi, nazı geçen birilerini arayanlar oluyor. İlk bir iki hafta içinde alışamayıp ailesi tarafından okuldan alınan, ilişiği kesilen öğrenciler oluyor. Ela da sınıf amirine ailesini aramasını, ayrılmak istediğini söyleyenler arasında, ama amiri onun bu isteğini reddediyor ve “Herkes yapıyor, sen de yapacaksın” diyerek onun okulda kalmasına sebep olu-

yor. Bugün Ela hemşire olduğu için pişmanlığını ve mutsuzluğunu açıkça ifade eden kişilerden biri. Ela ailesinin mad-di olanakları da oldukça iyi olduğu için o zaman okuldan ayrılmayı başarabilmiş olsaydı kendine “daha iyi” başka bir yol çizmiş olabileceğini düşünüyor. Dar gelirli ailelerin çocukları veya kendi ısrarıyla okula gelmiş olanlar ise ailele-rinden kendilerini almasını isteyemiyorlar. Mesela Alman-ya’dan dönüş yapmış ve babasını kaybetmiş olan Melek, da-ha ilk günden ayrılmak istediği halde okula girişte ailenin imzaladığı yüklü kefaleti düşünüyor ve bu yüzden ailesine ayrılmak istediğini söyleyemiyor:

Girdiğimin ilk günü ilk iki saat içinde zaten büyük bir piş-manlık vardı. Ama tabi şartlar hani, çıkabilir miydim? O günkü şartlarda çıkamazdım. Çünkü baya bi, dönüş tabi, babamın hemen vefat etmesi, mali olarak biraz sıkıntı do-ğurdu ister istemez. Bize biliyorsunuz, şeyler imzalatılıyodu ya (17 yıllık hemşire).

Evinin nazlı çocuğu olmasına rağmen okulda kalmayı sür-dürenler de olmuştu. Bunlardan biri Ebru’ydu. Okuldaki ilk üç gün boyunca hemen hiçbir şey yemeyip aç kalan ve evin-deki ilgiyi bekleyen, birilerinin gelip ona “Hadi kızım ye” demesini isteyen, nihayetinde hiç kimsenin umurunda ol-madığını fark eden Ebru o ilk günlerini şöyle aktardı:

On üç, on dört yaşlarındaydık. Toplama kampı gibi. Ya-ni toplandık. Uzun, yani etkilendiğim çok şey. Benim saç-larım kısaydı. O kadar uzun değildi, ama belinde saçları uzunlukta olan arkadaşlarımız vardı. Çok özensiz bir şekil-de bir şey, okul berberi tarafından saçlarımızın kesildiğini hatırlıyorum, ama böyle resmen kırpma şeklinde böyle ha-ni güzel şekiller şemailer değil, ama doğrama, biçme, at-

ma şeklinde hani, böyle lüle lüle saçlar, upuzun saçlar belinde arkadaşlar.⁴ En çok saçları için ağladıklarını biliyorum. Üzüldüklerini. Tek tip bir öğrenci. Tek tip bir model yarattılar tabi kıyafetlerle. Okulun verdikleri, istihkaklar, tüm öğrencilere. Herkes ağlıyordu. Bol, bolca ağladığımı biliyorum. Şeyi hiç unutmuyorum. Çok naz niyaz yetiştirildim. Ailenin en küçüğü olduğum için biraz da ben şımarık büyütülmüş bir çocuktum. Kaprisleri olan bir çocuktum. İşte sevdikleri olan, olmayınca direten. Ondan sonra, falan, böyle hani, bir şekilde de hoş görülen. Yaptığım böyle şeylerde hoş görülen bir çocuktum ev içerisinde, ev ortamında. Ama orda bunların hiçbir anlam ifade etmediğini gördüm. İlk üç gün sanırım aç kaldım (19 yıllık hemşire).

Tersine bu okula gelmeden önce evinde ciddi sorumluluklar almış olanlar da bulunuyordu. Mesela annesi çalıştığı için kardeşlerine bakmış,⁵ küçük yaşta babayı kaybettikleri için annesi ve kardeşleriyle beraber tarlada, pazarda çalışarak ailenin geçimine katkıda bulunmuş, halı dokumuş, ev işleri yapmış, bu arada babasının annesine uyguladığı sistematik şiddete tanık olmuş, annesi tarafından erkek kardeşlerine hizmet ettirilmiş kişiler vardı. Erkek kardeşleriyle birlikte daha eşitlikçi bir aile ortamında büyüdüklerini, erkek kardeşlerinin de ev işi yaptığını, ayrı muamele görmediğini aktaran kişiler de oldu. Çoğu zor koşullarda büyüyen bu çocukların hepsinin çok başarılı öğrenciler olduğu, binlerce öğrenci arasından seçildikleri, Fen Lisesi, Anadolu Lisesi gibi kariyerlerini farklı yönde etkileyecek okulların sınav-

4 Sınıf amirleri tarafından, okulun berberine arkadaşlarıyla beraber saç kesimine götürüldüğü bir günde berber tarafından kulak memesi de kazayla kesilen bir öğrenci olmuştu.

5 Ferhunde Özbay, özellikle annenin çalıştığı durumlarda evdeki hasta, yaşlı ve çocuklara bakma görevinin kız çocuğuna devredildiğini tespit ediyor (1999: 33).

larını da kazandıkları görüşmelerde sıklıkla ifade edilen bir noktaydı.

İncelediğim gruptaki hemşirelerin hepsinin eğitim gördüğü okul, hem askeri kurum hem de yatılı okul olması bakımından Erving Goffman'ın bireyleri kuşatan ve birörnekletiren bütüncül kurum (*total institution*) örnekleri içine giriyor. Bu kurumlar, “çok sayıda benzer koşullardaki kişilerin kayda değer bir süre için toplumla bağının kesilerek hep birlikte kapatılarak resmi idare altında bir yaşam döngüsünü sürdürdüğü yerler” olarak niteleniyor (Goffman, 1976: 11). Dış dünya ile diyalogun kesildiği veya çok sınırlı tutulduğu bu kurumlarda, uyumak, eğlenmek ve çalışmak gibi “hayatın bütün boyutları aynı mekânda ve aynı otorite altında yaşanıyor. İkincisi, fertler günlük aktivitelerinin her aşamasını, benzer muamelelere maruz kalan ve aynı şeyleri beraber yapmaları gereken öbekler halindeki başka kişiler eşliğinde yürütüyorlar” (Goffman, 1976: 17). Burcu mezun olduktan sonra bu ortak hareket kültürünü bazen bir oyuna dönüştürdüklerini, bu şekilde çocukça bir eğlence bulduklarını hatırlıyor, ama bugünden baktığında yaptıklarını hayli saçma buluyordu. Kızılı erkekli arkadaş gruplarıyla, Kızılay veya Kadıköy’de, mesela asker gibi rap rap rap dakikalarca yürüyen veya tren şeklinde herhangi birinin peşine takılarak o kişinin yaptığı şeyleri aynen tekrarlayan ve bu şekilde eğlence yaratan arkadaş grupları olmuştu.

Okulun duyguya yer olmayan günlük ritminde herhangi bir mahremiyet ihtiyacı da tanınmıyor; gelen mektuplar, tutulan günlükler okunuyor, dolaplar ve içindeki tüm eşyalar karıştırılıyor, bazı mahrem eşyalar utandırmak ve bu yolla disiplin sağlamak için teşhir ediliyor veya aile fertleri de dahil telefonla görüşmeye izin verilmeyebiliyor. Bu tasarımın içine girmiş öğrenci, hiçbir özgünlüğü veya mahremiyeti olmayan şeffaf bir nesneymiş gibi devinmek zorunda kalıyor.

Özellikle öğrenciyken, ne de olsa kendi odanızın kapısını çekip içeride istediğinizi yapamazsınız. Saatlerce banyoda kalamazsınız. Tek başınıza kalabilmeniz bile oldukça zordur hatta. Yatılı okullarda hemen hemen asla yalnız kalmazsınız. Yemek yemek, derse girmek, müfredat dışı etkinlikler, uyumak (aynı odada ve aynı anda uyumak) hep birlikte yapılan şeylerdir. Tuvaletler bile aynı alandaki küçük kabinlerden oluşuyorsa işinizi görürken “muhabbet etmek” gibi sosyal sınırları zorlayan alışkanlıklar edinmeniz mümkündür. Yani mahremiyetiniz sadece sembolik ebeveynleriniz (yani öğretmenler, idare, vs.) tarafından değil, sembolik kardeşleriniz tarafından da zaman zaman tehdit edilmekte zaman zaman da paylaşılmaktadır (Uğuzalp, 2009: 103).

Erving Goffman hapishane, akıl hastaneleri, yetiştirme yurtları, yatılı okullar gibi kurumlarda, ev dünyası ile kurumsal dünya arasında belli bir tür gerilim yaratıldığını ve bu gerilimin, kişilerin yönetiminde stratejik bir baskı unsuru olarak kullanıldığını ileri sürüyor (1976: 23). Öğrenciler, fiziki yapısıyla da kendini açıkça gösteren yeni kurum kültürü ile evlerinden getirdikleri kültür arasındaki gerilimle de baş etmeye çalışıyorlar. “Zaten yatılı okul fikri de çocuğun ancak kendi aile ortamından uzaklaştırılması ile amaçlanan biçime daha kolay ulaşabileceği düşüncesinden hareketle” oluşuyor (Toksoy, 2009: 129). Michel Foucault da Avrupa’daki okulların kurumsallaşması sırasında manastır modelinin uygulandığına ve yatılılığın en mükemmel eğitim modeli olarak görüldüğüne işaret ediyor (2000: 215). İstenen biçimi elde etmek için çok sayıda cezaya başvuruluyor. Kaynak kişiler, başarılı sınıflara verilen sınıf bayrağı ile teşekkür ve takdir gibi her okulda olan ödüllerin dışında bir ödül hatırlamazken, bireysel veya kolektif olarak alınan çok sayıda ceza ve bunların nedenlerini hatırlamışlardı. Okulda

birkaç öğretmeninin dayak da attığını belirten Suna'nın hatırladığı bazı ceza nedenleri şöyleydi:

Perdeleri açmak yasaktı mesela. Yani ceza alıyosun. Perde azcık şöyle yarım aralık olsa. Bunu, burayı, bunu kim açtı tarzında şeyler. (...) Hep kapalıydı. Şeyler, tabi çarşaflar sürekli gergin. Dolaplar zaten sürekli şeyli, düzenli, tertipli. Yani mesela bir genç kızın bakımına ait hiçbir şey olmayıyordu dolaplarda. Ne biliyim işte hani şu anda düşünüyorsun, genç kız. Ya ben, kız, kızım bile şu anda benim anne bir ruş süreyim diyo, yani o bile bir şey, heves oluyo insanda o zamanlarda, ister istemez şey yapıyosun tabi, bir kalem çekmeyi istiyosun. Bir arkadaşın mesela dolabından mı kalem bulmuşlar, izinsiz kalmıştı mesela o hafta sonu. Öyle uygulamalar. Mesela şey, neydi ya hatırlamıyorum, bizim sınıf amirimiz hepimizin kafasına vim dökmüştü. Şu toz vimler, kutu oluyo. Toz vimler dökmüştü, ama niye dökmüştü onu hatırlamıyorum (18 yıllık hemşire).

Dönem dönem bir iki öğretmenin bireysel teşebbüsü ile bazı faaliyetler yürütülmüş, basketbol ve voleybol takımları oluşturulup maçlar yapılmış, Türk Halk Müziği korosu veya halkoyunları ekibi kurulmuş, tiyatro oyunları sahnelenmiş, bu etkinliklere katılabilen öğrenciler kendilerini kısmen rahatlayacakları bir ortamda bulabilmişlerdi. Ancak bu tür etkinlikler, çok seyrek ve kopuk kopuk var olabilmiş, bunların sürekliliği sağlanamamış, bazen ilgili öğretmenin okuldan ayrılması ile bir dönem var olan etkinlik başka bir dönem ortadan kalkabilmişti.

Ortak deneyim olarak, okul anlatılarında katı disiplin altında baskı ile yetişme belirgindi. Bir yandan öğrencinin akla gelebilecek her ihtiyacının düşünülmüş olması ve kurum tarafından karşılanması, öte yandan kamu kaynaklarıy-

la okutulmanın yer yer öğretmenler tarafından başa kakılması söz konusu olmuştu. Görüştüğümüz kişiler, eğitimciler tarafından “anne babasının doyuramadıkları”, “tok evin aç kedileri”, “sevimsizler”, “görgüsüzler”, “iki ayaklı hayvanlar”, “koyun gibi kokuyosunuz”, “mayasızlar”, “Sulukulelikler” gibi küçültücü ifadelerle sistematik olarak hakarete uğradıklarını ve rencide edildiklerini hatırlıyorlardı. Kaynak kişilerin bazıları bu hakaretleri eden kişilerle halen karşılaştıklarını, kimileri onları görmezden gelip yollarını değiştirdiklerini, kimileri de kendilerinden hizmet talep ettikleri durumlarda sevgiyle değil, ama iş gereği gerekeni yaptıklarını belirttiler.

Bütün düzenlemelere ve katı yaptırımlara rağmen okuldaki kuralları ihlal edenler olabilmmişti. Mesela çarşı izninden dönüşte okula alınmadan önce nöbetçi öğretmenler tarafından üstleri ve çantaları düzenli olarak arandığı halde okula kaçak yiyecek, sigara, beyaz dizi gibi yasak kitaplar sokmayı başaranlar olabilmmişti. Yasakları ihlal edenler bazen hemen yakalanırken bazen de sınıfça birlik olup öğretmenleri ve idarecileri atlatmayı başarayabilmmişti:

Yaramazlıklarımız vardı. Sınıfça bi yaramazlık, ama şey, tatlı yaramazlıklar böyle. Kötü bi şeyimiz yoktu genelde. Ha şey vardı, beyaz dizi saplantısı vardı bizde mesela. Böyle elden ele, herkes bulur, okur, eder, birbirine verir. Böyle kocaman harita vardı sınıfta. Onun arkasında da böyle bi gizli bi yer vardı ya, elektrikle ilgili mi artık neyse, bi yer, oraya saklardık. En son ordan da bulmuşlardı. O şeyimiz çok komikti bizim. Onu saklamamız. İşte takip ediyoduk resmen o ordan gitmesin diye, görülmesin diye, çok önemliydi o beyaz diziler o yaşlarda diyim (Ela, 19 yıllık hemşire).

Bütün zamanın ve mekânın ne zaman ve ne şekilde kul-

lanılacağına katı çizgilerle belirlenmiş olmasına uyum sağlamak önemli sıkıntılardan birisi. Sürekli bir hizaya girme, düzene sokulma, itaat etme, sessiz olma ve nizamlılık ölçütleriyle belli saatte kalkan, günün belli zaman dilimlerinde belli mekânlara yerleştirilen adeta robotlaşmış bedenler ortaya çıkıyor. Ayrıntılar, dini eğitimde ve bütün terbiye biçimlerinde olduğu gibi, okul ve askerlik pedagojisinde de önemle üzerinde durulan noktalar (Foucault, 2000: 213). Üniformanın her detayının özenle tamamlanmış olması, yakadaki kurdeleyi doğru bir şekilde fiyonk yapmış olmak, çarşıya çıkarken giyilen berenin başa doğru takılması, saç yeterince kısa kestirmek ve kesimde hoşla gidebilecek hiçbir dalga vb. bulunmaması gerekiyor. Bu tür ufak biçimsel düzenlemeler, ast üst ilişkisini kurabilmenin ve bunun üzerinden tahakküm ve disiplin pratikleri yaratmanın maddi zeminini oluşturuyorlar. Bunlara ilave olarak üste selam verme, hal ve hareketlerde hep bir ölçülülük ve planlılık, sonu gelmeyen kurallara mutlak itaat ve sorun anında söz hakkının tanınmaması yaşamı oldukça sıkıntılı ve güç bir hale getirebiliyor. Mesela bir arkadaşı yaz tatiline ailesinin yanına giderken okul kıyafetlerini dönüşte almak üzere –Ankara’da oturdukları için– Burcu’nun evine bırakmış. Burcu tatil dönüşü onu beklemiş, ama gelmeyince geç kalacağı endişesiyle okula yalnız gitmiş; arkadaşı da geç kaldığı için doğrudan okula gelmiş:

Sivil kıyafetleriyle geç kaldım diye o da eve gitmemiş, bizim eve gitmemiş, okula geldi. Ve hayatında ilk kez babası izin vermiş pantolon almışlar. Pantolon giymiş, yani. Onu öyle sivil görünce Nesrin Hanım şeydi, nöbetçi öğretmendi, nöbetçi amirdi. Sivil okula gelince, senin kıyafetlerin nerde, öyle, böyle falan derken beni de çağırdılar. Onu soydular kıyafetlerini makasla kendisine kestirdiler. Ve biz dört haf-

ta izinsiz kaldık ikimiz. Ben suça yataklık etmekten. O da okula sivil gelmekten (18 yıllık hemşire).

Bazen herhangi bir mekânda sırf bulunuyor olmak –mesela yemek saatinde derslikte bulunmak–, o anda orada bulunmak veya mesela boyna takılan siyah kurdeleyi doğru bağlamamış olmak gibi gerektiği şekilde bulunmamak azar, alay, hakaret veya başka türde cezai yaptırım nedenine dönüşebiliyor. Ancak öğrenciler arasında isyankârlar, dalgınlar ve beceriksizler hep oluyor. O yüzden de bu hizaya ve nizama sokma işi bitmez tükenmez bir hal alabiliyor; birileri sürekli azar işitiyor, hakarete uğruyor, ceza alıyor, hatta bazen de dayak yiyor.

Biliyosun okulda her şey çok sıkıntıydı. 120 kişiyiz biz. 120 kişi bir saat içerisinde 20 tane banyo varsa zaten on tanesi bozuk. Ya da beş tanesi bozuk. On tanesinde banyo yapmak zorundasın ve bir saatin içinde. 120 kişi bitemez, mümkün değil. Bir hafta içerisinde de banyo yapma şansın yok bi daha. (...) Serpil Hanım'ın banyoya gelip, bizi, o bi saatlik banyonun içinde, hepimiz can havliyle iyice yıkanmaya çalışıyoruz, keseleniyoruz, lifleniyoruz falan. Ve ikişer kişi giriyoz genelde banyoya, duş sorunu olduğu için. Perdeleri cart cart açıp hepimizin, dışarı sevk etmesi, göstermesi, bizi göstermesi. Kendi görmesi. Naapıyosunuz siz banyoda? Biz naapabiliriz? Biz on dört yaşında, on beş yaşındayız. Biz çocuğuz. Biz daha yeni genciz. Yeni ben daha yeni regli olup buraya geldim yani. Ben nerden biliyim ne bok olduğunu burada, neler olabileceğini, bilemezsin yani. Bizi lezbiyenlikle itham edip perdeleri açmaları. İki kişi beraber yatıyorsa onları uyandırmaları, sarsarak uyandırmaları. Biz bunları yaşadık. Çok kötü şeyler yaşadık. Okulda bahçede geziyosun, kol kola girmişsin arkadaşınla beraber, sohbet ediyosun. “Ayrılın.” (...) Kızlardan birisi tuvalete orkid atmış.

Orkid tuvaleti tıkamış. Çıkartmış ve onu, o sınıf katında, en üst kata koyup, ordan herkese tek tek “Bakacaksınız buna, bu kiminse yüzü kızaracak.” Orda o binbaşı var, erkek, asteğmenler var, erkek. Onlar da bizi seyrediyö. Biz onun etrafında dönüyoruz, kanlı orkidin etrafında, onlar da bizi seyrediyö. Biz böyle şeylerle yetiştik, nasıl bi yetiştirme tarzı bu, nasıl bişey (Gölnur, 20 yıllık hemşire).

Kaynak kişilerin çoğu kendisinin sessiz sakin bir öğrenci olduğunu, kurallara riayet ettiğini, uyumlu bir öğrenci olduğu için de pek bir sorun yaşamadığını belirtmiş, yine de arkadaşlarının maruz kaldığı muamelelerden hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdi. Ayrıca sorunsuz bir öğrenci olduğunu söyleyen kişiler de anlaşılan ceza almaktan pek kurtulamamışlardı. Görüştüğümüz kişiler arasında bu okulda okuyup da ceza almayan hemen hemen hiç kimse kalmamıştı.

Kendim yüzünden hiç almadım. Çünkü kural, kuralcılık bi yerde hani insanın içinde de oluyo. Bi de kural varsa tamam diyorum, uyuyim, ne olucak yani. Ama başkalarıyla toplu ceza olayları çok fazlaydı. Bi de hele son sınıfta acayip koyuyodu artık. Üçüncü sınıflar diyorum ya bize çok çekirttiler, gerçekten. Üçüncü sınıfların bi subayı vardı. Bizimki çok iyiydi. Çok dünya tatlısı bir kadındı. Kıyamaz hiçbirimize. Elinden geldiğince her türlü hani şeyin önüne de set kurardı hani. Ama atıyorum ki rahatsızlandı, ya da izin aldı Cuma günü. İki saat, üçte çıktı, ne tesadüf. O bir saatin içinde üçlerin komutanı bi şey bulur ve bizi bi şekilde izinsiz bıraktırmayı başarırdı. Ve çok kere biz Cuma saat beşten sonra izine çıkacağız diye düşünürken, saat dörtte birden izinsiz olduğumuzu öğrenirdik.(...) Keyfi, bi şey bulurdu mutlaka. Mesela üçler şey bi dalaş çıkarırlar orda, bi şey, bi laf atarlar. Bizimkilerden biri döner bi laf söyler, bütün

devre onun şeyini, cezasını çekerdik. O yüzden keyfi çok ceza aldık yani topluca. Toplu cezaları çok aldık maalesef. O yüzden baya koymuştur yani. Hani siz yapıyorsunuz, sizinle ilgili olmıyan bi şeyden dolayı ceza alıyorsunuz, öyle. (...) Etütlerde gürültü yapmak, eee başka, yatakhane de işte atıyorum yatağını düzeltmemek, ya da işte istenilen gerginlikte olmaması, dolabınız atıyorum işte askıların yönünün ters olması, havlunun yerinin ters olması (güler). Atıyorum terliğinizi başka bi yerde bırakmanız, yatağınızın tam ayakucunda düzgün bi şekilde durmaması (güler). Etajerin kapısının açık olması, ya da atıyorum denetleme var, kapaklarının açılmaması (Melek, 17 yıllık hemşire).

Elvan ise fırlama bir öğrenci olmuş, sigara içtiği, kuralları ihlal ettiği, arkadaşını ve hatta kendini tokatlamaya çalışan öğretmenini dövdüğü için sık sık ceza almış, bu yüzden disiplin notu düşmüş, başkalarına ibret olsun diye de sene kaybetmişti. Bu şekilde beş yıla uzayan okul yıllarının onun için daha zor olduğu anlaşıyordu. Görüşme esnasında okulla ilgili sorularımız olduğunda konuyu kapatmamızı istemiş, birkaç kez okulu hatırlamak istemediğini vurgulamıştı.

1980'li yıllardan itibaren alınan cezalarda bir artış olduğu hissediliyordu. Buna büyük bir bölümünün cezalarla ilgili konulara ayrıldığı, öğrencilere kimin, hangi koşullarda, ne tür cezalar vereceğini oldukça uzun ve detaylı bir şekilde açıklayan 1982 yılında yürürlüğe girmiş 5898 sayılı "GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi Yönetmeliği"nin ne kadar etki ettiğini kestirmek çok kolay değil. Ancak 1980 yılındaki askeri darbenin ardından okuldaki kuralların daha da sertleştiğini belirtenler oldu. Aysel ve İpek gibi ilk devrelerden olan kişilerin kısmen daha iyi bir okul ve öğrencilik algısı olduğunu söylemek mümkündü. Seher, 1980 öncesinde aç ve yorgun olduklarını düşünerek yemek saati olmadığı halde on-

lara yemek çıkarttıran kadın bir okul komutanı olduğunu anımsıyordu. Öğrenciliğinde iki dönemi de görmüş kişiler arasında askeri darbeden önce okul yönetiminin kısmen daha esnek olduğunu, sonrasında ise kuralların çok daha katı hale geldiğini belirtenler vardı.

Her şey saatli ve dakik, robot gibisiniz. İşte şu saatler arasında ders çalışacaksınız, şu saatler arası dışınızı fırçalıyacaksınız. Şu saatler arası uyuyacaksınız. Her şey böyle robotikti (...) Biz aslında 80 devrinden sonra çok zorluk çektik. İlk sene biz çok rahattık. Saçlarımız hepimizin belinde. Düşünsenize. Ondan sonra onu örgüler yapardık. İşte sivil kıyafetlerle oturuyorduk biz derste (...) 79'da girdim ben. Bir sene. Bir sene boyunca gerçekten o dönem, hani sosyal olarak çok rahat değildik. Hani dışarıya çıkamıyorduk falan, ama şey, okul içerisinde daha iyiymişiz demek ki. Ona bile ağlıyorduk biz, "Ay biz neredeyiz? Ne yapacağız?" falan diye? Ama 80 ihtilâlinden sonra korkunçtu (...) 80 ihtilâlinden sonra işte saçlarımız kesildi, işte resmi kıyafetler, resmi üniformalar. Her şey çok resmileşti. Yani koridorlarda bile sağdan yürüyeceksiniz, soldan yürüyemezsiniz, sağdan yürüyeceksiniz. Çok kuralları olan bir döneme geçtik 80'de (...) Ama biz sosyal olarak çok yıprandık. Kişiliğimizi, çok böyle, ezici gelişti. Kendimizi bile ifade etmekte zorlanıyorduk biz. Ha bunu aşanlar da vardı. (...) Bizi çok yıpratırlar diyebilirim. Yani cezalandırma yöntemleri falan çok farklıydı. İşte mesela ben şeyi hatırlıyorum. İşte kar kış kıyamet, dışarı çok soğuk ve bizi dışarıya çıkarmışlardı ceza olarak. Donmuştuk. Sonra da herkes hastalanmıştı (gülüyor). Yani bu tür cezalar falan veriliyordu. Öğretmenlerimiz hani oradaki, disiplini korumak için ya da düzeni sağlamak için bize karşı yaklaşımları çok daha sert olabiliyordu (Öykü, 19 yıllık hemşire).

Öğrenciler haftanın en az beş gününü her şeyin nizami olduğu bir ritme uyarak veya uymaya çalışarak bina içerisinde geçiriyorlardı. Nöbetçi öğretmeninin izin vermesi halinde yaz günlerinde bahçeye çıkmak mümkündü ama bazen keyfi olarak güzel yaz günlerinde bahçeye çıkma izni veremeyen öğretmenler de olabiliyordu. Bu şekilde disiplin pratikleri var oluş amacının dışında başka bir amaca da kolaylıkla hizmet edebiliyor, kurumsal tasarımın dışında bir hedefle öğretmenin bireysel güç arzusunun tatmin aracına dönüşebiliyordu.

1980'li yıllarda daha çok haftada bir gün, başka dönemlerde haftada iki gün genellikle 09.00-17.00 saatleri arasında çarşı iznine çıkılabiliyordu. Bu saatlerin okulun son dönemlerinde esnetildiği oluyordu. Ailesi Ankara'da yaşayan öğrenciler Cumartesi gecesini aileleriyle birlikte geçirebiliyordu. Ancak gerek bireysel gerekse toplu olarak sıklıkla alınan cezalar yüzünden içerde kalma süresi bazen iki, üç haftayı, hatta bir ayı bile bulabiliyordu.

Görüşmelerde pek çok kişi okulda aldıkları cezalardan bahsederken okulun güzel yanı olarak arkadaşlıklarına işaret edenler de olmuştu. Mesela 25 yıldır hemşirelik yapmakta olan Pınar bugün okulu anımsadığında güzel anılarının içine arkadaşlıklarını yerleştiriyordu:

Ya okuldan tabi, iyi günlerimizi de hatırlıyorum kötü günlerimizi de hatırlıyorum. Kötü günlerimiz nedir? Ufak tefek şeylerden izinsiz bırakmaları. Ne biliyim ben. Güzel şeylerden, arkadaşlıklarımızın oluşmasıydı. Ne biliyim. Beraber bi şeyler yapmaktı. Ama bazı öğretmenlerimizden çok katı olanlar vardı. Onları çok iyi hatırlıyorum. Özellikle (uzun sessizlikten sonra) eli sopalı derler ya, öyle insanlar da vardı. Tabi içlerinde iyi olanlar da vardı. Onlar ayrı. Geneli çok daha sert davranıyorlardı. Bilmem belki bastırmak amaçlı

yapıyolardı bilmiyorum, ama onun dışında çok fazla bi şey hatırlamıyorum (25 yıllık hemşire).

Hafta sonu çarşı izni sırasında sivil kıyafetle yakalanmak, sigara içerken görülmek, asansöre binmek, –okul tarafından verilen süt beyaz çorap yerine– ten rengi çorap giymek, hastane uygulamasına çıkarken cebinde bulundurması gereken ve hastaların ateş nabız ölçümlerini kaydetmekte kullanılan kırmızı-mavi kurşun kalemleri unutmak, yat saatinden sonra ayakta görülmek, banyo günü olmayan günde banyo yapmak veya saçını yıkamak, aşk mektubunu yakalatmak, erkek arkadaşla konuşmak, erkek arkadaşla kebabçıda kebab yerken yakalanmak, makyaj yapmak (2 gün önce hafta sonu izninde sürülmüş göz kaleminin izinin fark edilmesi), dolabından küpe, göz kalemi çıkması, yatakhane perdesinin aralık kalması, etüdlerde gürültü yapmak, enerjik bir anında kazayla sıra kırmak, yastık kalın olduğu için içindeki pamuğun bir kısmını çöp kovasına boşaltmak, öğle arasında yatakhaneye çıkmak, etek boyunu kısaltmak, dolabın nizamaya uygunluğunun beğenilmemesi, elbiselerin dolapta belli bir şemaya uygun olarak dizilmemesi, giysi askılarının ters yöne bakması, yatağın yeterince gergin olmaması, karyolanın altında ayakkabı unutmak, yakaya takılan kurdelayı çıkarmak, staj esnasında tanıdık bir askeri öğrenci ile selamlaşmak veya konuşmak, çamaşır leğeninin olması gereken yatak altına değil de dolabın üzerine konmuş olması, öğretmeni yuhlamak, çay yaparken yakalanmak, yemekhaneden yemek çalmak, sınavın ertelenmesini istemek, amirlere veya üst devreye selam vermemek, kural ve asayiş bozucu davranışlar olarak ceza nedenlerinden bir kısmını oluşturuyordu. Bu nedenlerle suçlu bulunan öğrenciler genellikle çarşı izninden men edilip hafta sonunu okulda geçiriyorlar ve bazen de saat başı nöbetçi öğretmene görünerek imza atıyor-

lardı. Bunun dışında kafaya vim dökmek, sınıfça veya devre-
ce kışın okula almayıp soğukta dışarıda bekletmek, kahvaltı-
da alıp sakladığı tereyağ ve reçelleri bulup arkadaşları içinde
öğrenciye zorla yedirmek, tıkanan tuvaletin deliğine sıray-
la bütün öğrencilerin elini değdirmek gibi utandırma ama-
lı yaratıcı ceza yöntemleri kullanan eğitimciler de oluyordu.

Çok sayıda baskıcı uygulamaya ve katı yaptırımlara rağ-
men dönem dönem okul idaresi tarafından isyan olarak nite-
lenen ve daha büyük tepkilerle karşılanan öğrenci hareketle-
ri de yaşanmıştı. Bir sınıf öğrenci zorlandıkları ve öğretmeniy-
le sorun yaşadıkları bir derste kâğıtları topluca boş bıraktıkla-
rı için toplu isyan nedeniyle okuldan atılma tehdidi yaşamıştı.
Haylaz olarak tanınan son devrelerden başka bir grup ise ben-
zer nedenlerle öğretmenin not defterini yakmayı başarmıştı.

Yani, ama çok ceza aldık devrece. Mesela ne cezalar aldık.
O kadar haylazdık ki diyim sana, şöyle, soru çalındı zama-
nımızda. Not defterlerini yaktılar, isyandı. (...) Yani o kadar
bunalmıştık ki. Çalışıyorsunuz, yapıyorsunuz, ama öğretme-
nin kafasındaki bilgiyi yazmadığınız için çok düşük notlar
alıp çoğu kişinin yaz tatilinde, zaten bunalmışsınız, yaz ta-
tilinde de. Çalışıyorsunuz, ama yaz tatilinde de sizi okula is-
tiyolar. Öyle bi okula dönmek bazı şeylere sürükledi öğren-
cileri. Görmemezlikten geldiler bizi. Biz de onlara kendimi-
zi gösterdik. Ha ben yaptım mı? Hayır, yapmadım, ama hiç
bi zaman da benim gibi biri çıkıp yapmadığını söylemediği
için hep devrece kaldık. Soru çalındı, not defterleri yakıldı,
ne biliyim işte etütlerde protesto ettik. Çoğu zaman işte öğ-
retmenleri dinlemedik, ama cezası bize döndü yani. Biz acı-
sını çektik. Topluca hafta sonu cezalarımız var, oldu. Baş-
ka ne cezası aldık? Bi kaç arkadaşımız disiplin cezası aldı,
disiplin puanları düşürüldü bu soru olaylarında (Hazan, 16
yıllık hemşire).

Yönetim kadrosundaki herhangi bir değişiklik dönemsel olarak kurallarda ve kurallara müdahale biçimlerinde bir takım değişikliklere yol açabilmişti. Mesela bir önceki okul yönetimi standart bir koku belirleyerek herkesin hafif bir deodorant kullanmasını mecbur kılmışken, 1984 yılında okul komutanının değişmesi ile deodorant kullanımı tümüyle yasaklanmış, limon kolonyası dışında herhangi bir koku bulundurmak ceza alma gerekçesine dönüşmüştü. Son yıllarında okulun eğitim kadrosuna alınan subay rütbeli yüksek hemşireler, öğrenciler üzerinde yine yüksek hemşire olan önceki grup öğretmenlere nazaran daha olumlu bir izlenim yaratmışlardı. Deniz, eğitim kadrosundaki bu kuşak farkına işaret etmiş, genç ve idealist bir grup olarak okula gelen birkaç eğitimcinin onları rahatlattığını, okul kültüründe biraz farklı bir rüzgâr estirdiğini belirtmişti:

Bizim normalde sivil amirler vardı. Hani amirim derdik biz ona. Askeri okul, ama işte sivil öğretmenlerden her devrenin bi amiri olurdu mesela. Ondan sonra belli bi süre sonra, ben ikinci sınıftayken heralde subaylar geldi. Yeni mezun, subay hemşireler geldi amir olarak. Siviller şey oldu. Onlar da yeni geldi böyle, idealistler hani böyle, öğrenci yetiştirecekler falan. O zaman bizim şeyimiz, ee daha bi rahatlamıştık. Böyle daha bi kendimizi genç kız hissetmiştik, o zaman çok iyi olmuştu. O subaylar geldikten sonra mesela diğer sivil öğretmenlere göre çok rahatlamıştık. Tam tersi düşünülür, onlar asker mesela, ama çok anlayışlı şey yapmışlardı, davranmışlardı. Daha iyiydi, daha gençler, evet. Diğerleri hep belli bi yaştaydı mesela. Acayip böyle katı insanlardı. O dönemler daha iyi geçmişti mesela subaylarla. Gençti, yaşları tabi bize yakın, yeni mezun teğmenler, subaylar mesela (16 yıllık hemşire).

Öğrencilerle ilişkilerini güvensizlik ve şüphe üzerine kur-
ran bazı eğitimciler, okulun son yıllarında gelen bazı idealist
öğretmenleri de “Yüz vermeyin, tepenize çıkarlar” şeklinde
uyarmışlardı. Kaynak kişiler arasında şimdi kendi çocukla-
rının okul deneyimine tanık olanlar, yatılı okurken yaşadık-
ları tecrübeleri bugün daha ciddi düzeyde tekrar sorgulama
imkânı buluyorlardı. Ebru ayrıca o dönem benzer koşullar-
da yaşayan subay olmak üzere yetiştirilen erkek öğrencilere
verilen eğitimin yanında kendi aldığı eğitimin özgüven ze-
deleyici olduğuna da işaret etmişti:

Ben oğlumun kolejine gittiğimde birkaç gün, onu, alışma
mahiyetinde bulunmam gerekti. Öğrencilerin öğretmen-
leriyle olan diyaloglarını gördüm. Hayretler içerisinde kal-
dım. Bakakaldım. O kadar rahatlardı ki. Ve çok da pervas-
sız buldum. Ama Tanrım dedim. Çocuklar ne kadar rahat-
lar. Yani ben düşünüyorum, biz, aklımız çıkardı; saygısız-
lık yapmak şöyle dursun, biz ifade bile edemezdik kendi-
mizi (...) Korku, kaygılarla yani. Dimdik yetiştirmediler ya-
ni. Subayların, Kara Harp Okulu'nda öğrencilere verilen
“Siz subay olucaksınız, siz komutan olucaksınız, siz lider
olucaksınız, siz bunu olucaksınız”, çocuklar, pofpoflana-
rak, böyle egoları tatmin edilerek, dünyayı. Bir teğmen me-
zun olduğunda dünyaları ben yarattım, ben kurdum şek-
linde mezun olur. Böyle dimdik yürür. Ama bizler o şeyle,
o egoyla mezun olmadık. Ha, kişiler kendi çabalarıyla sıy-
rıldılar yahut ezildiler, ezilmeye devam ettiler. Ikisinden bi-
ri. Kişilerin bu kendi çabaları oldu. Arkadaşlarımızın ken-
di çabaları oldu. Hepsi de çok zeki, okullarında son dere-
ce başarılı çocuklardık biz. Yani vasat hiçbir öğrenci yoktu.
Herkes okulunda ya devre birincisi, ya takdirlik çocuklar,
öğrenciler, yani akli başında. Hiçbir baltaya sap olamamış,
ama en sonunda bu okulu kazanmış gitmiş şeklinde değil.

Hepsi çok pırl pırl çocuklardı. (...) İnanılmaz bir elemenden geçiriliyorsunuz. Ama boynu bükük mezun oluyosunuz (19 yıllık hemşire).

Burcu'nun kendisi de yatılı okulda okumuş ve ardından iyi bir kariyer yapmış eşi bu deneyimi olumlu bulup çocuğunu yatılı okula göndermeye sıcak bakarken, Burcu, okulda yaşadığı olumsuz tecrübelerin etkisiyle bu fikre hiç sıcak bakmıyor, çocuğunu asla yatılı okula göndermeyeceğini söylüyordu:

Göndermem. Benim eşim de babasını küçük yaşta kaybetmiş. O yüzden ortaokulu ve liseyi yatılı okulda okuyup üniversite hayatına geçmiş. Zaman zaman onunla yatılı okul hayatlarımızdan konuşuyoruz. Konu konuyu açınca hani daha çok çağrışım yaptırdığı için daha çok şeyi hatırlıyorsunuz bazen. Ama onun erkek okulunda yaşadıkları ile bizim kız yatılı okulunda yaşadıklarımız birbirinden çok farklı. Tabii dönemin öğretmenlerinden, anlayışından da, yani toplumun genel anlayışından da kaynaklanıyo olabilir bu, ama çok farklı. Onunla da mesela konuşuyoruz. İşte diyo kişiliğini bulur diyo, kendi ayakları üzerinde durur diyo. Yatılı okulda okusun falan diyo eşim. Asla diyorum. Erkek olsaydı evet düşünebilirdim bunu, ama kız yatılı okuluna asla onu göndermem diyorum (18 yıllık hemşire).

Burcu okulda ve hayatının diğer aşamalarında yaşadığı zorlukları daha çok kadın olmasına bağlıyordu. Kardeşleri ve yakın akrabaları arasında yatılı okul deneyimi olanlara bakıp onların deneyimiyle karşılaştırdıklarında kendi durumlarının zorlu oluşunun askeri okul olmasından kaynaklandığı çıkarımına ulaşanlar da vardı.

Yani askeri okul oluşunun farkı tabi ki var, daha bi baskı var sonuçta. Ayrıca bi disiplin, daha fazla kural.(...) Ne biliyim onların, mesela en yakınımnda ablam vardı. O da yatılı okudu. Benden daha fazla okudu. O daha rahattı, ne biliyim. Hepsi sivil çıkıyolardı, erkek arkadaş sorunu yoktu, Pazar günü de çıkıyolardı. Daha rahattı. Gittikleri mekânlar, yaşadıkları şeyler. Bizim kısıtlıydı. Mesela bi gidiceğimiz pastaneler bile belliydi. Bunlar söylenirdi önceden bize. Şuraya gitmeyin, buraya gidin. Orası yasak, burası yasak diye bize bilgiler verilirdi. Onun dışında da gidemezdik. Oraya gittiğimizde cezalandırılıyoduk, niye gittin diye ceza alıyoduk (Ela, 19 yıllık hemşire).

Ankara'daki kaynak kişiler, bugün hemşire adaylarının hastaneye uygulamaya çıktıklarında öğretmenleriyle olan ilişki ve diyaloglarına tanık oluyor ve kendi öğrencilikleriyle karşılaştırdıklarında bugünkü hemşirelik öğrencilerini çok şanslı buluyorlardı. Ayşegül bugünkü eğitimcilerin öğrencileriyle kurdukları ilişkiye tanıklığını aktarırken gözleri dolmuş, boğazı düğümlenmişti:

Şimdi çok şanslılar. O gün kızlarla da konuştum. Yani öğretmenleriyle bi diyalogları, görseniz. Öğretmenler de onlara karşı çok hoş görülüyor ama. Çok hoş. “Yavrucum” diyo... “onu öyle yapmayalım, böyle yapalım.” Böyle bi şey yok ya. Bizler öyle mi? Bi şey yapma, etme, azarla büyüdük. Şimdi işte çocuklar şanslı. Ya da daha bilinçliler. Liseden sonra olduğu için belki de (...) Daha bilinçliler, bi kere hemşire olucam ve askeri hemşire olucam derken yani ne iş yapacağımı biliyo. Böyle olunca belki de daha az yıpranacak arkadaşlar. Çünkü ne iş yapacağını bilerek, nasıl nöbet tutacağını, nerelerde çalışacağını bilerek. Bizim gibi hiç hemşire görmeden, hiç hastane görmeden gelmemiş. Ben ne iş ya-

pıcağımı inanın ki bilmiyodum. Hiç hemşire görmemiştim. Onun için arkadaşlar daha bilinçliler. Daha da kafalarında hazırlar böyle bi şeye. Ben yoğun bi tempoya hazırlıyorum kendimi. Bu işi, böyle, nöbeti var, buralarda çalışıcım, bana böyle getirileri götürüleri var dersin. Daha bilinçli. Daha güzel yani bence şimdi. Arkadaşlar iş seçimi yaparken bilinçli seçiyolar. Sonuçta üniversite sınavıyla tercih hakları var. Bizim tercih hakkımız yoktu. Burası gidilcek, gidilcek. Öyle (24 yıllık hemşire).

Ailelerinin o dönemlerde askeri kurumları daha güvenilir ve saygıdeğer bulması öğrencilerin bu okula gelmelerinin başlıca nedeni olarak ifade edilmişti. Bunda kurumun toplum nezdinde oluşturduğu imgenin de etkisi olsa gerek. Bütüncül kurumlar, kendilerini halka genellikle bilinçli bir şekilde tasarlamış, tümüyle etkin bir rasyonel örgüt olarak sunarak, kendilerine teslim edilecek kişileri bir ideal standarda ulaşacak şekilde ıslah etme vaadinde bulunuyorlardı (Goffman, 1976: 73). Aileler askeri okul olduğu gerekçesiyle özel bir güven duyarak çoğu zaman çocuklarını kendileri yönlendirmişlerdi. Hatta Gülnur'un babası, onu "Bu okula gitmezsen seni çobana veririm" diye tehdit dahi etmişti. Çocuğu hem beş kuruş ödemededen okuyacak hem de meslek edinecek diye düşünerek kuruma ve eğitimcilere minnet duyan aileler olmuştu. Askeri kurum olması ailenin tartışmasız bir güven duymasını sağlamıştı. Özellikle 1980 öncesi siyasal çalkantıların olduğu dönemde askeri okullar, ailelerin çocuklarını daha güvenli bir şekilde okutabilecekleri bir seçenek olarak da görülmüştü.

Ben mesela okula girdiğim sene, hiç unutmuyorum. Çünkü ortaokulu bitirdikten sonra ben liseye gittim bir ay. Burada, şeyde, Ankara'da Gülveren Lisesi var. Orda ve olayların

ev civcivli zamanı. 77, düşünün. Silahların altında biz okula girip çıktığımız oluyodu. Zaten yatılı okula girmemin en büyük etkenlerinden birisi de o, onu, unuttum onu söylemeyi. O siyasi dönemi çok kötü yaşadık 81'e kadar, işte 80'li yıllara kadar. Çok kötü dönemleri geçirdik açıkçası, silahların altında okula girip çıktığımız oluyodu. Sağ görüş, sol görüş, sürekli böyle yani, şeydi, çok kötü dönemdi. Benden sonra zaten okulda çok büyük çatışmalar olmuş. Ölenler falan olmuştu o zaman. Tabii onları ben yaşamadım da, şey, Sağlık Meslek Lisesi'ne girmiştım o zaman. Kötü dönemlerdi. İnşallah o dönemleri yaşamayız, yaşatmazlar da bize (Bahar, 23 yıl çalışmış emekli hemşire).

İnceleme yaptığım dönemde ordu, kamuoyu araştırmalarında halkın en çok güvendiği kurum olarak ortaya çıkıyordu. Türkiye'nin kurumları içinde modernlik iddiası en yüksek olan kurumdu, ama çelişkili bir şekilde çoğunlukla geleneksel değerlere bağlı kimi köylü ve kasabalı, çoğunluğu yeni kentli ailelere oldukça cazip gelmiş, çocuklarını bu kuruma eğitim ve meslek edindirmesi için neredeyse sonsuz bir güvenle teslim etmişlerdi. Tabii burada ordunun sahip olduğu, dolayısıyla okullarındaki öğrencilere sunduğu olanakları da göz ardı etmemek gerekir. Kız çocuklarını eğitim için başkalarına emanet verme ve onlara kamusal alanda bir kimlik öngörme konusundaki kararda inançlardan çok ordunun sağladığı maddi olanaklar etkili olmuş gibi görünüyor. Kurumun öğrencinin her türlü ihtiyacını karşılayarak aileyi önemli bir maddi külfetten kurtaracak olması ve sonrasında da sağlam bir istihdam ortamı sunması askeri kurumlara olan güvenin belki de en önemli boyutunu oluşturuyor. Okulda öğrencilerin iç çamaşırından kitabına kadar olası her türlü ihtiyaçları kurum tarafından karşılanıyordu. Rüya gibi varlıklı ailelerin çocukları da dâhil olmak üzere

herkes kurumun sağladığı maddi olanaklardan hem nicelik hem de nitelik olarak son derece memnundu.

Ortaokul eğitimini yatılı bir başka okulda aldıktan sonra bu okula hemşirelik okumaya gelen Meral ve Sevgi, görüştüğümüz kişiler arasında “iyi ki hemşire olmuşum” diyen nadir örneklerdi. Meral zaman zaman çocuğuna yeterli zaman ayıramamaktan, Sevgi ise üniversite eğitimi alamamış, matematik okuyamamış olmaktan yakınsa da her ikisi de bugün hemşire olmaktan memnundu. Bu memnuniyette her ikisinin de branşlaştıkları bir işi yapıyor ve yıllardır çalıştıkları alanda otonomi edinebilmiş olmalarının etkisinin büyük olduğu anlaşıyordu. Sevgi hemşirelik okulunda aldığı eğitimi nitelik olarak yeterli bulmamıştı, ama iki okul arasında kaynaklar bakımından çok büyük farklar olduğunu gözlemlemişti:

Bi de ben yatılı okuldan geldiğim için böyle ağlayanlar, bayılanlar vardı. Onlar bana çok komik geliyordu. Çünkü okul, öğretmen lisesine göre, hele o zamanlar çok lüks-tü, çok güzeldi. Yatılı okula alışkındım ben. Ondan sonra yemekler muntazamdı. Çünkü biz kurtlu zeytinlerle bir öğün geçiriyoduk. Mesela kahvaltıda sadece zeytin vardı ve zeytinin kurdu kenarda yürüyodu ve ödenek yoktu o zaman. İşte o seksende öğretmen liselerine. Onun yanında düşünsene her öğün et çıkan bi okul, üç çeşit kahvaltı çıkan bir okul. Her şey mükemmel. Yatakhane de bir yüz kişi bi koğuştaki kalırken, burada altışar kişilik odalarda kalmıştık. Onun için bana beş yıldızlı otel gibi gelmişti. Ağlayanlar falan, şey diyodum ben “Bunlar nankör, burası beğenilmez mi?” Böyle bana çok lüks ve hoş gelmişti. Diğerlerine göre daha alışkıntım belki yatılı okula, onun için (21 yıllık hemşire).

Ordu, kamu kaynaklarını kullanarak, adeta ailelerden iyi bakacağı iddiasıyla çocukları yetiştirmek üzere devralıyor, sonra da kendi evlatları gibi üzerlerinde hak iddia ediyordu.⁶ Sevgi sivil bir kurumda üniversite okumak istediği için okul idarecileri tarafından “Sen vatan haini misin? Devlet seni bu kadar okuttu, sen dışarıda mı okuyacaksın?” diye azarlanmıştı. Sema, Trabzon’dan gelen babasıyla nöbetçi öğretmen izin vermediği için görüşmemiş, babası kızını göremeden Trabzon’a dönmek zorunda kalmıştı. Okuldaki eğitimcilere aileleri tarafından “Eti sizin, kemiği benim” ifadesi telaffuz edilerek teslim edilen öğrenciler olmuştu. Gül Özyeğin’e tümüyle katılarak bu ifadenin paternalist devleti temsilen “Türkiye Cumhuriyeti için disiplinli ve üretken yurttaşlar şekillendirme ve üretme” görevini yerine getiren öğretmenlere tam güvenin ifadesi olduğunu söyleyeceğim (2005a: 70). Bu teslimattan sonra öğrenciler, ailenin de rızasıyla, adeta aileden çok askeri kurumun malına dönüşüyor-

6 Dört yıl mecburi hizmet yükümlülüğü olan öğrencilerin diplomaları, bağlı bulundukları kuvvet komutanlığına gönderiliyor, öğrenciler bu diplomaların orijinallerini ancak dört yıl mecburi hizmetlerini tamamladıkları veya istifa gibi durumlarda tazminat ödedikleri zaman alabiliyorlardı. Üniversite okumak isteyenler, diplomalarının kopyasını dahi bu kurumlardan alamayabiliyorlardı. Üniversite sınavına başvurmak için bir arkadaşıyla beraber bağlı olduğumuz komutanlıklardan mezuniyet belgelerimizin fotokopisini almak istediğimizde arkadaşımın bağlı bulunduğu komutanlık istediği fotokopiyi hiçbir sorun çıkarmadan vermiş, benim bağlı olduğum komutanlıktaki yetkili kişi ise istediğim belgeyi vermediği gibi bana da hayli öfkelenmişti. “Bu ordu sizi üniversite okuyasınız diye değil, hemşire olasınız diye yetiştirdi” diyerek azarlanmış, bir şeylerin ters gittiğini hissetsem de ancak yıllar sonra bunun aslında anayasayla güvenceye alınmış bir hakkın keyfi bir ihlali olduğunu anlayabilmiştim. Benzer şekilde, hemşirelik yüksek okulunda okumayı düşünenler de dâhil olmak üzere üniversite eğitimini sürdürmek isteyen hemşireler de çok uzun yıllar hastane ve klinik başhemşireleri tarafından “Defol”, “Burayı basamak olarak kullanamazsın”, “Git, ne halin varsa gör” gibi ifadelerle ve büyük tepkilerle karşılaşabilmişlerdi. Hatta gece çalışmayı tercih etmeyen meslektaşları arasında bile okumak isteyen arkadaşlarına zorluk çıkaranlar olabilmiş, gece çalışma isteği bu kişiler için de daima bir koz olabilişti. Oysa hemşirelikte gece, hafta sonu ve bayram gibi özel günlerde çalışana ihtiyaç hep olduğu için meslek bu türde düzenlemelere elverişlilik gösteriyordu.

lar ve kimi askeri kurum olmasından kimi de eğitimcilerin gereğinden fazla inisiyatif kullanmasından kaynaklı oldukça katı yaptırımlara maruz kalıyorlardı.

Eylül, okuduğu yıllarda amirlerini, ağabeyinin gönderdiği mektubun gerçekten ağabeyinden geldiğine veya doğum günü için arkadaşının aldığı ve aramalarda bulunan küpeyi kullanmadığına, çünkü kulağında küpe deliği bile olmadığına inandıramıyor, içinde kalan kızgınlıkla halen de delik olmayan kulağını bize göstererek, “Eğitim bunlar değildir heralde. Bilmiyorum siz eğitimden ne anlıyorsunuz?” diye soruyordu. Aynı militer mantık, çarşı izninde amirlerini veya kendinden üst devreleri sadece görmediği için selam vermemiş olmasını da anlamıyor, her an tetikte olmayı talep ediyor, görmemiş olmayı mazeret olarak tanımıyordu. Artık başka bir kentte yaşayan ve kendini milliyetçi biri olarak nitelleyen Eylül, ilk Şubat tatilinde memleketine gittiğinde otogardaki çam ağaçlarını öptüğünü anımsamış, okul yıllarında yaşadığı ve anlamsız bulduğu sıkıntılar yüzünden Ankara’dan halen de nefret ettiğini belirtmişti.

Sadece kentsel mekânı kullanımda değil, uygulamaya çıkarılan hastane içinde de öğrenciler sıkı denetime maruz kalıyorlardı. Öğrencilerin hastane stajına çıkarken giydikleri önlüklerin eteklerini kısa bularak bunları çatalla yırtan, farklı tonda çorap giyenlerin çoraplarını makasla keserek bu öğrencileri, arkadaşları ve diğer öğretmenlerin önünde rencide etmeyi amaçlayan eğitimciler oluyordu. Tüm olanaksızlıklar içinde, özellikle hastane uygulamasının olduğu günlerde kısacık saçına tarakla, limon suyuyla veya okula gizlice soktuğu bigudi ile ufak şekiller vermeye çalışan bazı öğrenciler olabiliyordu. Onların bin bir zahmetle yaptıkları minik, belli belirsiz kavisler, kışın karlı havalarda dahi sabah içtimasına getirilen makasla kökünden kesilebiliyor veya sürahi dolusu su ile ıslatılarak bozulabiliyordu; bu

öğrenciler kırpık veya ıslak saçla hastane uygulamasına çıkmak zorunda kalıyorlardı.

[Önlüğü] çatalla yırttığını hatırlıyorum. Yemekleri milletin kafasından aşağı döktüğünü biliyorum. (...) Artan yemekler olurdu, birileri almaya çalışırdı. O, orda da bi hengâme olurdu, öğrenciler arasında. O da kızıp böyle abuk sabuk davranışlarda bulunuyodu, öyle bi öğretmendi çünkü. İçtima sırasında su boşalttığını biliyorum. İnsanların, saçını sardığı için, yani. (...) O tedbirli geliyodu zaten. Bi şeyler yapıyodu yani. İzne çıkartmıyodu. Abuk sabuk bi cezaları vardı yani. Sadece çıktığımız gün Cumartesi'ydi izne. Kısıtlıydı, askeri okul olduğu için, yani bizim sivil gibi öyle Cumartesi Pazar yok, rahat evci çıkma, gelmeme veya geç bi saatte değil. Sabah dokuzda çıkardık. Gidene kadar on olurdu zaten. Akşam da dört buçukta mı, dörtte mi biz servisin orda olurduk. Beşte çünkü okulda olmak zorundaydık. O şekilde yani, kısıtlıydı. Ancak kendi ihtiyaçlarımızı görüyoduk orda da (Ela, 19 yıllık hemşire).

Bugün okul günlerini değerlendiren kişilerin hemen hiçbirisi mutlu bir yatılı öğrencilik hikâyesi anlatmadığı gibi pek çok kişi yaşadıklarının normal bir eğitim süreci olmadığını düşünüyor. Birkaç kişi eğitim kadrosundaki kişilerin aldıkları sorumluluk nedeniyle belki de haklı olarak çok katı davranışları ihtimaline yer verirken, nihayetle onlar da uygulamaların olması gerekenden katı olduğu kanaati taşıyorlardı. Kendisi asker olmayacağı halde mezun olduğunda askeri ortamlarda çalışacak olan öğrencilere eğitim esnasında verilen çok sayıda sorumluluk nöbet olarak tanımlanıyordu:

Okuldan hatırladığım bol bol nöbetlerimiz vardı. Olur olmuycak her şeyle ilgili. Yok sınıf nöbeti, yok yemekha-

ne nöbeti, yok banyo nöbeti, oda nöbeti, kat nöbeti. Onlar çok sinir bozucuydu. (...) Nöbetlerde neler yapıyosun? Yani nöbet tuttuğun yere göre değişiyö. Gece nöbet oluyodu mesela, ikişer saatlik. Orda gündüz odası diye kat başlarında odalar vardı ders çalıştığımız, oturduğumuz, dinlendiğimiz, neyse. Orda oturur beklerdik asker gibi. Bi tüfeğimiz eksikti (gülüyor). Ondan sonra banyo nöbeti olurdu mesela, banyolar temizlenirdi. Herkes banyo yapmış mı, kimse bi şeyini bırakmıyıcak, etmiyicek, herkes sırayla giricek. İşte banyoyla ilgili herhangi bi sorun olduğunda gerekli yerlere iletmek için yine aynı kişi görevliydi. Sınıf nöbeti, yine sınıfı temizlerdik. Yemekhane nöbetinde yine oraları, temizlenir miydi, biz mi temizlerdik, yok, biz temizlemiyorduk heralde, temizlenmiş mi diye kontrol ederdik. Ya bu şekilde, bir sürü nöbet. Onlar çok ağır gelirdi mesela, çok saçma gelirdi bana. Ne kadar gereksiz derdim o yaşta. Asker gibi, askeri okul ya (Ela, 19 yıllık hemşire).

Büyük ölçüde benzer bir gelir grubundan gelseler de öğrencilerin aile kaynaklarından yararlanma biçimleri arasında farklılıklar olabiliyordu. Hafta sonları çarşıda kullanmak veya 1985 yılından itibaren okulda açılan kantinden alışveriş yapmak için ailesinden düzenli harçlık alanlar olduğu gibi, ihtiyaçları okul tarafından karşılanıyor diye ailesinin hiç para vermediği öğrenciler de oluyordu. Kurumun temin ettiği üniformalarla ve diğer olanaklarla tek tip bir hale gelmek öğrenciler arasındaki muhtemel farklılıkları örtüyor, sınıf çelişkilerini hiç değilse görünürde büyük ölçüde gizliyordu. Okulun ilk devrelerinden olan İpek'in bu konudaki yorumları şöyleydi:

Hani kılığımız, kıyafetimiz, giyeceğimiz, her şeyin en iyisini alıp veriyolardı bize. Giyecek olarak ve hakaten değer

veriyorlardı yani. Biz o değeri o zaman çok iyi hissediyorduk. (...) Ben çok olumlu buluyorum yani o dönemki duygularımızı. Arada böyle bi farklılığın olmamasını. Çünkü hakaten okul her türlü ihtiyacımızı karşılıyordu. (...) Hani gelir düzeyi farklılıkları bizim aramızda çok fazla sorun olmadı. Ama vardır tabi mutlaka. Ama biz dediğim gibi tek tip hepimiz, o farkı da böylelikle kapatmış oldular. Tabi ilk gelişte biz bir süre sivil olduk. Bizim üniformalarımız hazırlanana kadar. O zamandan anlıyorsun hani kimin nasıl bir giyinme tarzı var, nasıl bir düzen kurmuş kendisine. Nasıl ürkek, nasıl insanlardan korkan bir şekilde, bakışlarıyla falan anlıyorsun onu, hani kırsal kesimden gelen arkadaş. İlk defa şehirden dışarıya çıkmış. Başka bir şehre gitmiş bir sürü arkadaşımız vardı. Yani onların çok çabuk adapte olduğunu gördüm yalnız. Son derece iyiydi. Hakaten ekibimiz, sınıfımız çok iyiydi. Ben öyle bir arkadaş grubundan olduğum için kendimi iyi hissediyorum (İpek, 28 yıl çalışmış emekli hemşire).

Öte yandan üniformaların, bireysel farkları önemsizleştirdiğini, kendilerini başkalarının gözünde sıradan, önemsiz ve değersiz yaptığını düşünenler de vardı. Özellikle çarşıya çıktıkları günlerde insanların kendilerini “bordo bereliler” şeklinde tanımlamasından rahatsız olanlar oluyordu. Bu nedenle Cumartesi günleri okulun verdiği üniformalarla çarşı iznine çıkan öğrencilerin çoğu aslında bu üniformalarla dolaşmak istemiyor, bunların daha çok da maddi imkânı olup biraz da cesur olanları arasından kentte sivil kıyafetle dolaşmaya çalışanlar çıkıyor, ama bunlar da genellikle yakalanıp ceza alıyorlardı.

Okulda kişilerin toplumdan getirdikleri eşitsizlikler üniforma ve tek tip diğer biçimlerle örtülürken bir yandan da kuruma özgü yeni eşitsizlikler ve bunları telafi edecek bir

takım mekanizmalar üretilmişti. Hem öğretmen ve öğrenci, hem de üst ve alt sınıflar arasında katı hiyerarşik ilişkiler kurulmuştu. Okulda, büyük sınıfların, çay ocağındaki kuyrukta küçük sınıfların önüne geçmesi, gazino olarak adlandırılan televizyon izleme odasında daha önce gelip oturmuş küçük sınıfları kaldırıp onların yerine oturması, yatakhanelerde tutulan kat nöbetlerini kendi yerlerine küçük sınıflara tutturmaları gibi belirgin bir takım hiyerarşik pratikler oluşturulmuştu. Ama bir yandan da üst sınıflardan, genellikle aynı memleketten gelen “tutma abla”ların himayesine girerek onların kısmi koruma ve desteğini alma söz konusu oluyordu. Hatta tüm kısıtlamalara rağmen astsubay okulu ve tıp fakültesinden öğrencilerle de kaçamak şekilde –elden taşınan muska şeklinde notlar aracılığıyla– mektuplaşmalar, hafta sonları buluşmalar, bu öğrencilerle de sevgili ilişkisinin yanı sıra tutma abi-kardeş, tutma abla-kardeş ilişkileri kurmak söz konusu olabilmisti.

Yatılı okulun önemli bir boyutu da cinsel hayatın denetlenmesi üzerine kurulu olmasıydı. Çocukluğunda ailesinden cinsellik konusunda zaten yoğun bir denetim gördüğünü belirten Selma, modern olma iddiasındaki bir eğitim kurumunda da benzer baskılara maruz kalmış olmayı bugünden bakınca yadırgıyor, bu konuda yaşanan yoğun baskıların ilerleyen yıllarda evlilik hayatında, cinsel yaşamında da olumsuz etkiler yaratmış olabileceğine işaret ediyordu:

14 yaşında yatılı okullu olmak, aileden ayrılıyo olmak birçok şeyimizi de etkiledi yani. Kişisel gelişim anlamında bulunduğumuz ortam da disiplinli bir ortamdı. Yani ev ortamındaki disiplinden kaçıp öyle bir cendereye daha bir tutulmuş olduk. 12 Eylül’ün getirdiği baskılar orda da çok net ve şeydi. Şimdiki öğrencilere bakıp da değerlendirdiğimde bizimkinlen hiç alakası bile yok. Diyeceksin onlar artık li-

sans düzeyinde eğitim alıyolar, sizinle aynı mı olsun diyeceksin, ama bizler de ergenliğe yeni girmiş, o kişisel gelişimi daha yeni yeni oturtmaya çabalayan, ne bileyim, küçücük çocuklardık. Yani artık genç kız bile değildik o dönemde. Ama öyle bir baskıyla üzerimize geldiler ki o dönemde bir erkek modelinden korkar olarak yetiştik okul ortamında. Okul ortamı işte şeydi. Bir içtima şeysinde bir arkadaşımız, arkadaşlarımız, iki arkadaş, şeyde Gülhane'nin karşı tarafında bir kebabçıda astsubay öğrencilerle oturmuşlar kebab yerken görülmüşler. O içtima alanında hani dersin bunlar zina yapıyo görüntüsüyle yakalanmışlar. Ve öyle bir rencide edici ve tabi hafta sonu izinsizlik ve saire (23 yıllık hemşire).

Neriman, okuldaki baskıların onları yanlış seçimlere yönelttiğini, daha anlayışlı ve biraz daha serbest bir ortamda yetişmiş olsalar, daha sağlıklı tercihler yapabileceklerini, ama toplumdaki çok boyutlu baskı altında verdikleri bir takım kararların hayatlarında olumsuz sonuçlara yol açtığını düşünüyordu. Bu yaşananların ne kadarının toplumdaki kadınlık anlayışına, ne kadarının yatılılığa ne kadarının da hemşire kimliği yaratma çabasına bağlanacağı da oldukça muğlaktı.

Görüştüğüm kişiler içinde evli olanların çoğu, çocuklarıyla, ailelerinin kendileriyle kurduğundan farklı bir ilişki kurduklarına işaret ettiler. Mesela Burcu kendi çocuğunun hemşire veya başka türde bir sağlık çalışanı olmasını istemediğini belirtmiş, ancak çocuğuyla ilişkisinden bahsederken hayattaki çeşitli kararlarında onu yalnız bırakan, hiç destek olmayan ailesi ile arasındaki farka da işaret etmişti:

Sadece hemşirelik olarak değil de sağlık alanında bi yeri seçmesini istemezdim onun. Çünkü sağlıklı insanlarla uğ-

raşmak bile zor. Sağlıksız insanlarla birebir uğraşmak çok daha zor. Ve yakınlarıyla, çok zor. Bunu ona anlatmaya çalışırım yani. Ama yani Allah o günleri gösterir mi? Bilmiyorum kapasitesi ne olur, tercihi ne olur? Benim, anlatılacak belki, kişisel anlatılacak çok şey var, ama ailemden görmediğim desteği –onun seçimi ne olursa olsun– ona göstermek isterim. (...). Yatılı okulda okumak belki de ailemle olan ilişkilerime de zarar verdi benim. Hani tam ergenlik çağında ailemden ayrılıyosun, hiçbir şey paylaşmıyorsun ve başka bi şehre gidiyorsun. Sonra, zaman zaman bunu hep düşünmüşümdür zaten; ben ailemi tanımıyorum aslında. Yani, annemi, babamı genel olarak biliyorum, ama hani, onlar da beni tanımıyorlar. İşte ben genç oldum, yetişkin oldum, meslek sahibi oldum, meslekte sıkıntılar yaşadım; hiç yanımda yoklardı; okurken de yoklardı. Ve böyle bıçak gibi ilişkilerim kesildi; ailemle, akrabalarım, kesildi yani (18 yıllık hemşire).

Bu örnekte görüldüğü gibi yatılı okulda okumak bazen aileye aidiyet duygularını zayıflatmış, kişi okumanın verdiği imkânla ailesinden çok farklılaşabilmiş, ailesinin kararlarına tümüyle karşı çıkan, farklı değerleri savunan bir kişiye dönüşebilmişti. Burcu mezun olur olmaz kendisini evlendirmeye çalışan, evlilik için çeşitli adaylar bulan ailesine itiraz ederek onlarla çatışmaya başlamış ve bu çatışma ilerleyen yıllarda da devam etmişti. Burcu kardeşlerini de ailesinin tahakkümünden kurtarmak istemiş, “Babam bilir” diyen ağabeyi için bunu başaramamış olsa da kardeşinin okuması ve sevdiği bir işte kariyer yaparak kendi yolunu çizmesine destek olmuştu. Ancak bu süreçte ona minnet duyan bir kardeşin dışında ailesinin diğer fertleriyle olan ilişkisi tamamen kesilmişti.

Öğrencilikte uygulama günleri

Okulda okurken başlarda birinci sınıfın ikinci yarısından itibaren daha sonra ise ikinci sınıfta belli günlerde hastane uygulamasına çıkılıyordu. Uygulama günleri ders günlerine göre daha heyecan verici ve daha eğlenceli bulunuyordu. Yine de küçük olmak, tecrübesizlik ve yeterli eğitimden yoksunluk, uygulamaya çıkanlara zor anlar yaşatabiliyordu. Bilge, birinci sınıftaki anatomi dersini hastanenin anatomi kürsüsündeki kadavralar üzerinde işlemelerinin onları sarstığını, hiçbirinin o gün yemek yiyemediğini anımsıyordu.

Ortalama 14-15 yaşında sağlık hizmeti vermek üzere hasta odalarına girdiğinde özgüven sorunu yaşayan, hasta ile karşılaşma anından korkan, kaygı duyan, hizmet alan hastalardan, belki de o anda kendinden daha çaresiz olan 20-22 yaşındaki erlerden bile ürken, tansiyon almak, enjeksiyon yapmak gibi zamanla çok sıradanlaşacak bir işi gözünde çok büyüterek endişelenen, eli ayağına dolaşan ve başıboş bırakıldığı için ne yapacağını bilemeyen öğrenciler oluyordu. Bütün bunlar hastayla karşılaşma anında ses tonu ve vücut diline de yansıyordu:

Şimdi kalabalık götürüp, kalabalık çıkıyoduk biz. Sıraya giriyoduk. İşte bi listemiz var, beş kişi şu klinikte, beş kişi şurda, beş kişi şurda çalışıyoruz. Bizi götürüyolar ya giriş, nereye gitçeğimi ve girdiğim zaman odaya ne yapacağımı bilemiyodum. Hastalarla tanıştım; ya işte öğrencileri de bölüyolar, odaları. İşte bir, iki, üç oda senin; bir, iki, üç şunun, paylaşıyoruz odaları. Bilemiyorum bi de, korkuyorum, küçüğüm daha (gülüyor). Onlar kocaman; askerler bana kocaman geliyodu. Düşünebiliyo musunuz? Günaydın diyceksiniz, eklim büklüm günaydın diyosunuz. Bi de okul otoriter bi okul. Hakkaten. Günaydın diyorum, böyle bakı-

yosun falan. Tedavi yapıcım, Allahım diyorum ya bana tedavi yaptıracaklar iyice öğretsin, bana iyice öğretsin ki, teoriyi biliyosun, ama pratiği bilmiyosun. Bi de canlı bi insana enjeksiyon yapıcaksın. Benim şansıma ama hep iyiler geldi. Hep bi ablanın birisi, hep göstermiştir, hemşire ablanın birisi. İşte şu şudur, şu, kendini yetiştirmiş bi ablaydı (Seher, 26 yıllık hemşire).

Neriman da staja çıktığı ilk günde “Siz hastasınız, kalkmayın” diyerek odalardaki bütün hastaların sürahilerini doldurmuş, bunun üzerine “Erlerin bile sürahilerini doldurmuşsun” diyen klinik başhemşiresinden azar işitmişti. Kimileri de muhtemel bazı zorlukları halletmek için çalıştıkları yerlerde gözlerine kestirdikleri, nazlarının geçeceğini hissettikleri hemşirelerin peşine takılmış, onların yardımına sığınarak bir şeyleri öğrenmeye çalışmışlardı. Görüşme yaptığımız kişilerin büyük bir kısmı, kas içi ve damar içi enjeksiyon yapma veya kan almayı bu şekilde adeta yanına sığındıkları bir hemşireden öğrenmişlerdi. Ancak uygulama, öğrenciler için işi öğrenmekten çok, herkesin angarya olarak gördüğü bir takım rutin işleri yapmak anlamına geliyordu. Bu işler arasında hasta yataklarını değiştirmek, hastaların ateş, nabız ve tansiyonlarını ölçmek ve hasta dosyalarına bunları kaydetmek, öğünlük hasta ilacı koymak için kâğıttan külahlar yapmak, pamuk veya gaz bezinden tamponlar hazırlamak gibi şeyler vardı. “Talebe Hemşire Hanım” olarak adlandırıldıkları bu dönemde hemşire adayları, hastanın genel görüntüsünden, yatağı ve odasının temizlik ve düzeninden, havalandırılmasından, hastanın bir yerden bir yere naklinde veya tetkiklerinin yapılmasında yanında olarak güvenliğini sağlamaktan da sorumlu tutulabiliyorlardı. Biraz daha şanslı olanlar, genelde bir hemşire gözetiminde, ilaç dağıtmak, kan almak ve tedavileri yapmak gibi daha nitelikli sayılan

işleri yürütebiliyorlardı. Bunlardan başka öğrenci hemşirelere, hemşirelerin yapmakla yükümlü olup olmadığı belirsiz temizlik, “getir götür işi” gibi angaryalar da yükleniyordu. Özellikle bazı kliniklerde hak ihlali düzeyinde temizlik yaptıran, toz aldırان, hasta karyolaları ve etajerlerini sildirip yerleri paspaslatan, hatta yapılmış yatakları bozup yeniden yaptıran başhemşireler oluyor. 14-18 yaş aralığındaki öğrenciler bu tür işlerle sistematik olarak meşgul edilmelerini rencide edici buluyorlar, ancak dertlerini anlatabilecekleri veya hak arayabilecekleri herhangi bir kanal bulunmadığı için genelde itaat etmekten başka bir yol da düşünemiyorlardı.⁷

Hastaneye uygulamaya çıktıkları dönemde ortalıkta görüldüğü sürece hem öğretmenler hem de hastane idaresinden kişilerin sistematik azarlamasına maruz kalabilen öğrencilerin, kimsenin gözüne batmadan uygulama gününü geçirmeleri gerekiyordu. Deniz bunu bir “hiçbir yere sığamama hali” olarak tanımlamıştı. Verilen işleri sorun çıkarmadan ve kimseye görünmeden sessizce yapmak en ideal durumdu. Uygulama esnasında öğretmenler öğrencileri çalışacakları birimlere bıraktıktan sonra sık sık teftiş de ediyorlardı. Bu teftişler işi öğretmeyi değil, esasen öğrencilerin kliniklerinden dışarı çıkmadıklarını, yasakları ihlal etmediklerini, mesela aynı zaman diliminde hastanede uygulamaya çıkmış olabilen karşı cinsten tıp fakültesi öğrencileri veya sağlık astsubayı öğrencileri ile diyalog kurmadıklarını kontrol etmek, bu gibi kuralları ihlal edenleri de yakalayıp cezalandırmak amacını güdüyordu. Burcu, ceza almamak için bu tür konularda genel olarak geliştirdikleri otokontrolden bahsederken aynı mekânda, aynı şekilde işi öğrenmeye gel-

7 Mesela bu tür uygulamalarını onlarca yıl sürdürerek öğrencilerin adeta kâbusuna dönüşmüş bir klinik başhemşiresi, ancak yıllarca sonra bir ruh hastalığı teşhisi konarak görevinden uzaklaştırılmıştı; yaşadıklarının normal olmadığını hissettikleri halde sessizce olan bitene itaat eden öğrenci hemşirelerin yaşadıkları da yanlarına kâr kalmıştı.

miş ve aynı türde görevleri yapan erkek öğrencilerle hiç diyaloga girmemenin anlamsızlığına işaret ediyordu:

Her an başında olmamasına rağmen onların şeylerini, baskılarını üzerinde hissediyosun. Yani mesela hastanın tedavisini yapmak için bize gerçi çok yaptırmıyolardı, ama odada bulunuyorsun, astsubay öğrenci de, sağlık astsubay öğrenci de orda. İşte bu tedavi nasıl yapıyo acaba. Birlikte yapalım mı? Sen öyle mi yapıyorsun falan gibi diyalog, işte bilgi alış veriş falan yok yani. O bi köşede duruyo; sen bir köşede duruyorsun, hastalar yatıyo. Artı klinik hemşireleri de zaten seni şey yapıyorlar. Gözetliolar. Öğrenci Hemşire Hanım, Talebe Hemşire Hanım, buraya gel, Talebe Hemşire Hanım şöyle yap, böyle yap falan diye (18 yıllık hemşire).

Hastaneye staja çıkılan günler genelde daha neşeli ve hareketli olunan günler olsa da hastanedeki bazı personelin olumsuz tavırlarının yanı sıra okuldaki bazı eğitimcilerin çeşitli baskıları bu günlerde de sürüyordu:

Yani ilk yıllarda staja gitmek ayrı sorun, giderken ayrı sorun, dönüşte ayrı sorun gibi bi şeydi. Kılık kıyafetten tutun, ben örneğin çok sinir olurdum. Giyiyosunuz staj kıyafetlerini. Vay eteğin kısa, vay hafif buruşuk, niye kolalı değil (...) Kolalı olacak. Yani oraya gidiyosunuz. Bence orada da hemşirelik olarak çok fazla bi şey yaptırılmıyordu bizlere. Yatak yapımı, gittiğiniz kliniğe göre değişiyodu. Örneğin ped yapımı, ne bileyim, külah yapımı, o tür şeylerle uğraştırıyorlardı bizleri. Ben damara girme vesaire enjeksiyon işlerini sanıyorum kendi şeyimle, zorumla üçüncü sınıf falandım, Cerrahi kliniğinde yaptım. Onun haricinde kimse bana gel sana öğretiyim demedi (İnci, 26 yıllık hemşire).

Okulda öğrenilen teorik bilgiler hastane ortamında hemen hemen hiç işe yaramıyordu. Ama kimse de teori ve pratik arasındaki bu uyumsuzluğu kabul edip çözüm bulmaya çalışmıyor; tersine bildiği geleneğe daha katı sarılan eğitimciler oluyordu. 1980’li yıllarda okuldaki teori derslerinde soyut bir ideale uyarak hareket edilirken, koşulların çok farklı olduğu hastanedeki uygulama günlerinde hiç kimse okulda öğrendiğini uygulamıyor, uygulayamıyordu:

Teknik derslerinde hep modellemelerimiz vardı ya teknik ders sınıfında yaptığımız şeyler. İşte bir enjeksiyon yapmaya gideceksin. Tepsi içerisinde işte enjektörün olacak, pamuğun olacak ve alkollü, iyotlu pamuğun olacak. İşte ellerin yıkanmış olacak. Tepsi bulman lazım ama önce. Ama klinik uygulamaya geçtiğimiz zaman da baktık ki ne tepsi var, ne enjektör var. Ne şu var, ne bu var. Eskisi gibi, hani şimdi plastik enjektörler var, o zaman kaynatma enjektörler kullanıyoduk bi de. Enjektörün pistonunu bulsan öbür şeyini bulamıyosun. İğne uçları tırtıklanmış oluyo, onu düzeltmen lazım. İşte tedavi saatinden önce onu kaynatıp hazır etmen lazım (Selma, 23 yıllık hemşire).

1990’lı yıllara doğru okuldaki eğitim, teknik gelişmelerin de etkisiyle hastanede çok hızlı değişen pratiğin oldukça gerisinde kalmıştı. Zamanla bilgileri körelen, yeni uygulamaları da takip etmeyen ve kendilerini yenilemeyen öğretmenlerin bir kısmı, teknik derslerde hemşire adaylarına daha çok tıbbi ritüel içindeki yerlerini belletme rolüne daha sıkı sarılmışlardı. Bu da itaatkâr bir pozisyonun telkininden pek öteye gitmiyordu. Mesela hata bulmaya azimli, kendisi de hemşirelik yapmış bir eğitimci, hasta karyolasının altındaki bir tozu bulup parmağıyla alarak bir şeyler öğrenmesi amacıyla uygulamaya gönderilmiş öğrencinin üstüne sürerek “Ne bu?” diyerek he-

sap sorabiliyordu. Bu türde anlara, öğrenciler ancak olabildiğince küçülerek ve ezilme duygusuyla sessiz kalarak cevap verilebiliyorlardı. Sınırlı bir zaman diliminde hastane uygulamasına çıkan öğrencilere, belki de bu şekilde, daha en başta her şeyin hesabının kendilerine sorulacağının eğitimi veriliyordu. Görüşmeler sırasında, başka insanların içinde karşılaşılan bu türde muamelelerin ergenlik çağındaki bir genç kız için özellikle rencide edici olduğunu ifade edenler olmuştu.

Teorik eğitim alınırken de işin bütün süreçlerinden sorumlu tutuldukları için dersliklerde benzer türde sıkıntılar yaşayanlar olabiliyordu. 1980'li yıllarda pudralanarak etüvde sterilize edildiği için sık sık yapışan eldivenler, teknik dershanede yapılan derslerde konu anlatmak zorunda kalan öğrencilerin kabusuna dönüşebilmişti. Teorik olarak okuyup anladığını uygulamalı anlatması istenen, kullanacağı malzemeyi çok seri bir şekilde hazırlaması beklenen ve yanına yedek malzeme almasına da izin verilmeyen öğrenciler, neredeyse daima yapışık çıkan eldivenler, bozuk çıkan malzemeler yüzünden düşük not alıyor, arkadaşları içinde azarlanıp rencide edilebiliyor, hatta dayak bile yiyebiliyorlardı. Teknik olanakların çok hızlı değişmesiyle kaynatılarak tekrar tekrar kullanılan enjektörler ve pudralanarak etüvde sterilize edildiği için sık sık yapışan eldivenler, merkezdeki askeri hastanelerden 1984-85 yıllarından itibaren hızla kalkmış, bu nedenlerle telaş ve kaygı yaşayan hemşire adaylarının hayatından da sanki hiç olmamışçasına hızla uzaklaşmışlardı.

Mekânlar ve nesneler ile onları kimin ne şekilde kullanacağı da kişiler arasındaki hiyerarşileri tanımlıyor ve her yeni gün, her yeni gelene bunu hatırlatmakta önemli bir işlev görebiliyordu. İçine genellikle alkollü küçük pamuk tamponlar konan camdan yapılmış, iki santim derinliğinde iki parçadan oluşan yuvarlak petri kutusu, taşıdığı sembolik anlamıyla bu nesnelerden biriydi ve teknik dersleri veren öğret-

menlerin de çok önemsediği bir nesneydi. Seyyar hastane gibi hijyen sağlamanın pek kolay olmadığı ortamlarda bir hastadan diğerine geçerken parmakları temizlemek için anlamli olabilecek bu nesne, her katta ve bazen her odada lavabonun olduğu bir hastanede işlevselliğini yitirdiği halde uzun yıllar varlığını sürdürmüştü. Bu bağlamda bazı başhekimler, bazı başhemşireler ve hemşirelik eğitimi veren bazı öğretmenlerin vizitelerde bu kutunun kullanılması konusundaki ısrarı pek anlaşılır değildi. Genellikle en kıdemsizlerden bir hemşire, hastayı muayene eden doktora ellerini silmesi için, adeta eve gelen misafire kolonya veya şeker ikram eder gibi içinde alkollü pamuklar olan bu kutuyu uzatırdı. Bu ritüel muhtemelen yeni yetme hemşirelere mesleki hiyerarşileri ve bu hiyerarşiler içinde kendi konumlarını öğretmekten başka bir işe yaramıyordu. Bu kutuyu taşıyarak vizite ritüelinin son halkası olan kişi, belli belirsiz ayine yeni katılan bir üye gibiydi. Sessizce ortadan kalkan ve bugünden bakınca biraz komik de bulunan bu pratik, 1990'lı yıllarda bile halen pek çok yerde sürdürülmekteydi.

Öğrenciyken okulda giyilen forma ve aksesuarlar gibi hastaneye uygulamaya çıkılan dönemlerde de öğrencilerin hepsinin birörnek şekilde giyinmesi sağlanıyordu. Pembe beyaz pötikareli elbiselerin üzerine beyaz önlükler giyiliyordu. Çorapların bile aynı tonda olması çok sıkı kontrol ediliyordu. Herkesin 10 numara süt beyazı Müjde marka çoraplarından giymesi çok önemliydi. Öğrenciler mezun olup hemşirelik yapmaya başladıklarında özellikle ilk senelerinde hastane başhemşireleri tarafından benzer kontrollere maruz kalıyorlardı. Öğrenciyken zorunlu koşulan 10 numara süt beyaz çorap, hemşirelik yapmaya başlandığında ancak 11 numara olan kırık beyaza terfi edebiliyor, başhemşire ve ileri yaşlardaki başka hemşireler daha koyu tonda çorap giyebiliyorlardı. Genç hemşireler de onlar gibi giyinebilmek istiyorlar, an-

Öğrencilerin hastane uygulamasına çıkarken giydikleri üniforma.

cak onlara bu izin verilmiyor ve bu küçük detaylarla da yeni hiyerarşiler oluşturulabiliyordu. On sekiz on dokuz yaşlarında, bazıları ısrarla farklı olmaya çalışan kızlara aynı üniformaları ve hatta belki de zorunlu diye sevmedikleri aynı ton çorapları giydirecek elde edilen bir örneklikle, sanki tüm hastanede asayiş, ölçü, namus, terbiye ve edep sağlanmaya çalış-

şılıyordu. Hastanelerin düzeni sanki en çok bu hemşirelerin bedenlerinin denetimiyle sağlanmaya çalışılıyordu. Ama istisnalar da daima kurallarla beraber varlığını sürdürüyordu.

1990'lı yılların sonlarına dek Yoğun Bakım üniteleri de dâhil, hemşirelerin o dönemler giydiği formanın etek şeklinde, beyaz renk olması ve kep takma zorunluluğu söz konusuydu. Ancak bu kurallara uymak özellikle iş yoğunluğu yüksek servislerde uzun süreli çalışan hemşireler için hayli zordu. 24 saatlik bir nöbette sürekli takılacak bir kep bir süre sonra tokaların da acıtmasıyla baş ağrısı yapabiliyor, koşturma esnasında yamularak rahat çalışmayı aksatabiliyor, sahibine durduk yerde iş çıkarabiliyordu. Mesela kalp masajı ve suni solunum yaptırılan anlarda, kendini yere atmış bir hastayı tekrar yatağına almaya çalışırken etekli olmak kadın çalışanlara ekstradan bir külfet getiriyordu. Hemşirelerin, insan canıyla uğraşırken bir yandan da hanımefendilik normlarına uygun bir görüntü verme çelişkisiyle başa çıkmaları gerekiyordu. Muhtemelen benzer şeyleri yaşamamış olup gece hastaneyi teftişe gelen başhemşire ve süpervizörler, işin niteliğine veya çalışanın koşullarına bakmadıkları zaman, onlara bu çelişkiyi anlatmak kolay olmuyordu. Hemşire amirlerinden bu tür biçimsel nedenlerle azar işiten hemşireler oluyordu. Üstelik, yıllarca en önemli şeylermiş gibi tahakkümün gerekçesi olan bu tür nesneler, adeta insanların yaşadıkları baskıları yalanlarcasına, sanki hiç olmamışlarcasına, manasız veya işlevsiz olduklarına kanaat getirilerek, bir gün birdenbire ortadan kaldırılabiliyordu. 3 Ocak 2002'de Devlet Memurları Kıyafet Yönetmeliği'nde yapılan değişiklikle kadın memurlara pantolon giymenin serbest bırakılması⁸ ve kep takma zorun-

8 Devlet memuru kadınların pantolon giyebilmesi, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çalışan Eğitim-Sen'li kadın öğretmenlerin 07 Aralık 2001 yılında yaptığı pantolon giyerek işe gitme eyleminin ardından kılık kıyafet yönetmeliğinde yapılan değişiklikle ancak mümkün olabilmişti. Bkz. Şık, Ahmet, "Etek Gitti Kavgası Kaldı", *Radikal*, 13 Ocak 2002.

luluğunun da çalışmayı güçleştirdiği ve mikrop taşıdığı gerekçesiyle 2004 yılında yürürlükten kaldırılması,⁹ biçimsel şeylerle uğraşamayacak kadar aktif çalışan ve işin inceliklerini bilen hemen herkes tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Bizim görüştüğümüz kişilerden sadece biri kepin kaldırılmış olmasından hoşnut olmadığını belirtmiş, hemşireliğin tanımlayıcı sembolü olarak bugün de kullanımda olmasını arzu ettiğini ifade etmişti.

Stajyerlik

1982'ye kadar mezun olanlar doğrudan tayin edildikleri yerlerde çalışmaya gitmişlerdi. Daha sonraki mezunlar önce üç ay daha sonra ise bir yıl süreyle Ankara veya (1985'ten itibaren de) İstanbul'daki GATA eğitim hastanelerinden birinde staj gördükten sonra tayin yerlerine gönderiliyorlardı. Stajyerlik sırasında çoğu kişi hastane alanı içerisindeki bir binanın yatakhane olarak planlanmış bir katında kalıyordu. Fakat çok sayıda kişinin kaldığı bu mekânlarda da çeşitli sıkıntılar yaşıyordu.

Yatakhanelerdeki koşulları beğenmeyip kiralık eve çıkmak isteyenlere hastane idaresi tarafından izin verilmiyor; on sekiz yaşını geçmiş ve hayli yüklü sorumluluklar almış oldukları halde ancak ailelerinin izin verdiğini gösteren bir belge ile lojmandan çıkıp kiralık ev tutmalarına müsaade ediliyordu. Ama aileden izin almak da kolay değildi. Babalarının bu yönde bir izni zaten vermeyeceğini çok iyi bilen üç kişi babaları yazmış gibi birer mektup düzenleyerek bunu hastane başhemşiresine vermek suretiyle kiralık eve çıkmayı başarmıştı:

Onsekiz yaşındaydık, ama bunları, yani kendi hakkını savunamama gibi bi durum var. Birincisi bilgisizlik, ikincisi

9 Bkz. "Hemşire Kepi Tarih Oluyor", *Radikal*, 09 Mart 2004.

sürekli baskı altında yaşıyosun, üçüncüsü bilmediğin bi şehirdesin. Öyle yani. Başka nasıl tanımlanabilir bilmiyorum. Yani kendimizi savunmadık, savunamadık; bilmiyoduk da savunmamız gerektiğini. Ve ben şey yaptım, babamın adına dilekçe yazdım. Kötü bir yazıyla sol elimle yazdım. Babamın yazısı olduğunu idrak etsin diye. İmza attım “Kızım lojmandan çıkabilir, izin veriyorum” şeklinde. Öylelikle çıktım. Diğer arkadaşlar da öyle yaptılar yani. Biz öylelikle çıktık. Çözüm bulduk yani, öyle çıktık izin vermeyince. Çünkü aileme söylesem “Ben lojmanda kalmak istemiyorum; ev tutucam arkadaşlarımla kalmak istiyorum” desem onlar kesinlikle izin vermeyip üstüne bi de peşime takılacaklardı. Onu biliyorum, çünkü İstanbul onlar için kötü bi şehir, başıma her türlü bela gelebilir. Ben kızım, orda yalnız yaşıyorum. Orda güvendeyim ama. Hastanenin içinde güvendeyim. (...) Ben yani meslek sahibi, para kazanan birisi değilim. Ben korunması gereken, ama çalışması da gereken kız çocuğuyum, öyleydi; yani bunları zamanla aşttık ama aşarken de kötü tecrübeler yaşadığımız dönemler de oldu. Yani çok kötü pozisyonlara da düşebilirdik. Biraz şansımız yardım etti. Biraz akıllı davrandık (Burcu, 18 yıllık hemşire).

Okulda çeşitli baskılarla yetişmiş öğrenciler mezun olduktan sonra da bazı hastanelerin hastane başhemşireleri tarafından olumsuz muamelelere maruz bırakılmışlar, mezun olur olmaz bu kişilerin tahakküm alanı içine girmişlerdi. Aydan stajyerlik döneminde çalıştığı hastanenin başhemşiresini şöyle anımsıyordu:

E onu da çok iyi hatırlamıyorum yani. O da bağırır, hani bu genç kız, yanında birileri var mı? Ya da başka birileri varken bağırmıyım demez, kesinlikle seni bozar, kızar. Gerçi

biz genelde hep stajyerler orda gece nöbeti tuttuğu için, biz genelde gece nöbeti tuttuk. Ben orda on kilomu verdim, on kiloyu yıllarca alamadım ben orda. Dâhiliye Yoğun Bakım bizim çok yoğundu. Bi kişi kalıyordu nöbette. Şimdi daha rahatmış orası. Hani pek sık görmezdik, ama gördüğümüz zaman da hep bağırırdı (17 yıllık hemşire).

Mezun olanların nerede ve nasıl çalışacakları daha çok hastane başhemşireleri tarafından belirleniyordu. Başhemşireler yeni mezun veya tayinle gelmiş hemşireleri birimlerin ihtiyaçlarına göre dağıtırken de keyfi uygulamalar söz konusu olabiliyordu. Biçimsel olarak nizam ve ediplilik çok önemli olsa da hastaneye yeni katılan “kızların” içinden boylu poslu “en güzel” olanlarını general katı gibi özel birimlerde veya hastane komutanının servisinde görevlendirmekte de başta başhemşireler olmak üzere kimse bir beis görmemişti.

İstanbul’da Paşa katına seçildim ben. Seçilmişler arasındaydım. Böyle karpuz gibi (güler). Hepimizi dizmişlerdi şöyle. Şey, ince uzunduk tabi o zamanlar böyle hep ince uzunları seçti Hatice Hanım (...) Tabi şimdi yaşlandık, bakmayın böyle dobişko olduk da, o zamanlar böyle incecik, tüy gibi, dal gibi kızlar. İnce uzunları seçmişti. Okulda da zaten uzunların sınıfındaydım ben de. Şey, tabi seçmece karpuz gibi seçildik o zaman (Suna, 18 yıllık hemşire).

Bugün buna eleştirel bir gözle bakabilse de seçilenler arasında olmak anlaşılan o dönem Suna’nın gururunu okşamıştı. Burcu ise aynı süreci şöyle anımsıyordu:

Hatice bizi büyük bi salonda topladı. Klinik sorumlu hemşireleri geldi. O zaman da mesela çok rencide olduğumu hatırlıyorum ben. Şeyin, General Katı’nın sorumlu hem-

şiresi devremizde, yani orda çalışacak olan, arkadaşların içinde uzun boylu, eli yüzü düzgün, sarışın tipleri aldı gitti. Bunlar benim diye. Yani herkes, böyle pazardan armut seçer gibi seçtiler. Yani bize sorulmadı; acaba nasıl bi yerde çalışmak istersin? Hani yeteneği ne? Falan. Zaten okulda aldığımız eğitim de buna müsait, hani beni belirginleştirecek bişi değil. Ben bir elemanım. Ne gösterirlerse onu yapıcım. Yani böyle mezun olmuşuz (18 yıllık hemşire).

Burcu, daha sonra çalıştığı yerlerde ihtiyaca göre her gün başka bir birimde görevlendirilmiş, bunun sonucunda da zamanla kendini verimsiz bulmaya başlamıştı. İstikrarlı olarak belirli bir alanda çalışmak kişinin yaptığı işe hâkim olmasına, kişisel tatmin sağlamaya ve güven duygusunun gelişmesine olanak tanıyordu. Ancak incelediğim gruptaki pek çok hemşire çalıştığı kurumun değişen ihtiyaçlarına göre sık sık yer değiştirmek zorunda kaldığı için meslek hayatında bu türde bir tatmin yaşayanların sayısı oldukça azdı.

Bu dönemde de bir yandan ağır sorumluluklar verilirken bir yandan da hâlâ öğrenci gibi azarlanma, başkalarının yanında rencide edilme, küçük düşürülme ve baskıya maruz kalanlar olmuştu. Nöbeti olmayıp hastane yatakhaneinde kalan hemşireler de sistematik olarak sıkı bir denetime maruz kalıyorlardı. Her akşam yoklamaları alınıyor ve akşam dokuz veya on gibi bir saatten sonra gelenler veya gelmeyen kişiler başkalarının içinde rencide ediliyordu. Ela bu durumun hastanede büyük bir olaya dönüştüğünü ve geç gelen kişilerin mimlendiğini aktarmıştı.

Bir hastane başhemşiresi, kullananlar kirli tutuyor diye kapıya silahlı asker dikerek, lojmanda kalan hemşirelere gün içinde de dışarıya çıkmama cezası vermişti. Bu türdeki keyfi uygulamalara, kısmen hak ve hukukunu bilmediği kısmen de sonuç alamayacağını düşündüğü için kimse itiraz

etmemişti. Bu türde ilişkilerle baş etmeye çalışan hemşireler bir yandan da hemşireliğin gerektirdiği çeşitli zahmetli görevleri stleniyorlardı:

Sonra yanıkta stajyere ihtiyaç duyuldu. Bi kura çekildi, kurada ben çıktım. Çok şanlıyımdır kuralar konusunda. Sonra benim başhemşirem vermek istemedi. Başka bi, kendi devremden başka birini göndermek istedi. Sonra benim vicdanım el vermedi. “Kurada ben ıktıysam ben gidiyim” dedim. 8 ay yanıkta staj gördüm işte. Bayağı bi kötüydü mesela; yanığı hatırlamak istemiyorum. Tek stajyer orda yoğun tempodan göz damarımın çatladığını biliyorum, hiç et yemediğimi biliyorum bir yıl boyunca. Nöbetlerden çıktığımda mesela fırçalar derecesinde vücudumu sabunladığımı hatırlıyorum. O koku öyle bi siniyo ki size (Hazan, 16 yıllık hemşire).

Yoğun Bakım gibi yerlerde çalışanlar da hasta ile uzun süreli birlikte olmaktan dolayı hastanede olmadıkları zamanlarda da hastanedeki kokuların etkisinden kurtulamıyordu. İş dışındaki hayatında banyo yapıp tüm giysilerini değiştirdiği halde, mesela mide kanamalı hastaların dışkılarındaki sindirilmiş kan kokusu gibi hastanede aldığı keskin kokuları duymayı sürdürenler vardı. Hastane tecrübesi bu şekilde hayatın diğer alanlarında da kişiye takip edebiliyordu.

Stajyer hemşireler genel olarak ağır çalışma koşullarının olduğu servislerde grevlendiriliyorlar ve ihtiyaç da olduğu için amir inisiyatifile yasal sınırların ötesinde 24 saatlik nöbetler de dâhil olmak üzere bazen haftada 72 saate dek kendi sağlıklarını tehdit edecek düzeyde alıştırılabilirlerdi:

Ama alışma şartlarımız ağırdı. Hani stajyer olduğumuz için de hiç böyle gözümüzün yaşına bakılmadı. Yani nöbetler anlamında falan. Böyle gerçekten hor kullanıldık orda.

1987 yılındaki mezuniyet töreni.

Çok zorlu çalıştırdılar. Hatta ben şeyi hatırlıyorum oraya ait. İlişigimi kestim, kesmişim. Artık gidicem ve o gün nöbetçiyim diye nöbetimi tuttum ve öyle ayrılabilirdim ordan. Hiçbir bağlaşığım olmadığı halde o günkü nöbetimi tuttum. Ve öyle ayrılmıştım, ertesi günü gidebilmişim ancak (Selma, 23 yıllık hemşire).

Ortalama olarak on sekiz yaşında mesleğe başlayan hemşireler, özellikle ilk yıllarda bedensel sınırlarının sonlarına kadar adeta hor kullanılıyorlardı. Mesela eleman yetersiz diye Acil Servis'te aralıksız 34 saate kadar çalıştırılma, gün aşırı 16 saatlik gece nöbeti yazılarak mesela 100 hastaya tek başına bakmakla sorumlu tutulma, yeni binaların inşaat kirlilerini temizleme, psikolojik ve fiziksel hırpalanma ile karşılaşmalar oluyordu. Başhemşire, doktor, hasta yakını ve bizzat hastane komutanı tarafından çoğu zaman dinlenmedikleri için, açıklama imkânı bulamadan kör şiddete maruz kalan hemşireler de olabiliyordu:

Bir trafik kazası mı ne bi şey geldi. Bi kaç küçük şeyi var, kesisi var adamın. Ama üst baş da bi şey, toz toprak içerisinde. Direkt biz onu ameliyathane yazan bi yere aldık. Ama orası bizim küçük müdahale odamız. Ameliyathane filan değil. O sırada Necdet Kuru denetime geliyo, sabahın altısında. Biz de içerde bir personel, iki hemşire. “Ne bu?” filan diyo. Biz tabi gayet normal, işte “Komutanım trafik kazası geldi, kesisi var, onun yarasını temizliyoruz” filan. Sonra bana nasıl bağıriyo biliyo musun? “Sen neredesin? Sen Acil Serviste misin? Nasıl hemşiresin? Nasıl eğitim aldın? Bu toz toprak içerisinde hasta, bu ameliyathanede ne geziyo?” Bana şöyle yapıyo [yakamdan tutup çekerek gösteriyor], çekiliyo çekiliyo diyo ki “Oku burayı” diyo. Şimdi ben okuma biliyorum tabi, okumuyorum. Diyo ki “Okuman yazman da mı yok, oku diyorum sana!” diyo (gülüyor). Diyorum ki, “Ameliyathane” diyorum. “Ameliyathanede bu adam çamur içinde ne geziyo burada!” diyo. Ya “Hasta acil geldi. Onun için çektik. Burası Ameliyathane olarak kullanılmıyo komutanım” diyorum. “Sus, bi de cevap verme” diyo. (...)“Oku” diyo, “oku” diyo ya ameliyathane, ben tabi iki sefer sordu söylemedim. Tokadı böyle indirecekti, elini yakaladı yanındaki, “Komutanım” dedi, yani vurmayın der gibi. Ben ama böyle oldum [sindiğini ve yüzünü sakladığını gösteriyor] (Rüya, 15 yıl hemşirelikten sonra meslek değiştirmiş).

Hemşireler, psikolog, diyetisyen gibi hastanede çalışan diğer meslek gruplarından farklı olarak mesleki statülerindeki belirsizlikten ve bunun onları korumasızlaştırmasından da sıkça yakınıyorlar:

Mesela benim psikolog arkadaşım var, kendi hastalarını alıyorum, görüşüyorum kimse karışmıyor. Ama hemşire-

likte öyle değil, size herkes karışıyor, doktoru karışıyor, baş-hemşiresi karışıyor, personeli yeri geliyo işte ben bu işi yapmam diyo, yeri geliyo personelinin işine bile kendinizi şey yapıyorsunuz. Baş asistanı karışıyor, hocası karışıyor, asistanı, birinci sene asistanın bile, size karışıyor yani. O yüzden zor. Meslek olarak çok zor bi mesleği seçmişim. Bunu kendi kızım da söylüyo. Hayatta inşallah diyo ben böyle bi meslek ya da buna benzer meslekleri seçmem diyo yani (Hazan, 16 yıllık hemşire).

Kimi yerlerde doktorun otoritesi o dönemde hepsi kadın olan hemşireler üzerinde yer yer bariz paternalist bir biçime de bürünebiliyordu. Doktorlar arasında hemşirenin hayatının göreviyle ilgisi olmayan yönlerine de müdahale etmeye çalışanlar olabiliyordu.

Şimdi ilk mezun olduğumuz sene stajyer hemşire olarak geçiyo ya. Bak benim o senem o kadar problemlili geçti ki. O sene şey moda dışarıdaki insanlarda, Yüksel Caddesi'ndeki gençlerde, haç takmak. Ondan sonra firavun yüzükleri filan hani şöyle kocaman. Şimdi ben bunlardan aldım taktım. Aynur Kiraz da taktı. Sonra bunlar bi şekilde olay oldu. (...) Aynı zamanda o, haa cerrah Ergun muydu neydi adı da galiba, çok hatırlamıyorum ama. Evet. Bu kafaya taktı bunlar niye bunu takıyo da bilmem ne de diye. Sonra bütün devre biz soruşturma gibi bi şey geçirdik, hatırlıyo musun? Komutanlık katında hepimizi, 100 kişiyi topladılar, arama yaptılar. Ve benim yüzüğümü görünce, "Firavun kafası, di mi? Komutanım bi put yakaladık" diye bağırdı birisi. Firavun kafası yüzüğümü aldılar, gümüş yüzüğümü, mesela el koydular filan. Sonra bi sürü gine sorgudan geçtik biz, "Hangi kiliseye gidiyorsunuz? Hangi örgütten insanlarla görüşüyorsunuz?" Ya kilise nerde? Bilmiyoruz, fi-

lan. (...) Çocuklar gibi. Güya mezun olmuşsun, memur olmuşsun filan. Ama çocuk muamelesi görüyorsun (Rüya, 15 yıl hemşirelikten sonra meslek değiştirmiş).

Görüştüğümüz kişilerin hepsi eğitim sürecinde yaşadıkları tecrübelerin iş hayatlarındaki tutumlarında ve genel karakterleri üzerinde etkisi olduğunu düşünüyordu. Bugün kimi çok kuralcı olmasını, kimi dolabındaki giysilerini halen takıntılı bir şekilde koyu renkten açığa doğru dizmesini, kimi isyankâr bir ruhla tam tersine çok dağınık olmasını, çok kişi de ezik olup hakkını arayamamasını büyük ölçüde geçirdikleri eğitim süreçlerine bağlıyordu.

Kadın emeğinde esneklik, belirsizlik, sınırsızlık, araçsallık ve muğlâk kör tekrar

Görüştüğümüz kişilerin hayatlarında belirgin disiplin motifleri olarak belli öğretmenler, hastane başhemşireleri, amir ve komutanlar genellikle olumsuz anlamda dikkat çekici bir yer almışlardı. Bu belirgin motiflerin yanında, okunan okul veya çalışılan hastanede belli bir takım disiplin pratikleri aracılığıyla kurumsal düzeyde her yere nüfuz etmiş Foucaultvari modern bir disiplinden de bahsetmek mümkündü (Turner, 2006: xi-xii). Modern iktidar, klasik ataerkinden farklı olarak belli bir otorite figüründe vücut bulmayıp, daha yaygın ve kurumsal düzeyde onaylanan eşitsizlik biçimleri de ortaya çıkarıyor ve çoğu pratiği modern yasalara tabi olmadığı için karşı çıkması ve savaşıması yine çok güç olabiliyor. Michael Foucault'nun çalışmalarını feminist bir perspektifle yorumlayan Sandra Lee Bartky, ordu, okul, hastane, hapisane, fabrika gibi kurumlarda uygulanan disiplinin anonim olup belli bir odağı olmadığına ve bu kurumların uysal ve itaatkâr bedenler ürettiğine işaret ediyor (1997: 93-

103). Söz konusu kurumlarda uygulanan disiplin pratikleri, farklı toplumsal ve mesleki statülerin her birini farklı şekillerde etkiliyor. İktidar da “belli bireyler, kurumlar ve kültürel düzenlemeleri ortaya çıkaran disiplin pratikleriyle mümkün hale geliyor” (Turner, 2006: xii).

Kadınlığa ilişkin disiplin pratikleri, tabi, itaat ettirilen, hakir görülen bedenler ürettiğine göre, bunların, çok daha büyük bir disiplinin, baskıcı ve eşitsizliğe dayanan bir cinsel tabiiyet sisteminin boyutlarından biri olarak anlaşılması gerekiyor. Söz konusu sistem, kadınları, erkeklerin uysal ve itaatkâr eşlikçilerine dönüştürme amacı güdüyor (Bartky, 1997: 103).

Bu bakımdan incelediğim dönemde iktidar pratiklerinin melez bir karakter gösterdiğini söylemek mümkün. Özellikle görünürde daha yaygın modern bir çerçeveden bahsedilebilse de bu çerçevenin altında kendine iktidar alanı açan ve adeta kendini kanunun referansına dönüştüren bir takım şahıslar, askeri modellerden de yararlanarak¹⁰ bildikleri klasik ataerkil biçimleri bu modeller içinde harmanlayabilmişler. Bu bakımdan benim burada incelediğim işyeri örneklerinde, modern iktidar pratiklerinin kendinden önceki biçimlerle iç içe geçtiğini, bunların birbirini dışlamadığını söylemek doğru olur.

Aslında kadınlar, yaşamlarının her aşamasında kendilerini, arzulandığı şekilde uysal ve itaatkâr hale getirecek ve bu defa odağı da bulanıklaşabilen bir mekanizmanın işleyişinden modern kurumlarda da kurtulmuş değillerdi. Ailelerde karşılaşılabilen ataerkil baskı ve ayrımcılık, okulda, iş yer-

10 Mesela askeri kurumlarda hak aramakta izlenen silsile zinciri, kişinin tam da mağdur edildiği kişiyi aşarak bir üst makama ulaşmasını engellediği için astların hak ihlallerini kolaylaştıracak ve onları amirlere mutlak bir itaate mecbur edecek bir işlev de görebiliyordu.

rinde, sokakta ve hayatın başka hemen her alanında değişik kisveler altında tekrar tekrar ortaya çıkabiliyordu.

Anlatılar, okuldaki hemşirelik eğitimi sürecinde ciddi düzeyde ıslah pratikleri uygulandığını gösteriyordu. Bu pratikler hayatın ilerleyen dönemlerindeki ilişki örüntülerini de belirlemişti. Okulda mutlak bir itaat kültürüyle yetiştirilmiş ve hakları konusunda cahil bırakılmış olmak, mesleğe dair yasal belirsizlikler, askeri kurumlarda her koşulun en nihayetinde amirin inisiyatifine bırakılmış olması, yapılan işin doğası dışında ve bazen işin niteliği kadar önemli çeşitli başka güçlükleri beraberinde getirmişti. Hazan'ın aşağıdaki anlatı seyrinde de görüleceği üzere kaynak kişiler yaptığımız görüşmelerde hayatlarının okul, staj ve mesleki deneyimden oluşan değişik aşamalarını yer yer bütünsel tek bir süreçmiş gibi görme ve anlatma eğilimi taşıyorlardı:

Yani saçlarımız kesildi işte, kısacık saçlar, ondan sonra erkek gibi kıyafetler, çok katı kurallar sanki meslek hayatında bize yarıyacakmışcasına eğitimler, yaz dönemleri, okullarda uygulanan baskılama, kendi hakkını aramama, koynun psikolojisi, devamlı sürüldük. Birileri başımızda, düşünme, mantığını yürütme, sadece uygula cümlesiyle. Ta ki mezun olana kadar. Mezun oldum, bi beş yıl daha kendi hak ve hukukumu bilemeden, amirler ne diyosa, hemşirelikle ilgili mi değil mi diye sorgulamadan her işi yaptık. Daha sonra işte TMK'ydı, sivil memur hak ve hukuklarıydı, bi ara elime geçirdim. Okudum. Bi kaç kere itirazlarım oldu çalışma hayatım boyunca. Daha doğrusu daha çok oldu. Sonuna kadar gittim. Kopardım, ama ne oldu, çok kaybettiğim şeyler de oldu. İşte cezalandırıldım mesela. Ağır yerlere verildim. Ne biliyim "Hemşirelikle ilgili olmayan alanlarda çalışmam gerekmiyo, burda çalışmak zorunda değilim" dedim, "Amirin dediği olur" dediler. Onun için di-

lekçeler yazdım. Gidilicek yerlere kadar gittim. Haklı çıktım, ama yine de mesela kimsenin istemediği, zor olan yerlere verildim. Yeri geldi çok çalışıyosun çok iyi, her bulunduğu ortamı çeviriyosun diye en zor yerlere verildim, her tayin döneminde, her gittiğim yerde. Yani, dediğim gibi zamanla bazı şeyleri öğrendik, ama çok yıprandık. Çok yıpratıldık (16 yıllık hemşire).

Halen iş yükü ağır bir serviste çalışan, çevresindeki meslektaşlarının bulaşıcı hastalıklar kapıp hayati tehlikeler geçirdiğine tanık olan, buna rağmen yeterli destek ve anlayışı görmediklerini düşünen Hazan, hem meslektaşlarına, hem idarecilere hem de sağlık hizmeti alan kişilere öfkeliydi:

Doğdum, Sıfır yaşından beri hemşireyim. Öyle düşünülüyö. Sizin hayatınız yok, çocuklarınız yok. (...) Sınırları yok hemşirenin. Hemşire 24 saat nöbet tutar, uyumaması gerekiyo, suratını asmaması gerekiyo, yorgun olmaması gerekiyo. Hastalar sizin yemek yeme saatinize bile saygılı değil. Yemek yerken bile hemşire hanım şunu yap. Beş dakika işte yemek molasını bile normal değerlendiremiyosunuz. Hak, hukuk, insan sınırları, vücut sınırları falan hiçbir şey yok bence bu meslekte. O yüzden diyorum, yani bence bu mesleği seçen öncelikle bir yıl bu meslekle iç içe bir staj görsün. Sonra bu mesleğe girmeye karar versin. Ki sanmıyorum o zaman Türkiye’de bu mesleği seçecek hiç bir kişi kalmaz. Bir hatanın bedelini 16 yıldır çekiyorum diyim. Keşke daha bilinçli karar verseydim ya da keşke ortaokuldan sonra bu meslekler olmasaydı. Keşke yani nasıl diyim üniversite denginde olsaydı ta başından beri. Hiç bi meslek ortaokuldan sonra geçişli olmasaydı keşke (16 yıllık hemşire).

İş ortamındaki yıpranmayla işin doğasından kaynaklı bir takım sorunlar iç içe geçebiliyordu. Bu sorunlar dönem dönem bazı farklar göstermişti. 1980'li yıllarda mezun olup çalışmaya başlayanlar, hemşire açığının çok belirgin olduğunu ve bu açığın hastabakıcı veya hademe kadrosundaki kişilerle dönüşümlü olarak çalışmak suretiyle kapatılmaya çalışıldığını belirttiler. Bu dönemde az sayıda hemşire gündüz çalışarak 24 saatte yapılması gereken her tür işi organize etmiş, işler yetişmediğinde mesai sonrasında da görevde kalmış, gece içinse çoğunlukla hastabakıcı kadrosundaki erkekler nöbetçi bırakılmıştı:

Yani ilk dönemlerde bizim gece nöbetimiz yoktu. O zaman değişik bi sistemdi. İşte erkek personeller vardı. Onlar işte gece idare ediyolar, biz akşam beşe kadar çalışıyoduk, ama klinikte hatırladığım kadarıyla üç veya dört kişiydik baş-hemşireyle. Biri zaten polikliniğe iniyodu işte. Diğer iki, bi kişi başhemşiremiz, mesela üç kişi kalıyosak onu işbölümü yapıyoduk, işte herkesin bölümü oluyodu. O sabah sekizden akşam beşe kadar o bölümde işte derece, tansiyon, tedavileri, hastanın bakımı, yani her şeyiyle biz ilgileniyoduk. (...) Beşten sonra mesela o personel; eğer şey, klinik böyle kötü olduğu dönemlerde falan gene yediye sekize kadar kaldığım oluyodu yani açıkçası. Bana ne diyip de bırakıp gittiğim olmadı açıkçası. Çok kalmışımıdır öyle geç saatlere kadar. Sonra işte belli bi sene sonra gece hemşireye ihtiyaç olmaya başladı. Çünkü artık hastalar da tabi artmaya başlıyo bilmem ne, yetişemiyolardı. Ha pardon, bi de hafta sonları gündüz tutuyoduk tabi, sekiz beş yine. O da genelde böyle bi bir ay boyu hafta sonları hep tuttuğum oluyodu. Çünkü klinikte bi de hani sizin, hani en küçük kimse genellikle odur. Bi de bekâr olunca hep o nöbet tutar. Öyle tuttuğum oluyodu mesela. Sonra işte gece nöbet-

leri başladı. Akşam beşten sabah sekize kadar olmaya başladı. Tabi hasta sayısı artıyo, işler daha bir yoğunlaşıyo, yani öyle, değişti, sistemler tabi sürekli değişmeye başladı. Sonra işte şey oldu mesela, gün aşırı gecelerimiz olmaya başladı. Hafta sonu ayrı tuttuk, şey, gündüzleri ayrı tutuyoduk, hafta içi ayrı, yani normal mesai oluyodu zaten. Nöbetlerimiz çok yoğun geçiyodu açıkçası. Çünkü Göğüs Hastalıkları olduğu için astım krizlisi geliyodu, yani çok aşırı, KO-AH'lı hastalar geliyodu gece böyle, saat hiç belli olmazdı yani. Ve sabaha kadar koşturduğumuz çok, çok fazladır yani (Bahar, 23 yıl çalışmış emekli hemşire).

Bahar, personel sayısının yanı sıra teknik olanakların da çok zayıf olduğu dönemlerde hemşirelik yapmış, hem hastaya tıbbi müdahalede bulunmuş, hem ihtiyacı olan hastaya göre ağır oksijen tüplerini bir odadan diğerine taşımak zorunda kalmış, bu nedenle de omurgasını zedelemişti. Bu örnekte de olduğu gibi tıbbi pratikte bir hemşirenin yaptığı işler çoğu zaman sadece doktorun değil diğer sağlık çalışanlarının görev çizgileriyle de karışıyordu. Hemşireler tamamen ara bir konumda yer alarak statü olarak hem kendilerinin altında hem de üstünde olan kişilerin görevlerini üstlenmek durumunda kalabiliyorlardı. Bu konuda daha çok doktorların görevlerine dikkat çekilse de hemşirelerden çok daha geniş bir çerçevede her şeyi çekip çevirenler olmaları bekleniyordu. İki yıl bir Onkoloji kliniğinde çalışan hemşireleri izleyen Suzanne Gordon, tedavi (*cure*) ve bakım (*care*) arasında yapılan bildik ayrımın pek de gerçekçi olmadığına, aslında hemşirelerin, işin doktora maledilen tedavi kısmını da büyük ölçüde yerine getirdiklerine, başarıda hemşirelerin katkısının yüksek olduğuna işaret ediyor (2007: 181).

Bazen hemşirelere yeni kurulan birimlerin inşaat temizliği dahi yaptırılıyordu. Bu tür işleri yaptırmakta da daha çok

gençler kullanılıyorlardı. Hasta bakımının yoğun olduğu bölümlerde de genellikle genç ve bekâr hemşireleri çalıştırma yönünde bir eğilim söz konusuydu. Yaptıkları işleri genellikle daha anlamlı bulan böyle birimlerde çalışanların, mesleğe dair benlik algıları daha güçlüydü. Kadın Doğum, Diyaliz gibi bazı özel birimlerde ve kısmen de hasta bakımının yoğun olduğu yerlerde hemşirelik yapanlar anlaşılan yaptıkları iş üzerinde daha kolay otonomi kazanabiliyor, dolayısıyla da daha belirgin bir iş tatmini yaşıyorlardı. Deniz, on yıldan uzun bir süredir halen yoğun tempoyla çalıştığı böyle bir birimde kendini ekibin bir parçası olarak görüyor, işini iyi yaptığı için de saygı gördüğünü düşünüyordu. Anlaşılan çalıştığı birimdeki yoğunluk başedilebilecek bir düzeydeydi. Melek de onlarca yıl yoğun bir serviste çalışmış, ancak yıpratıcı çalışma koşullarını sürdürmeyecek bir noktaya gelince, hastane başhemşiresine uzunca bir dil dökmüş çalıştığı yerin ancak uzun yalvarışlar sonucu değiştirilmesini sağlayabilmişti. Ebru bekârken görevlendirildiği Yoğun Bakımlarda on yıl kadar çalışmış, evlendikten bir süre sonra eşinin itirazı ile bölüm değiştirmeye kalkışabilmişti. İş yükü ağır pek çok klinikte çalışan meslektaşlarını adsız kahramanlar olarak nitelendiren Ebru, bakım emeğinin görünmezliğine işaret ediyor ve sağlık hizmetlerindeki başarının hemşirelik hizmetlerine fazlasıyla bağlı olduğunu düşünüyordu:

Bir Yoğun Bakımda muhteşem cihazlar getirebilirsiniz, ekip muhteşem ameliyatlara yapmış olabilir. Ama post-op [ameliyat sonrası] dönemde eğer hemşire elini sürmezse o hastadan hiçbir sonuç alamazsınız. Dünyanın en muhteşem cerrahını getirtin, yaptırtın ameliyatı. O post-op dönemdeki hemşirelik bakımı olmazsa şayet, re-animasyon açısından da söylüyorum, hemşire gereken ilgiyi hastaya göstermezse, aspire edilmezse, nitelikli bir bakım görmezse o hastada hiç-

bir şey olmaz. Sonuç sıfır. % 80'dir benim öngörüm, Yoğun Bakım şartları, hemşirenin etkisi hastanın üzerinde. Hekimin ordırından çok daha önemlidir. Ama tabi bunun ne kadarını bilirler? Hastalar bilmez genelde. Eğer bi hasta kurtarılsa, kırk yılın başında bi hastadan sonuç alınırsa şey yaparlardı. Tabi, hayır, hayır, hocalara. Herkes “Aman efendim çok, sayenizde şöyle oldu, başardık. Sayenizde şöyle oldu sonuçlar elde ettik” falan (19 yıllık hemşire).

Çalışırken sicil puanının yüksek olması nedeniyle derece terfisi yapılanlar veya genellikle general katı gibi özel servislerdeki yoğun çalışmalarından dolayı takdirler alanlar olmuştu. İnci bunu “Bir kâğıt parçası verdiler işte, ödül” diyerek geçiştirmişti. Elvan da yıllar sonra artık oldukça pasif bir görevdeyken ve kendisi için hiçbir anlamı olmayan bir zamanda sık ödül almaya başlamasının trajikomikliğine işaret etmişti:

Çok komik ama üç yıldır ödül alıyorum ya buraya geldimden beri. Hemşirelikle ilgili hiç bi şey yapmıyorum. Hocam bana durmadan takdir veriyο adam. Böyle komik bi şey olmaz ya. Hemşireliğin h'sini yapmıyorum adam bana nerdeyse üç dört aydır takdir veriyο (...) Yazılı belge olarak dosyama giriyo. Ay ne işime yarıyacak bu saatten sonra. Hiç bi işime yaramıyacak. Çünkü emekliliğim gelmiş, bitmiş. Derecem bire inmiş. Artık hiçbir halt, işime yaramaz bu takdirler. Hiçbir etkisi yok benim için. Çok komik, o kadar yoğun, o kadar canla başla fedakârca çalıştığım yerlerde alamadım. Çok komik. Amirinle ilgili bu da (23 yıllık hemşire).

Ödüllerin yanı sıra hemşirelik yapmaya başladıktan sonra da ceza alan çok kişi olmuştu. Hafta sonu başka bir kente

giderek garnizon değiştirmek, amirin karşısında hırka ilikle-memek gibi saygısızlık olarak nitelendirilen davranışlar, as-keri kimliğini kaybetmek, nöbette uyuyakalmak ceza sebep-leri olabilmışti.

Araştırmaya dâhil ettiğim grup, hemşireliğini görevin kapsamı hayli belirsiz bir şekilde icra etmeye çalışmıştı. a-lıştıkları bazı yerlerde inşaat temizliği bile yaptırılan hemşi-reler olmuştu. Bu bakımdan hastanelerin veya hastanelerde-ki çeşitli birimlerin kuruluşunda ve kurumsallaşmasında ya-sal sınırların dışında da ciddi emekleri geçtiği halde, bu ku-rumlarda doktorların, bağış yapan hastaların isimlerinin ya-nına kendi isimlerini eklemeyi başaramamışlardı.

Mesleki Avantaj ve Dezavantajlar

Bugün hemşirelerin üniversite düzeyinde eğitim alarak nispeten daha ileri bir yaşta çalışmaya başlaması ve istihdam olanaklarının yüksek olması olumlu sonuçlar doğurmuş olsa da, mesleğin toplumsal itibarının halen olması gerektiği yerde olmadığını düşünenler çoğunlukta. Emek yoğun bir iş yapıyor oldukları halde mesleki statünün belirsizliği ve düşüklüğünü bir haksızlık gibi algılayan ve bağlı oldukları otoritelerin şeklen ve sözde bir takım değişimler yaparken etkin girişimlerde bulunmadıklarını düşünenler vardı:

Daha doğrusu toplumda hemşire olarak konumumuz belli değil. Yani hala hemşire denildiği zaman insanların yüzünün mimikleri, hareketlerinde bile bu mesleğin yeterince bi yere gelemediğini görüyorsunuz. Ama yurt dışında hemşirelik dediğin zaman insanlar bi yani gıptaıyla baktıkları bi meslek olarak, hem maddi, hem manevi, hem profesyonel anlamda branşlaşmış bi meslek görüyorsunuz karşınızda. Bizim yani yaptığımız meslekte branşlaşma bile daha yeni

yeni başladı sözüm ona. Ama hani? Ben branşlaşma göremiyorum (Hazan, 16 yıllık hemşire).

Bazı tekil örneklerde klinik şeflerinin bariz desteği ve inisiyatifi ile hemşireler kendilerine kıymet verilen bir işyeri ortamında çalışma imkânı bulmuşlardı. Deniz, kendi tecrübelerinden hareketle, bu tür ortamları hemşirelerin kendi başlarına yaratmalarının pek mümkün olamayacağını düşünüyor, doktorların tutumunun bu tür bir kültürün oluşmasında çok belirleyici olduğuna işaret ediyordu:

Bizim hocamız, Hakkı Hoca. Yani onun sayesinde böyle, bu klinikte hemşireler bu kadar değerli oldu. Diyorum ya keşke her klinikte böyle. Hani mesela bizi sıkardı, zorlardı, çok korkardık mesela onun vizitlerinden, nefret ederdik. Gene hocanın viziti var falan diye nefret ederdik, ama önemseydiği için bunları yapıyo. Sonradan anlıyosun gerçi bunu. Önemseydiği için yapmış bunları diye düşünüyosun. Onun şeyi çok büyük katkısı. Yani şey düşünüyorum, onunla çalıştığım için çok şanslıyım diye düşünüyorum. Sonuçta mesleki bilgin açısından çok şey de öğreniyosun. Ha onun sayesinde çok şey de öğrendim. Ve bu da böyle mesela süregeldi. Bu çok önemli. Bi kişi bunu başlattı ve bu böyle süregeldi. Çok önemli bu. İşte bazı kliniklerde şey hemşirenin yeri çok şey, farklı. Kötü yani. (...) Ama ya sonuçta yukarılardan birinin el uzatması gerekiyo. Tek başına bi şey yapamazsın. Ne kadar birlik olursan ol. Yani ne diyiceksin ki. Sonuçta hani hemşirelik ayrıldı, Hemşirelik Müdürlüğü oluşturuldu falan. Farklı, ama sonuçta doktor senin bi üstün olarak geçiyo yani. Bu, bunu ortadan kaldıramazsın, kaldıramıyosun. O yüzden onlardan birinin de sana el vermesi lazım. Tek başına napabilirsin? Bi şey yapamazsın. (...) Ancak şunu gösterebilirsin. İşte biz mesleğimi-

ze, şey, mesleğimizin yanındayız, koruyoruz işte biz birbirimizi kolluyoruz. Bunu gösterebilirsin. Ha ama bulunduğun ortamdaki huzursuzluk kalkar mı? Yani değer vermiyorsa sana gene. Onlarla çalışıyosun sonuçta. Diğer bütün hemşire arkadaşlarıyla tek başına çalışmıyosun ki. Onlarla çalışıyosun ve mecburen sürekli ilişki halindesin. Ordır [iş talimatı] alıyosun, sürekli bi şeyler soruyosun. Onlara sormadan bi şey yapamıyosun. O yüzden. O önemli yani. Öyle (16 yıllık hemşire).

Görüştüğümüz kişilerin hemen hepsi on sekiz yaşında çok ağır sorumluluklar aldıklarına, hem okulda hem de iş hayatında çok zaman da sistematik olarak hırpalandıklarına işaret etmişlerdi. Buna rağmen özellikle bugün emeklilik hakkını kazanmış olanlarla nispeten daha az yoğun yerlerde çalışıyor olanlar, küçük yaşta çalışmaya başlamış olmalarını bugünden bakınca bir avantaj olarak değerlendirdiler.

Avantajları şöyle. Ben on sekiz yaşında para kazanmaya başladım. Kendime yeter bir insan oldum. Benim kardeşim lisans mezunuydu, hatta mastırı kazandı falan, ama üç dört yıl işsiz dolaştı. Ve o kızın geçirdiği hastalıkları tasvir edemem, o geçirdiği psikolojik buhrandan dolayı, iş bulamamasından dolayı, kendini yetersiz bulmasından dolayı yaşadığı şeyler çok hoş değildi, hiç hoş değildi. Ben on sekiz yaşından bu yana mesleğini yapan ve para kazanan insanım. O çok büyük bi artı. Hele ki Türkiye şartlarında, öyle söyliyim. Dezavantajları hem hemşire olmak, hem anne olmak, nöbet tutmak. O evin ve işin bi arada götürülmesi, çocuğun idare edilmesi. Bunlar çok büyük sorumluluklar ve hepsini bi arada götürebilmek gerçekten çok yıpratıyo insanı (Selma, 23 yıllık hemşire).

Özellikle 1990'lı yıllardan önce çalışmaya başlayanlar arasında on sekiz yaşında ekonomik özgürlük kazanmış olmayı kendi koşulları içinde müthiş bir olanak olarak görenler bulunuyordu. Emekliliğe dair mevzuatta yapılan değişiklik nedeniyle 1990'lı yıllardan sonra çalışmaya başlayanlar ise daha önceki kuşaklar gibi 20 veya 25 yıl hemşirelik yaparak emekli olamayacaklardı. Bu grup içinde kendilerini şimdiden tükenmiş hisseden, 25 yıldan sonra nasıl çalışacaklarını tahayyül edemeyen kişiler, mesleklerinin masa başında yapılan pek çok işten farklı niteliklerinin görülmediğini, yıpranma payı da alamadıkları için küçük yaşta çalışmaya başlamayı bir avantaj değil, dezavantaj olarak yaşadıklarını düşünüyorlardı. On sekiz yaşında çalışmaya başlayan bu grup, emeklilik konusunda da ilk kez 30 yaşında çalışmaya başlayan biriyle aynı koşullara sahip olmayı kendilerine vermiş bir ceza gibi algılıyordu. Bu kişiler içinde 50 yaşına geldiğinde kendilerini hemşirelik yaparken tahayyül edemediğini belirtenler oldu.

Hemşirelerin her zaman iş bulma imkânının olması, yakınlarının sağlık sorunlarına müdahale ederek daha hızlı ve bütün olasılıkları değerlendirerek daha kalıcı çözümler bulabilmek ve geniş bir sosyal çevre sahibi olmak görüşmelerde en çok tekrarlanan avantajlar olarak sıralandı. Ancak hemşireler bunu aynı şekilde bir dezavantaj olarak da yaşıyorlardı:

Yalnız bana değil, bütün sülaleme avantajı oldu. Nasıl? Sağlık camiasında birileri var. Hep onlar rahat etti. Ondan sonra dezavantajları da sürekli onlar yüzünden başım ağrıdı. Hiç bitmedi. Ama iyi ki sağlık camiasındayım. Çocuklarım kontrol altındalardı. Eşim, zor bi bebeğim vardı. Onu burada büyüttüğüm için, sağlıkçı olduğum için belki hani daha şanslı hissettim kendimi (...) Onlar da, daha çok, var ya ça-

re kapısı, dertlerini söyleyebilecekleri, dinleyebilecek. Onları anlayabileceğimi düşünüyolar. Bazen tabi çok bunalıyorum. Çok. Onu hissettirmemek için çok çaba sarf ediyorum. Mesela tatile gidiyorum, ilk tanıştığım yan komşumla, mesela hemşire olduğumu, ebe olduğumu söyleyince hemen bütün hastalıklarını saymaya başlıyo. Örnek veriyorum. Hani meraba demeden daha. Sonra da diyorum ki yazık, insan da, hani birine ihtiyacı var bunun diyorum. Ama ben bunu yaşamımın her döneminde hissettim. Bunu kocama, kayınvalideme, babama, işte bütün komşularıma. Dedim ki heralde bu böyle olmalı. Öyle. Alıştım işte şimdi (Sevgi, 21 yıllık hemşire).

Bazıları ise hemşirelik yaptıkları süreçte mizaçlarında ciddi değişim yaşamışlardı. Deniz, yaptığı işle kendini anlamlı hissettiği bir ekip içinde bu yönde olumlu bir değişim geçirmiş nadir örneklerdendi:

Bi de biz insanlara daha böyle sıcak yaklaşmayı öğreniyoruz belki de böyle daha cana yakın davranmayı öğreniyoruz. O yönden de aslında insanın kişiliğini de etkiliyo bu meslek. Ha belki herkeste olamayabilir, ama genelde öyle. İnsanlara böyle daha duygusal, daha sıcak yaklaşmak zorunda ola ola, öyle kişiliğine de oturuyo zamanla. O yönden belki olumlu bi etkisi vardır diye düşünüyorum (16 yıllık hemşire).

Kimileri meslekleri sayesinde geniş bir sosyal çevreye sahip olmuşlardı. 28 yıldır hemşirelik yapan Zuhal, bunlardan biriydi. Zuhal geçmişte hayli yoğun servislerde çalışmıştı; şimdi ise iş yükü nispeten daha az olan idari bir hizmette görevliydi. Daha yoğun bir birime verilecek olsa bunu yapamayacak ve emekliliğini isteyecekti. Zuhal'in de ifade ettiği

gibi hastanelerin çeşitli birimleri arasında hizmet yoğunluğu ve türü açısından ciddi farklar bulunmaktaydı. Bu bakımdan bulunduğu birime bağlı olarak hemşirelerden beklenen işle-
rin niteliği çok değişebilmekteydi. Bu durum kişinin mesle-
ği ile ilişkisinde ciddi farklar yaratabilirdi:

Kardiyoloji diyalizle aynı değil. Bazı yerler ki şey sertifika istiyiyo mesela. Anestezi aynı değil. Çocuk çok farklı birim. Hepsi branş ve sertifika istiyen bölümler. Ben mesela Çocuk'ta çalışmak istemem, Hematoloji'de çalışmak istemem. Çok yıpratıcı yerler. Yoğun Bakım, şimdi teyzem yatıyo or-
da. Ay o kızları görünce Allahım diyorum, bu çocuklara ne yapılabilir? Ruhen, bedenlen yıpranıyolar ya. Bu kadar olmaz. Bunlar takviyesi nasıl yapılacak. Bunlar işin için-
de olanlar görececek bilecek, destek vericek. Ve hem mad-
di, hem manevi (...) Eğer şeysen, zayıf insansa bu meslek-
te gerçekten çok yıpranır, harcanır gerçekten. Bedenen yıpr-
anan çok arkadaşlarımı gördüm. Hastalananları gördüm, intihar edenleri gördüm, ölenleri gördüm. Bu tür insanla-
ra çok üzüldüm. Tedavi görenleri gördüm. Psikolojik teda-
vi görenleri gördüm. Ekonomik anlamda çok kötü durum-
da insanları gördüm (Zuhal, 28 yıllık hemşire).

Zuhal emeklilik hakkını kazanmış nispeten şanslı kişiler-
dendi ve geçmişte yaşadığı olumsuzluklara rağmen olumlu
bir bakış geliştirebilmişti. Görüştüğümüz kişiler içinde tak-
riben üçte biri Zuhal gibi, her şeye rağmen sonuçtan mem-
nun görünüyordu. Üçte ikisi ise daha karamsar bir bakı-
şa sahiptiler. Bunlar içinde mesleğinin hiçbir avantajı olma-
dığını ifade edenler dahi olmuştu. Hemşirelik kendini sonu
gelmeyen bir tekrara adama haliydi ve –görüşme yaptığımız
dönemde ücretlerin de düşük olması nedeniyle– mesleğinin
hep kendinden alıp hiçbir şey vermediğini düşünenler var-

dı. Özellikle önünde uzun çalışma yılları olup geleceğini göremeyenler, halen yoğun tempoda nöbet tutanlar bu kanatle birlikte mesleğin özellikle dezavantajlı boyutları üzerinde duruyordu:

Dezavantajları? Çok büyük dezavantajları var. Nedir? Ben bir bayram geldi diye hiçbir zaman sevinemedim. Çünkü nöbetimi düşündüm. Anlatabiliyor muyum? Yılbaşı gelir, işte bu nöbeti kim tutacak? Ertesi gün ben mi geleceğim? İşte çoluğunuzu çocuğunuzu bırakırsınız, eşinizi bırakırsınız. Belki geçirebileceğiniz çok daha iyi bir hayat düzeyini, dışarıda sosyal, ekonomik yaşayabileceğiniz statüyü bırakıp burada nöbete geliyorsunuz. 24 saat, 15 saat, 16 saat, 8 saat, duruma göre. Çok büyük bir dezavantaj bu. Nöbet olayı bizim meslek açısından gerçekten büyük bir dezavantaj (Öykü, 19 yıllık hemşire).

Kadın olarak başka sorumluluklarla beraber nöbetli bir iş yapmak, subay ve astsubaylara verilen yıpranma payından yararlanamamak, meslekte uzmanlaşamamak, mesleğin sınırlarının ve görev tanımının belirsiz olması, hastalık kapma ve taşıma riski, sürekli hem fiziksel hem de zihinsel ve psikolojik açıdan yorucu ve yıpratıcı süreçlere maruz kalmak hemen herkesin sıraladığı dezavantajlar arasındaydı. Ayrıca hizmet üretenler olarak hastane ve klinikte alınan kararlara katılamama, doğrudan ve salt kendilerini ilgilendiren konularda bile kararların yukarıdan alınması veya dayatılması önemli bir sorun olarak ortaya çıkıyordu. Mesela 2002'ye kadar pantolon giyememek, 2004'e kadar gece gündüz kepek takmak zorunda kalmak, hemşirelerin sorgulamadan itaat etmesi beklenen biçimsel düzenlemelerdi. Özellikle gece nöbetlerinde bu kuralları kaçırmak bir şekilde ihlal ettiği için azarlananlar, bu tür biçimsel konularla gereğinden faz-

la meşgul edilenler olabilmşti. Görüştüğüm kişiler arasında bu türde sorunlarla uğraşmak zorunda kalmalarını, işi yapmamış dolayısıyla bilmeyen kişilerin karar alması ve bu kararları dayatmasına –bu kişiler, hastaneler düzeyinde daha çok başhemşire, süpervizör veya sorumlu hemşireler oluyordu– bağlayanlar oldu.

Benzer şekilde kliniklerde malzemeyi kullanan kişinin fikrini almayıp tepeden kararlar verildiğinde alınan malzemelerin gösterişli ama işlevsiz olmasına, bu da sağlık harcamalarında gereksiz artışa yol açabilmekteydi. Görüştüğümüz kişilerin önemli bir sıkıntısı da malzemeye yapılan yatırımın insana yapılmamasıydı. Malzemelere yapılan yatırımlarla kendi hor kullanılmaları arasında büyük bir çelişki görülenler vardı. Mesela Hazan’a göre “malzemededen önce insan doyurulmalı, insan tatmin edilmeli”ydi.

Takriben 2000’li yıllara dek Ankara GATA başta olmak üzere askeri hastanelerin teknik anlamda imkânları pek çok hastaneye göre daha iyi olmuştu. Bu biçimsel olarak çalışanların refah içinde olduğu görüntüsü yaratabiliyor, denetlemelerde göz boyayabiliyordu; ancak her şeyin yolunda gittiği bir görüntünün ardında Ela, Hazan ve Melek gibi çok mutsuz insanlar da olabiliyordu. Bu durum ayrıca işi yapan kişilerin iletişim kanallarında tıkanmaya da işaret ediliyordu. Hem genel olarak toplumda hem de özel olarak tıp camiasında hemşirelerin kendilerine olduğu gibi sözlerine de itibar etmeyen bir kültürden bahsetmek mümkündü. Buna bir de askeri yapıların katılığı eklendiğinde durum giderek içinden çıkılmaz bir hal alabiliyordu. Askeri kurumlardaki kurallar, zorbalığa maruz kalan bir kişiyi, ona zorbalık yapan kişinin takdirine ve bazen de keyfi uygulamalarına maruz bırakabiliyor, bir üst merciye dert anlatmayı engelliyordu. Bu şekilde söz hakkı engellenen kişilere sindirme ve zorbalıklara itaat etmekten veya çekip gitmekten başka bir seçenek kalmıyordu.

Rüya, başka hemşire arkadaşlarıyla beraber eczacı arkadaşlarının denetleme hazırlıklarına yardım ederken sarhoş halde hastaneyi teftişe gelen başhekim yardımcısından herkesin gözleri önünde dayak yemiş, hastanedeki bir odaya kilitlenmiş, camdan kaçarak geceyi birilerinin yanına sığınarak dışarıda geçirmiş ve ertesi gün bir arkadaşıyla beraber daha kıdemli bir amire derdini anlatmaya gitmişti. Kıdemli amir Rüya'yı dinlemek yerine azarlamış, onları "Sizin komutanınız yok mu? Siz ne biçim askersiniz? Silsile yolundan haberiniz yok mu? Siz benim kapıma direk nasıl gelirsiniz? Dilekçe yazın, şikâyetinizi önce küçük amirimize sonra bana ileticeksiniz, öğrenemediniz mi? Ne biçim memursunuz?" gibi sözlerle geri göndermişti. Amirinden körü körüne şiddet gördüğü halde yalnız bırakılan ve suçlu konumuna düşürülerek bir de savunması istenen Rüya o gün bir otobüse binerek ailesinin bulunduğu kente dönmüş, görünürde işinden sessizce ve nedensizce ayrılmıştı. Başka hastanelerde bir süre daha hemşirelik yapan Rüya bugün kendini feminist olarak tanımlıyor ve bütünde hemşirelik deneyiminin kendine kazandırdıklarını, aksi halde "belki de daha salak bir kadın olurum" şeklinde ifade ediyordu.

Görüşmeler sırasında öğrenci hemşireler için adeta efsaneye dönüşmüş, onların küçük kahramanları olmuş, onlara yol yordam göstererek istikrarlı bir şekilde örnek teşkil etmiş birkaç hemşire olduğunu tespit etmiştim. Kaynak kişilerin bazılarının anılarını aktarırken değinmeden geçemedikleri böyle hemşireler vardı ve bunlardan birkaçı farklı görüşmelerde tekrar tekrar karşıma çıktı. Görüşme yaptığım üç şehirde de öğrenciliğinde veya hemşirelikteki ilk yıllarında kendisine yol göstermiş belli hemşirelerin isimlerini sıkça telafuz eden ve bu hemşireleri minnetle anan kişiler oldu. Bu kişilerden birine ulaşıp kendisiyle görüşmeyi de başardım. Hayatını adeta bir misyoner gibi gerek giyim ku-

şam, hal ve tutumu gerekse iş disiplini ve idareciliğiyle örnek bir hemşire olarak geçirmiş bu kişi bireysel çabalarıyla hem doktorlara, hem meslektaşlarına hem de hasta ve yakınlarına ulaşabildiğini ve kendi tahminiyle mesleği adına % 80 sonuç aldığını düşünüyordu:

Sonra bir arada çalıştığımız arkadaşlar, onlarla da öyle. Gerektiğinde abla gibi, gerektiğinde anne gibi, gerektiğinde arkadaş gibi, gerektiğinde de bi amir gibi olmayı tercih ettim her zaman. Benim felsefem buydu. Biz insanız çünkü makine değiliz. İnsanın duyguları vardır, ee üzgün olduğun, işte verimini düşürecek sorunları vardır, onları eğer sen anlayamazsan, onların doğru düzgün çalışmasını da sağlayamazsın. Bana göre böyle. Böyle bir yol izlediğinde de zaten otomatikman sana olumlu olarak geri dönüyo yaptığın. Bunlar planlanmış şeyler değil. Zaten otomatik yaptığım şeyler, ama bazı arkadaşlarıma da örnek olsun diye özellikle üstüne vurgu yaptığım şeyler bunlar. Önce insan olduğumuzu anlıycağız. Çünkü biz insan değilsek karşıdaki hizmet verdiğimiz insana bi faydamız olamayacak. Bu kesin. Çünkü kendi sorunuyla baş edemeyen bir meslek grubu içerisinde olmayı hiçbi zaman istemedim. Hasta hemşireyi gördüğü zaman saygı duyabilmeli. Bu işini iyi biliyo, doğru ellerdeyim, hani ben kendimi iyi hissetmeliyim imajını vermenin ne kadar doğru olduğunu ben hastalarımnda gözlemledim. (...) Ve öğrencilerden aynı zamanda, ki öğrenciler çok eleştirisel yaklaşabilir davranışlara. Çünkü bi model oluşturmaya çalışıyorlar kafalarında ya da edinecekleri meslek grubundaki insanların ne tür bir çalışma içerisinde olduklarını, nasıl bir davranış içerisinde olduklarını, işte çalışma ortamındaki koşulları çok iyi gözlemleyebiliyorlar ve kendi içlerinde de bunu yorumlayıp kendilerine bir model edinmeye çalışıyorlar. Meslekten ya nefret edi-

yorlar ya çok seviyolar. Her zaman da doğru bulduğum bir şey vardı; öğrenciyken bu mesleği ya sevdireceğiz ya nefret ettireceğiz. Nefret ettirirsek hiçbir verim alamadan sorunlu insanlar kazandırmaya çalışacağız, ama sevdirecek de mesleğini seven, işinde verimli olan insanlar katılacak aramıza. Öğrenci arkadaşlarımızdan da aldığımız geri bildirimler, bunlar da öğretmenleri sayesinde oluyo tabi. Gelip birçok kez grubumuza teşekkür etmiştir öğretmenleri. Öğrenciler sizin servisten ve arkadaşlarınızdan çok memnun, çok ilgili, öğrenci doyuma ulaşmış vaziyette geliyo (İpek, 28 yıl çalışmış emekli hemşire).

Hemşireler arasında efsaneye dönmüş bu kişilerin ortak özelliği hepsinin düzenli olarak aynı birimde yıllarca çalışmış, böylece çalıştığı birimde zamanla uzmanlaşma olanağı bulmuş, anlaşılan birlikte çalıştığı doktorlar tarafından da zamanla benimsenmiş ve bu sayede uyumlu bir çalışma ortamı yakalamış kişiler olmalarıydı. Özellikle öğrencilik yıllarında hemşireler arasında adeta birer efsaneye dönüşmüş, onlara örnek olmuş bu hemşireler, belli ki enerjilerini yeni koşullar ve yeni insanlara adapte etmek yerine aynı işte uzmanlaşmaya ayırmış ve zamanla da kendilerini çalıştıkları ortamdaki kişilere kanıtlama imkânı bulmuşlardı.

Görüştüğümüz hemşirelerin çoğu ise bunun tersine meslek hayatları boyunca onlarca klinikte çalışmış, her gittiği yerde yeni beceriler edinmek zorunda kalmış ve bunlardan bazıları da bir süre sonra “boşu boşuna” fazladan enerji harcamaktan bezmiş ve bilerek “silik bir tip” olmayı tercih etmiş, adeta yaptığı işe küsmüş kişilerdi. Bu bakımdan sadece beş kişinin istikrarlı bir ortamda çalıştığı anlaşıyordu. Hemşireler, koşullara ve ihtiyaca göre sürekli bir klinikten diğerine yer değiştirmeyi, kendilerini niteliksizleştiren, acemileştiren ve dolayısıyla da iş ortamındaki saygınlıkla-

rını zedeleyici bir tecrübe olarak yaşıyorlardı. Bu tür bir çalışmanın yerine belli bir alanda uzmanlaşarak sadece o alanda çalışmanın hemşireliğin itibarı açısından önemli olduğunu düşünüyorlar, meslek hayatlarında az da olsa bu tür örneklerle karşılaşılıyor, aynı alanda çalışan kişilerin daha başarılı olduklarını gözlemliyorlardı. Burcu branşlaşamamanın yanı sıra çalışma sürelerinin uzunluğunu, kadın olarak toplumda çifte bakım yükümlülüğü taşımalarını, halen çoğunluk erkek olan doktorlara bağlı olup amirleri olan bu kişilerin karşısında kadın olarak yaşadıkları ikincilliği başlıca dezavantaj noktaları olarak belirtmişti:

Yani birinci etken branşlaşmalarıdır. Şimdi Nurşen abla var klinikte mesela. O ondokuz yıldır sürekli (...) [aynı klinikte] çalışmış ve şu an yine bizle, birlikte çalışıyoruz, Nurşen Abla işinde çok iyi. Gelen hastanın neyi olduğunu direk anlayabiliyo ve çok pratik çözümler üretebiliyo. Yani (...) bölümünün geçmişini bildiği için, yeni şeyleri de takip etmek istiyio mesela, öğrenmek istiyio. Firmalarla daha çok bilgi alışverişinde bulunuyo falan. Bence birinci etken branşlaşma. İkincisi mesai saatlerinin çok uzun olması, insanı yıpratıyo yani. Artık ben onsekiz yıllık hemşire olarak birinci yılımdaki kadar enerji sarf edemiyorum, çünkü yaşla gelen bazı yorgunluklarım var. Önce mesela nöbetten çıktığımda akşama kadar gezip sabah tekrar mesaiye gidebiliyodum, nöbete gidebiliyodum. Şimdi yapamıyorum onu. Ya beden de yorgunluk var. Yaşla ilgili bu. Evlilikle ilgili. Bayanın çünkü. Bayanların evdeki konumu da genelde şey. Evde benim eşim mesela öyle kalkıp işte çamaşır asıyosam, iki tane de ben asıyım, eşim işten geldi, yoruldu demez. Demez yani. Ya da çocuğumla işte akşam ilk görüştüğünde bi yarım saat falan ilgilenir, ondan sonra bu çocuk yemeğini yedi mi? Uykusu geldi mi? Oyun ihtiyacı var mı? Kitap oku-

sunlar mı? Falan. Ya da hastaysa mesela, başında bekler, ama işte saati geldi mi, şurubunu vereyim mi? Ateşine bakayım mı? diye düşünmez, çünkü o sorumluluklar da bizde. Ha bunu ben kendim direk üstüme almadım, ama biçilmiş rollerin var, yani evli kadınsan, çocuğun varsa bunları yapıcaksın. E üstüne bi de çalışıyorsun, hepsi bi arada yürümüyo yani. (...) Ya sonuçta erkek egemen bi toplumda yaşıyorsun canım. Benim üç doktorum var, üçü de erkek. Doktor ve erkek. Ama erkek, hemşire ve kadın yani. Hep, hepimiz kadınız. Ama erkek olsaydı, hemşirelerden biri de erkek olsaydı, ya bi de güç durumu var, hani erkek-erkek karşılaşması durumu olucaktı. (...) Yani bi süre sonra sanki bunu da kabulleniyö gibi oluyosun, yani ne kadar itiraz et-sen de bakıyorsun bi şey değişmiyo, sen sivrildiğinle kalıyosun (18 yıllık hemşire).

Hemşireler hastaya hizmet vermeleri gerekirken bir yandan da hem daha soyut bir kurumsal otoritenin, hem başhekim ve diğer doktorların, hem de başhemşire ve kıdemli diğer hemşirelerin otoritesine tabi olup hepsinin beklentilerine cevap vermek zorunda kalabiliyorlar. Bu beklentiler arasında yer yer çelişkiler de olabiliyor.

Görüştüğümüz kişiler içinde toplumda hemşireliğe dair yerleşmiş olumsuz bir takım yargılardan rahatsız olup hem halen hemşireliğin ne olduğunu anlatma tasasını sürdürenler, hem de Burcu ve Hazan gibi bundan bezmiş olanlar vardı. Görüşmelerde, hemşireliğe dair olumsuz yargıları değiştirmek için mesleğin özellikle ilk yıllarında verdikleri çabaları artık terk etmiş, kendilerini geri çekip kalan enerjilerini hayatlarının başka alanlarına harcamaya karar vermiş kişilerle karşılaştık. Meslekte kendilerinden beklentilerin yüksekliğine rağmen yılların sonucunda kendi adlarına hiçbir şeyin değişmediğini görmek, özveriyle çalışan kişilerde za-

man içinde bazı kırgınlık ve hayal kırıklıkları yaratmıştı. Öfkelerini bile ifade edecek kanal bulamayan bu kadınlardan bir kısmı, tek başlarına verdikleri yıllarca süren uzun bir çabadan sonra pes etmişler, anlaşılan Margaret Mead'in "mağara kadını zihniyeti" olarak adlandırdığı, kadının sadece mağarasının iç dekorasyonu, kocası ve çocuklarıyla ilgilenmediği bir konuma sessizce geri çekilmişlerdi (aktaran Roberts ve Group, 1995: 189).

Meslek olarak % 95, daha şurda erkek hemşirelerin mesleğe girmesi çok az, parmakla sayılacak kadar azlar henüz, bayan mesleği olmasından kaynaklanıyo. Yani 24 saat hastalarla iç içesin mesela nöbetçi olduğunda. O yorgunlukla, şu an evli olduğumuz ve küçük çocuklarımız olduğu için o yorgunlukla eve gidiyosun. Evi toparlaman gerekiyo, çocuğunla ilgilenmen gerekiyo. Yani enerjin kalmıyo artık. E şimdi aileni ön plana alıyosun doğal olarak, çocuğunu, eşini ya da işte ailedeki diğer insanları ön plana aldığın için işin ikinci plana kalıyo. Enerjimi ben evde harcadığım için, çocuğuma harcamak istediğim için burdaki harcadığım enerjiyi sınırlı tutuyorum yani, kafamı yormuyorum artık. (...) Doktorla kavga ediyodum yani, mesela. Ama yapmıyorum artık. Ya enerjim kalmadı artık yani. Enerjimi evime, çocuğuma saklıyorum, ona harcıyorum artık (Burcu, 18 yıllık hemşire).

Görüşmenin ilerleyen aşamalarında Burcu'nun bu tercihinde zaman içinde tanık olduğu, iş yerinde şiddete maruz kalmak gibi bazı tatsız olayların etkisinin de olduğu anlaşıyordu:

Ama sorunsuz bu işi bitirip beşte hastanenin kapısında bırakıp kendi hayatıma dönebilmem için silik bi tip olmayı

seçtim ben; bu aralar öyle davranıyorum. Çünkü kimseye bulaşmazsan, sadece işini yaparsan, işte sivrilmezsen falan ya da hastayla tartışmazsan. Polikliniklerde çünkü öyle saç başa girilen bi durum olmuyo, ama yine de sorunlar yaşanıyor, hastayla ya da hasta yakınıyla. Tartışmamayı tercih ediyoruz yani. Doktor bey bilir, doktor bey böyle söyledi deyip kendimizi geri çekiyoruz. Ha, arkadaşlarımızdan iki ya da üç yıl önce, nerdeydi o? Dahiliye polikliniğinde bir arkadaşımız sorun yaşadı. Bi albay, kendisine sanırım sağlık karnenizi verin ya da bi şey sorulmuştu, şimdi olayı tam net hatırlamıyorum. Albay arkadaşımıza tokat attı. Orda diğer hemşire arkadaş var, içeri odada doktor var. Ona işte sağlık karnenizi vermeniz gerekiyo ya da işte şunu yapmanız gerekiyo dediği için sinirlenmiş artık, neden sinirlendiğini bilemiyoruz. “Sen bana böyle söyleyemezsin, soramazsın” tarzında yaklaşp tokat atmış. Bu olay oldu, mahkeme-lik oldular. Arkadaşımız haksız çıktı. Sen albaya böyle davranamazsın şeklinde. Albaya da hiçbir şey olmadı. Böyle şeyler oluyor yani. O yüzden mümkün olduğunca şey yapmıyosun. Bulaşmıyoruz yani (18 yıllık hemşire).

Hizmet verdikleri sağlık kurumlarında hemşirelerden beklentilerin hem çalışma süreleri hem de yapılan işlerin kapsamı bakımından belli bir sınırı olmayabiliyordu. Ancak kurumun dışına çıktıklarında da hemşire kimliğinden kurtulmak kolay görünmüyordu. Sonya J. Grypma’nın da işaret ettiği gibi yaşam hikâyesi anlatıları, hemşire kimliğinin çoğu zaman ücretli istihdam sınırlarının ötesine de yayıldığını ve hayatlarının hiçbir alanında hemşirelerin bu kimlikten kurtulamadıklarını net bir şekilde ortaya koyuyordu (2008: 73). Görüşme yaptığımız kişilerin yarısından çoğu mesleki kimliğin hayatlarının bütün saatlerini işgal etme riskinden bahsederek, çevrelerindeki insanların sağlık sorunları-

nı dinlemek ve bu sorunların çözümü konusunda onlara danışmanlık yapmak zorunda kalmaktan bezdiklerini, deşarj olacakları boş zamanlarda da insanların sıkıntılarını dinlemek zorunda bırakılmanın mesleklerinin önemli bir dezavantajı olduğunu belirttiler. Buna engel olmayı başaraabilmiş sadece bir kişi vardı:

Ya ben kendimi o yönde tanıttım mesela. Bana iş dışında çok fazla, yani mesai dışındayken çok fazla soru soran olmu-yo. Cevap vermiyorum çünkü. İstemiyorum yani. Beni onun için aramalarından hoşlanmıyorum yani. Halimi hatırı-mı sormak için aradı diye mutlu oluyorum mesela, seviniyorum, altı aydır konuşmadığım bi insan, ondan sonra “Ya işte biz hastaneye gelecektik, bi yardımcı olur musun? İşte şu işimizi halledersin” dediler mi ben çok sinirleniyorum, “Kusura bakmayın, randevulu çalışılıyo, hiçbi şey yapamam ben” diyorum, kestirip atıyorum yani. Ben bu yolu seçtim. (...) Çok yakınlarım dışında. Mesela bu kimdir? Annen, babandır, kardeşindir, işte çok sevdiğim bi komşumdur (Burcu, 18 yıllık hemşire).

Paranın değer olduğu bir kültürel ve ekonomik ortamda, emek karşılığında para kazanmak başka herhangi bir meslek grubu için norm iken, hemşireler için bunun dahi ihlal edildiği oluyor, bilgilerini karşılıksız bir şekilde herkesle paylaşmaları beklenebiliyordu. Başka ülkelerde yapılan çalışmalar da hemşirelerin çok düşük ücretler karşılığında hasta ve ölmek üzere olan kişilere bakmak zorunda bırakılabildiğini, toplum tarafından hastaları zor durumda bırakmakla itham edilmemek için de layık görülen ücreti kabul etmek zorunda kaldıklarını gösteriyor (Corley ve Mauksch, 1988: 137). Türkiye’de hemşirelik yapan pek çok kişi de benzer şekilde tanıdıkları veya karşılaştıkları herhangi birine herhangi bir

zaman diliminde çoğu zaman da karşılıksız olarak “yardım” etmek zorunda bırakılıyorlardı.

Ancak gördüğümüz hemşireler için asıl önemlisi mesleklerinin, yaşadıkları bütün sıkıntılara rağmen manevi boyutta bir tatmin dahi sağlamıyor olmasıydı. “Doktorların sözlü taciz veya hakareti de hemşirelerin sık karşılaştığı bir ikilemdi. Hemşireler böyle durumları uzlaşma, kendini sakinme, uyum gösterme ve sıklıkla da giderek bilenen, ama sessiz bir öfke ve hınç duygusuyla geçiriyorlardı” (Kritek, 2007: 235). Yaşadıkları bazı tecrübelerin sonucunda yerlerini bellemiş özellikle tecrübeli bazı hemşireler, çatışmalardan olabildiğine kaçmaya, günü veya nöbeti olabildiğince sorunsuz geçirmeye çalıştıklarını belirttiler.

Görüşme yaptığımız kişiler içinde, hizmet alan hastalardan olmasa da en azından yaptıkları işi gören birlikte çalıştıkları ekip elemanlarından anlayış bekleyen, ancak bunu dahi göremediklerini dile getirenler oldu. Kişinin kendisinden karşılayabileceğinden çoğunun beklenmesi ve yine de memnuniyetsizlik, on sekiz yaşında uysal ve itaatkâr bir kız çocuğu olarak mesleğe başlamış kişileri yıllar sonra karakter olarak hayli değiştirip hırçın veya saldırgan mizaçlı bir kişiye de dönüştürebiliyordu.

Çalışma koşulları açısından dezavantajlı. Nöbetlerin var. Ne biliyim işte ameliyata girdiğim dönemde yani hiç, bi, sü-reklisin yani. Hiçbi mola verne hakkın yok. Doktor mesele değiş dokuş anında, hasta değiş tokuşu anında mola veriy-o, o gidiyo işte sigarasını, çayını rahat içebiliyo. Hatta biz bi dönem dikişleri falan atardık. O dikişleri bize bırakır, çeker gider, işte dinlenir. Biz dikişleri atarız, işte diğer hastayı hazırlarız, doktoru çağırırız, ya gelir ya da gelmez, işte ondan sonra, öyle. O bir mola hakkı var onun, ama senin hiçbir mola hakkın yok yani. Akşamın dördüne kadar

sen bilfiil ayakta, yemek dahi yemeden öyle devam edebiliyorsun yani. Ve niye geç hazırladın diye fırça da kayılıyo, niye bu saate kadar hazırlamadınız şu hastayı denilebiliyo yani, öyle. Ben yarım saatte bitiriyorum ameliyatı da siz daha bi hastayı hazırlıyamıyorsunuz yarım saatte de denilince ister istemez şevkin kırılıyo, sen gittin yarım saattir moladasın, ama sen, biz burada bilfiil hiçbi şey yapmadan, yani dinlenmeden sürekli çalışıyoz diyemiyosun adama. Belli bi zamandan sonra dilin pabuç kadar oluyo (Suna, 18 yıllık hemşire).

Kadınların yaptığı işi görmezden gelme veya önemsizleştirme hemşirelerin deneyimlerinde sıkça ortaya çıkıyor (bkz. Schultz, 1992: 375). Araştırmalarda erkeklerin kendi görevlerini başkalarının üzerine yığarak rahatça kapıdan çekip gidebildikleri görülüyor (Statham, vd., 1988: 18). Hemşireler üzerine yapılan bir çalışmada da doktorların bu tür bir tutum sergiledikleri sıkça ifade edilen yorumlardan biri olarak ortaya çıkıyor; bu tutumlara maruz kalan hemşireler, bir nevi iş ortakları olan doktorların gözünde boşlukları doldurmaya mecbur dezavantajlı ve kaybetmeye zorunlu taraf olarak görülebiliyorlar (Corley ve Mauksch, 1988: 141-3). Bu hemşireliğin otonomiden, hemşirelerin de kendini ifade etmekten mahrum bırakıldığı bir ortama işaret ediyor. Oysa otonomi, kendini ifade edebilme, bağımsız çalışabilme ve başarılarında gurur duyabilme bir mesleğin cazip olmasını sağlayan önemli ölçütler olarak görülüyor (Statham, vd., 1988: 12-3).

Jane E. Schultz, hemşirelerin kadın olmaları nedeniyle doktorların birbirlerine gösterdiği saygıdan da mahrum kaldıklarına işaret ediyor (1992: 388). Hemşirelerin söz konusu saygıdan mahrum kalmalarının en önemli nedeninin bu olduğuna katılıyor olsam da, genelde şimdiye dek daha az

eğitim almış olmalarının, düşük sınıfsal ve kültürel tabaka göstereni olarak yorumlanmasının ve hemşirelerin toplumda buna göre konumlandırılmasının da kısır bir döngü halinde bu tutuma etki ettiğini düşünüyorum. Teorik olarak Türkiye’de bir doktor ve bir hemşire aynı sosyoekonomik kesimden gelebilse de hemşirelerin sadece tıbbi hiyerarşiler içerisinde değil, daha büyük toplumsal düzlemde de doktorlardan daha düşük bir statüye sahip olduğu varsayılıyor.

Sağlıkçının sağlığı

Tıp alanındaki bilimsel her tür faaliyetin meşruiyeti, evrensel bir insanlığa yarar sağlama fikrinden gelir. Burada öncelikli, belki de tek değer, soyut bir insanlık tahayyülüne giren hastaların yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Hizmet alanlar soyut insanlar olarak tasarlanarak idealleştirilirken, onlara bu hizmeti verecek doktor, hemşire, laborant gibi somut insanlar tıbbi ideal içinde araçsallaştırılır. Bugün sağlık kurumlarında söz konusu olan sözde “hasta hakları” anlayışı, “gerçek eşitsizliklerin üstünü soyut insan hakları söylemiyle örten” örneklerden sadece birini oluşturuyor (Varikas, 2009: 169).

Konunun önemli bir boyutu hasta ihtiyaçlarının nerede başlayıp nerede bittiği veya tersinden söyleyecek olursak nelerin, nereye kadar hemşirenin ve diğer sağlık çalışanlarının görev kapsamına girdiği sorusu. Bu konuda belirsizlikler bulunduğu gibi istismara varabilecek talepler konusunda da hiçbir öngörü bulunmuyor, hastanın her durumda haklı olacağı varsayılıyor. Hastalardan üstelik de iş temposunun hayli yoğun olduğu yerlerde hemşireyi oda hizmetlisi gibi görme eğilimi taşıyanlar, başka hastaların ihtiyaçlarını göz ardı ederek hemşireden kendi yapabileceği işleri isteyen, bunu hemşirenin fiziksel kapasitesini de umursamayarak sağlık kurumu-

nun kendisine hasta olarak verdiği hak şeklinde gören kişiler olabiliyor. Çoğu doktor olan amir sıfatındaki kişiler bu türde ihlallere kendileri maruz kalmıyorlar ve uzun süre hemşirelerin yaşadıkları bu türde sorunları görmezden gelebiliyor, bu tür sıkıntıları anlamakta ve bunlara müdahale etmekte gönülsüz davranabiliyorlar. Oysa hemşireler de nihayetinde fiziksel ve ruhsal sınırları bulunan ve hasta olabilen, diğer bir ifadeyle hasta olma konumunu da bilen kişiler.

Sağlık konusunda görüştüğümüz kişilerden hem psikolojik ve hem de fizyolojik rahatsızlıklarının olduğunu belirtenler oldu. En çok vurgulanan noktalar, tükenme, bezginlik ve motivasyon kaybıydı. Araştırmalar, tükenmişlik oranının hemşirelerde hayli yüksek olduğunu gösteriyor (Demir, vd. 2003: 807; Taycan vd., 2006: 101). Hasta bakımının fiziksel emeğin yanı sıra duygu emeği de gerektirmesi tükenmede önemli bir etken olarak değerlendiriliyor (Brotheridge ve Grandey, 2002: 18). Hemşirelerin, hayati tehlikesi olan hastalara bakım vermeleri, aşırı sorumluluk yüklenmeleri, vasıfsız ve yetersiz sayıda personelle çalışmaları, hasta ve yakınlarının beklentilerinin yüksekliği, sağlık ekibinden destek ve saygı görmemeleri, gelirlerinin düşüklüğü, nöbetli ve uzun çalışma sürelerinin olması ve malzeme yetersizliği, stres ve tükenmeyi tetikleyen başlıca faktörler olarak görülüyor (Demir vd. 2003: 808, 823).

Meslekten kaynaklı herhangi bir sağlık sorunu olup olmadığını sorduğumda “Var. Psikolojim bozuldu” diye cevap veren Melek her şeye gülen, neşeli bir çocukken yıpratıcı çalışma koşullarının onu on yedi yılın sonunda adeta öfkeli ve hırçın bir karaktere büründürdüğünü düşünüyordu. Melek, kendisine değer verildiğini düşündüğü yerde yine işini canı gönülden yapacağını söylüyor, ama halen çalışmakta olduğu hastanede beş dakika fazladan kalmak, fedakârlık boyutunda çalışmak istemiyordu.

Ben, Gülhane’de bile ya da bizim hani sağlık, bu askeri sağlıkta ya da hemşirelik olayında bile benim kadar yorulan ya da benim kadar yıpratılan bi insan düşünmüyorum. Yoktur heralde. Gece gündüz çalışan. Bilmiyorum o kadar kişiyle görüşüyorsunuz, var mı bu şekilde çalıştım diyen? Şırnak’a gittim, 72 saat nöbet tuttum ve yarım saat belki uyudum ya da uyumadım diyen insan çıktı mı hiç karşınıza. (...) Ha şu anda git Şırnak’ta böyle çalış deseler gene çalışırım. O da bi manyaklık işte. Ha bu mesleğini sevdiğin için mi? Gerçekten orda ihtiyaç duyulduğunu bildiğim için, kıymeti bilindiğini bildiğim için. Ha burada yap deseler yapmam. Burada iki dakika bile fazla kalmak istemiyo insan, o da bi tuhaf yani durum (...) Orda mesela (...) 72 saat diyorum ya. Personel yok, hastaneden çıkmıyorsunuz, insanlarla doyuyosunuz. Artık askerler size dereceyi getiriyo, “Abla diyorlar şunun ateşi çıktı ya. Bi hani sen bi baksan da biz koyup üç dakika sonra getirsek olmaz mı?” Kıyamıyolar artık size, düşünün. Öyle bi ortamda çalışıyorsunuz. Orda bile ameliyata girdim. Geldin gidiyosun ameliyata girmedin dediler. Bi gece girdik, dedim hani, girelim. Bir iki saatte biteceğini düşündüğümüz bi ameliyat. Bütün sabaha kadar sürdü, güneş doğmuştu (17 yıllık hemşire).

Melek on yedi yıldır hemşirelik yaparken yaşadığı yıpranmayı başka kimsenin yaşamamış olduğunu düşünüyor, sanki kime kızacağını da bilemez bir tonda konuşuyordu. Oysa en azından benimle görüşmeyi kabul eden hemşireler içinde benzer tempolarda çalışmış, özellikle de ilk on yılında çok hor kullanılmış olduğunu düşünen başka kişiler olmuştu. Görüştüğümüz kişilere hiç unutamadıkları anılarını sordüğümüzde genellikle çok şey yaşadıklarını, hangi birini anlatacaklarını bilemediklerini, birden akıllarına gelmediğini veya net hatırlayamadıklarını söylemişlerdi. Bu nedenle görüş-

melerde tanık oldukları somut olaylardan çok bu olayların kendilerinde bıraktığı duyguların aktarımı ön plana çıkmıştı. Sağlık camiası dışındaki kişiler için çok sıra dışı olabilen tecrübeler, bunlarla her gün karşılaşan insanlar için sıradanlaşabiliyordu.

Hastanelerdeki birimler arasında iş temposu bakımından çok büyük farklar olabiliyordu. Çalışma süreleri baş edilebilecek düzeyde olmadığı takdirde branşlaşmanın çok yoğun yerlerde çalışanlar için dezavantaj olabileceğine de işaret eden İnci, çalıştığı yerde iş temposunun çok yoğun olması nedeniyle hayati tehlike geçirmiş, ölümden dönmüştü:

Yoğun Bakım hemşiresi diyim, Ameliyathane hemşiresi, insanın bence ilk on yılın içerisinde çalışılacak kliniklerdir (...) En fazla iki yıl. İki yıldan fazla o tür yerlerde eleman çalıştırmamak lazım. (...)Tamam, kişi deneyimlerini söyler, deneyimleriyle yapar, ama bi de vücut olarak düşünün. O tür bi yerde çalışırken o vücut nereye kadar gidebilir, o direnç nereye kadar gidebilir. Bence, yani kişileri yıpratmanın da bi anlamı yok diye düşünüyorum. (...) İnsan gençken uykusuz da geçirse, devamlı koşsa da, 24 saat, 36 saat koşsa da yorulduğunu hissetmiyor. Ama 30 yaşından sonraki bir adamı 24 saat koşturduğunuzda, zaten koşturamaz. Bir yerde tıkanır kalır. Verim alamazsınız. Yani her şey de deneyimle de bitmiyo. Yani o klinikler için diyorum. Bir ameliyathane, bir Yoğun Bakım üniteleri için diyorum. Genç eleman çalıştırmakta bence yarar var. (...) İşte diyorum ya, ben Ameliyathane hemşireliği yaptım. (...) Hem hastane nöbetlerine giriyordum. Düşünün, kadrosu on hemşire, ayda yedi sekiz nöbet geliyor ayda size. Tek ameliyathane hemşiresi olduğunuz için her acil ameliyata geliyorsunuz geceleri. Gündüz de ful çalışıyorsunuz. E şimdi bu vücut nereye kadar. Ertesi günü istirahat yok. Nöbet

tutuyosunuz, ertesi gün istirahat yok. Gece icaba geliyorsunuz. Ertesi günü sen bir saat veya iki saat sonra gel diyen yok. İşte o yüzden bu konuma geldim ben. Benim hayatımla oynadılar. Ben bir saat komada kaldım. Elimde ekartörlerle kalmışım ben. O anda anestezi uzmanı olmasaymış o hastanede belki de ben ölücektim. Kalbim durucaktı. Nabız alamamışlar, belki de geçici bir süre durdu bilemezsiniz yani. Düşünün o anda anestezinin olmadığını, tabibin olmadığını (26 yıllık hemşire).

Hemşirelik yapan bir kişi, hayatını adeta istismar boyutuna varacak ölçüde başkalarının hayatını düzenlemekle geçirmek zorunda kalabiliyordu. Bizzat hemşirelerin yaptığı araştırmalara bakıldığında bile bunu görmek mümkün; bugün literatüre geçmiş olup hastanın yaşam kalitesi üzerinde hemşirenin rolüne odaklanmış binlerce araştırma bulunuyor. Çoğu doktorlar ve sosyal bilimcilerin oluşturduğu bakımla ilgili literatür ise bu konuda anlatacak çok şeyi olduğunu düşündüğüm hemşirelerin katkılarını bekliyor. Mesela hemşirelerin yaşam kalitesi, bulaşıcı hastalıklara yakalanma riski, meslekten ayrılma veya intihar oranı gibi konularda çalışmalar bulmak, samanlıkta iğne aramak kadar zor. Böyle olunca çeşitli risklerle karşılaşan hemşirelere de münferit örnekler olarak bakmak ve onları, bazı yaşadıklarının kendi hatalarının sonucu olduğuna inandırmak belki de daha kolay oluyor.

Bu araştırmayı yaptığım dönemde Hazan'ın çalıştığı hastanede 20 yılını doldurmuş hemşirelerin nöbete tabi olmaları gündemdeydi. Kendilerini 16-17 yılda hem bedenlen hem de moral olarak tükenmiş hisseden hemşireler, haliyle bu mesleğin masa başı işi olmadığını, temposu yüksek olduğu için 20 yılını doldurmuş bir hemşireden artık nöbet beklenemeyeceğini düşünüyorlardı. Başka mesleklerde kişiler zamanla

basamak atlayarak görevde daha korunaklı bir yere gelebilir-ken, bu meslekte yılların hiçbir kazancı olmuyordu. Subay ve astsubaylar çok daha rahat koşullarda nöbet tuttukları halde belli bir yıldan sonra nöbetten çıkarken, hemşirelerin nöbet düzenlemeleri belirsizliğini koruyarak daima amirlerin inisiyatifinde bir konu olmayı sürdürmüştü.

Mesleğin talepkârlığı, hemşireliği kişinin hem kendini koruyarak hem de hakkını vererek yapmasını imkânsız kılıyor gibiydi. O yüzden hem kişilerin tükenmemesi hem de daha güvenli hasta bakımı için en azından çalışma sürelerini baş edilebilir düzeyde tutmak anlamlı olabilirdi.

Benim gözümde hemşirelik şöyle: Ben on altı yılımın verdiği tecrübeyle söyleyim. Özveriyle yapıyorsanız vicdanınız çok rahat oluyo. Yok, nöbetlerde uyuyosanız, işleri savsaklıyorsanız hem kendimizi kandırıyoruz, hem de vicdanımızı kandırıyoruz. Çünkü gerçekten vicdanla yapılan bi şey. (...) Yani bunları artık bi şeye koyarsanız, özveride bulunursanız da kendinizden çok gidiyo. Çok yıpranıyorsunuz. Boyun fıtığı mı olmuyosunuz, bel fıtığı mı olmuyosunuz. İşte ne biliyim hastalık, birçok klinikteki arkadaşlarımız hepatit kaptı, işte ne bileyim iş kazalarına maruz kaldı, elimize çoğu zaman iğneler batar. Çok dikkatliyiz, ama işte mesela adi bi enjektör kapağını geçirirken, kapağı delip elinize batıyo. Mesela geçen bi arkadaşımızın elinde serum şişesi kırıldı. Parmağı kopma noktasına geldi; ameliyat oldu parmak böyle kaldı. Şeyi tam kullanamıyo, diğer parmaklarıyla kullanıyo, ama hemşirelik yapıyo mu mecburen yapıyo.¹ Hepatit C'li arkadaşlarım var. Yılın mesela

1 Birleşik Devletler'de her yıl 400.000 ile 600.000 arasında iğneyle yaralanma meydana geliyor. Bu yaralanmaların % 80 kadarının emniyetli iğne teknolojisiyle önlenebileceği tahmin ediliyor (Daley, 2007: 487). 24 saatlik bir nöbette Yoğum Bakım Ünitesinde biri sedyede 13 hastaya tek başıma bakarken, periton diyalizi yaptığımız karaciğer yetmezliği olan bir hastaya kullandığımız iğ-

dokuz ayı istirahatlı, üç ay bile çalıştı, çalışmıyo. Ama değerleri çok yüksek. Şeyleri çok kötü yaşam durumu, şartları. (...) Sadece hepatit C değil, bizim klinikte şey hastane enfeksiyonları var. İşte yoğun karantinaya alıyoruz hastayı. Diyoruz ki işte bu karantinalık hasta, maske takalım, işte elimizi koruyalım, saçımıza bone takalım. “Ya gerek yok hemşire hanımlar” diyo doktor beyler mesela. Ya nasıl gerek yok, bu karantina hastası değil mi? Karantina hastası. “Ya boş verin; bu kadar hastayı irrite etmeyin.” Ha yok, o zaman diyorum ki hastayı irrite etmemek pahasına sen beni harcayacaksan kusura bakma o zaman karantinasını kaldır, herkes girsin odaya. (...) Yani yıpranma tazminatı bile olmayan bi meslek yapıyosunuz, çünkü kimse bilincinde değil yaptığınız işin zorluğunun. Anca hastaneye düşünce, anca sizin elinize düşünce “Aa çok zor, gerçekten nöbetleriniz çok ağır, Allah sabır versin.” Sadece bu kadar. (...) Ben bel fıtığı oldum. Bi hastayı yataktan alırken personelimizle beraber alıyoduk. (...) Trafik kazasında eşini ve çocuğunu

ne, çöpe atmaya çalışırken elime batmıştı. Başka bir hastaya yetismeye çalıştığım için haliyle acele de ediyordum ve her şey bir yana o vakte dek 16-17 saat aralıksız çalışıyordum. Buna rağmen hem klinik idaresi ve hem de hastane idaresinden kişiler, 8 yılda ilk kez elime iğne battı diye benim suçlu olduğuma hüküm vermiş ve beni azarlamışlardı. Benim karşılaştığım bu olayın ardından beni suçlayan kişi de dâhil olmak üzere çalıştığım klinikteki bir grup doktor, intaniye servisi ile bağlantı kurarak hiçbir ücret de ödemedi düzenli olarak hepatit aşılarını yaptırdılar. Hayatımı tehdit eden bu durum karşısında çok sayıda azar işittim. 24 saat içinde kullanmam gereken kendi bütçemle karşılayamayacağım kadar pahalı serumları bir doktorun da desteğiyle reçeteli olarak karşılayabiliştim. Ancak üç veya dört kez düzenli olarak yaptırmam gereken hepatit B aşılarını, benimle aynı yerde çalışan ve bir hemşireden daha az riskle karşılaşan doktorlardan farklı olarak kendi cebimden ödemek zorunda kalmıştım. Başka konularda olduğu gibi burada da konu hemşireyi ilgilendiriyorsa çözümlerin de başkalarının insafına kalabildiğini, bunun sonucunda da genellikle daha belirsiz, keyfi, hantal ve el yordamıyla üretildiğini düşünüyorum. Doktorlar, hemşirelerin karşılaştığı sıkta risklerle karşılaşmış olsalar, bu riskleri azaltacak önlemler de daha çabuk uygulamaya konurdu diye düşünmeden edemiyorum. Araştırmalar, ihtiyatlı ve uyanık olmanın özellikle önemli olduğu hemşirelikte 12 saati geçen nöbetlerde hata yapma oranında belirgin artış olduğunu gösteriyor (Aiken, 2007: 552-3).

kaybetmişti. Bir yıla yakın yoğun bakımda kaldı her şeyiyle. Onu çekerken hastanın üstünde belim tutuldu ve öylece kaldım. Bi süre bayağı bi fizik tedavi falan gördüm. Sonra bel fıtığı dediler. Disklerde kayma dediler. Ondan sonra boyun fıtığı oldum. Şu an bayağı bi boynumda problemler var. (...) Varisi artık hiç saymıyorum. O artık şey gibi nasıl diyim gerçekten meslek hastalığıymış. Geçen gösterdik mesela ven varislerim bile, bayağı bi artış var (Hazan, 16 yıllık hemşire).

Görüştüğümüz hemşireler daha sıklıkla varis, ülser, bel ve boyun fıtığı, ayakta lenf tıkanması, topuk diken, bel düzleşmesi, aşırı çalışmaktan göz damarı çatlaması, bulaşıcı hastalıklar kapma gibi sağlık sorunları olduğuna işaret ettiler. Sağlık personeli olup her şey ellerinin altında sanılmasına rağmen hemşireler içinde kendisi hastalandığı zaman yeterli ve güvenli tıbbi destek alamadığını ve gerektiği halde istirahat kullanmadığını belirtenler oldu. Daha hafif bulgular da başka herhangi bir kişiye daha empatik yaklaşılarak rapor verilebiliyorken, kendileri hastalandıkları zaman kayıtsızlıkla karşılaştıklarını, üstünkörü bakıldıklarını ve istirahat kullanmalarının esirgendiğini belirten hemşireler oldu.

İç hiyerarşi: Dönem, kuşak ve statü çatışmaları

1970'li ve 1980'li yıllarda hastanelerdeki hemşire yetersizliği, başka görevler için istihdam edilmiş hastabakıcı ve hademe kadrosundaki kişilerin de hemşire olarak çalıştırılması ile çözülmeye çalışılmıştı.² Bir yandan çeşitli kurslarla hızla hemşire açığının kapatılmaya çalışıldığı dönemler olmuş,

2 Bugün personel yetersizliği, yine mevcut personelin görev sınırlarının zorlanmasıyla çözülmeye çalışılabilir. Sekreterlik yapmak üzere istihdam edilen bir kişiden, bazı hastanelerde hem kâtiplik, hem gece nöbetçi hastabakıcılık, hem de küçük operasyonlarda doktora şivesterlik yapması beklenebilir.

bir yandan da ortaokul, lise ve zamanla üniversite düzeyinde eğitim veren kurumlar ortaya çıkmıştı. Bugün hastanelerde kurslu ve ortaokullu hemşireler hemen hemen kalmamışken, 1970’li ve 1980’li yıllarda hastanelerin hemşire kadrolarında ağırlıklı yer tutan Sağlık Meslek Lisesi çıkışlı –ama bugün hemen hepsi açık öğretim programlarına devam ederek en azından iki yıllık üniversite diplomalarını almış olan kişiler de yavaş yavaş emekli oluyorlar. İstihdamdakilerin giderek daha büyük bir oranını iki veya dört yıllık üniversite eğitimi almış hemşireler oluşturuyor.

Hemşirelik öğrencileri hem Türkiye’de hem dünyanın pek çok başka ülkesinde bugüne dek farklı aşamalarda eğitim almışlar, bu da mesleğin bir yandan da kendi içinde sürekli bir statü kavgası yaşamasına zemin hazırlamıştı. Bazen belli bir okul mezunu olanlar başka okullardan mezun olanları, bazen yeni kurulan bir okulun yetiştirdiği hemşireler kendinden önceki hemşireleri küçümseme ve kendi kimliklerini onları olumsuzlama üzerinden kurma eğilimi göstermişlerdi. Türkiye’de hemşireliğin yazılı olmayan tarihi bir yandan da liseli hemşirelerin ortaokullu veya kurslu hemşirelere, üniversitelilerin liselilere, dört yıllık üniversite mezunlarının iki yıllık üniversite mezunlarına nazaran kendilerini daha meşru bulma yönündeki eğilimlerini barındırıyordu. Her yeni kuşak bu şekilde belki de mesleklerinin sağlayamadığı statüyü, okul kimliğini prestije dönüştürerek, “GATA’lı”, “Kızılaylı” veya “Hacettepeli olmak” suretiyle diğer hemşirelerden farklılığa işaret ederek kurmaya çalışmıştı. Bazen bu eşitsizlikler tersinden de üretilmiş, eski kuşaklar genellikle yeni yönetmeliklerle kendilerinden daha ayrıcalıklı bir statüyle iş hayatına başlayan yeni hemşireleri kabullenmekte zorlanmış, onları daha yetersiz bulmuş ve tahakküm altına almaya çalışabilmişlerdi.

1982 yılında çalışmaya başladığında yoğun hemşire ye-

tersizliğine tanık olan İnci, mesleğin ilk yıllarından bugüne dek okullaşma ve kuşak açısından geçirdiği değişimi şöyle değerlendiriyordu:

Sonra hasta bakıcılar dahi, ben Çanakkale'deyken, hemşire sayımız o kadar azdı ki, yaz sezonunda hastabakıcı, bayan hastabakıcılar nöbete kalıyordu. Yani onlar da hemşirelik yapıyordu işin açıkçası. Şimdi o dönemlerden bu dönemlere geçtiğimizde tabi çok şey kat etti. Edilmedi değil. En azından seviye yükseldi. Ama seviyeyle birlikte saygısızlık da yükseldi diye düşünüyorum ben. Kişilerin birbirine karşı saygısı yok. Bi de bizim askeri hastanelerde son dört yıllık olayları, askeri hemşire olayları, subay olayları, ben-ce askeri hastaneleri biraz karıştırdı gibi geliyor bana. Eskiden kıdemli kıdemsiz vardı mesela. Kıdemliye saygı duyuyodunuz, kıdeminden ötürü. Ona bi şey diyecek yoktu. Ama şimdi gelen kişiler, hem tecrübe yok, hem kıdem yok. Sadece ve sırf rütbe uğruna veyahut da dört yıllık uğruna gelip sizin başınıza kuruluyolar, ama tımtıkırlar maa-lesef. Öyle sorunlar yaşanıyor şu anda. (...) Tabi ki okuyana herkesin saygısı var, ama bunların da belirli bi deneyimden sonra bu tür bi mevkiye getirilmeleri gerekir diye ben düşünüyorum. Yani hiç tecrübeniz yok bu konuda. Örneğin ben hemşireyim. Siz de hemşiresiniz ama siz yıllardır çalışıyorsunuz. Bu meslekte belirli bi tecrübeniz var, ama benim hiçbi tecrübem yok. Okulu bitirmişim. Teorik bilgiyle sizin başınıza gelmişim. Teorik bilgiyle gerçekten ahkâm kesmek çok kolay, ama pratiğe döndüğünüzde işler öyle değil. İşte bunu anlatamıyorsunuz (26 yıllık hemşire).

Aysel ise üniversite mezunu olarak hemşireliğe başlayan bugünkü kuşakta hasta bakımından yüksünenler olduğunu düşünüyor, hemşire olmuş bir kişinin bakım işini küçültü-

cü ve dolayısıyla başkalarının yapması gereken bir iş olarak görme eğilimini çelişkili buluyordu. Lise çıkışlı hemşirelere göre yeni kuşak hemşireler, eğitimleri ile istihdam edildikleri iş arasında bir çelişki yaşayabiliyor, doğrudan idari bir görev alma beklentisinde olabiliyorlardı. Uzun yıllar çalışmış ve mesleğin çeşitli güçlüklerini yaşayarak tecrübe biriktirmiş kişiler ise yeni mezun üniversitelilerin doğrudan idari görevlere getirilmesini haksız ve hatta bazen gayrimeşru bulabiliyorlardı. Bu bakımdan bu çalışmada incelediğim grupta kendini arada kalmış bir kuşak olarak gören çok kişi de vardı:

Arkadaşlarımla da oturup konuşuyoruz. Biz çok şanssız bir dönem yaşadık. Yani bizim dönemimiz çok şanssız. Büyüklemlerle küçükler arasında kalan bir dönemiz biz. Eskiden büyüklemler çok baskılayıcıydı, biz baskılandık küçük olarak işe başladık. Çok ezildik. Doktorlara bağıydık. Yine öyle. Doktor kıdemliyi tuttuğu için. Doktorlar yönünden de çok eziyet gördük. (...) Tabi, büyük hemşirelerden. E onlar bizi aşağılıyolardı. Siz küçüksünüz, siz yapmak zorundasınız, siz öğrenmek zorundasınız gibisinden. Bir de saygı sevgi olayı vardı orda. Şimdi o kadar görmüyorum ben, yok yani. İnsanlar eşit diye düşünüyorum. Bi kıdemli yanında, çok rahat gelip bir sandalyeye oturamıyodunuz, o izin verirse oturuyordunuz. Size buyurucuydu. “Onu yap”, “Bunu yap.” Şimdi örneğin ben bi altımdaki kişiye, benden kıdemsiz bi arkadaşına onu yap, bunu yap demem, diyemem zaten. Öyle bi hakkım yok. Ama o dönemde öyle değildi. Yani o yönden biz zorlandık. Sonra genelde bizim dönemimizde sağlık okulları çok fazlaydı. Eğitim seviyesi düşük. Biz kolejliyiz diye, hani siz daha fazla para alıyorsunuz gibisinden de laflar ediyorlardı ve hani siz çalışacaksınız, biz oturacağınız anlamında (İnci, 26 yıllık hemşire).

Kaynak kişiler genç yaşta çalışmaya başladıklarında o dönemin kendilerinden yaşlı olan kurslu ve ortaokullu hemşirelerinin arasında yaşlarından dolayı ayrıma maruz kalmış, yaş hiyerarşisi kullanıldığı için de her işe koşulmuşlardı. Bu kişiler kendileri bu hiyerarşiyi kullanacak yaşa geldiklerinde ise Sağlık Meslek Liseleri kapatılmış, önce subay sonra da sivil statüsünde üniversiteli hemşireler geldiğinde, yaş hiyerarşisinin yerine eğitim düzeyinin tercih edilmeye başlandığı ve üniversiteli hemşirelerin idari görevlere talip olarak hastanelere geldikleri bir döneme geçilmeye başlanmıştı. Bu durum gördüğüm gruptaki kişilerin çoğunda hoşnutsuzlukla karşılanmıştı.

Bugünkü üniversiteliler gibi, liseli hemşireler de kendilerinden önceki gruplara nazaran aldıkları nispeten daha kapsamlı eğitimle modern sağlık sisteminin hijyen ve bakım anlayışını benimseyerek daha sistematik bir hizmet verme misyonu ile çalışmaya başlamışlardı. Ancak 1989'da dört yıllık üniversite eğitimiyle idareci olmak üzere yetiştirilen subay hemşirelerin, 1992'de iki yıllık, 2002'de ise dört yıllık üniversite eğitimi alan sivil statüde hemşirelerin mezun olup çalışmaya başlamasıyla kendi varlıklarını tehdit altında hissedenerler olmuştu. Üniversite düzeyinde okullar yaygın değilken, meslekte yıllanmış tecrübeli kişilerin idari kadrolara getirilme olasılığı yüksekti, ancak üniversiteli hemşirelerin gelmesiyle birlikte liseli hemşirelerin bu tür bir kariyer olanakları da büyük ölçüde ortadan kalkmaya başlamıştı.

Kaynak kişiler arasında doğrudan üniversite kökenli hemşirelerin eğitime saygı duyduğunu belirten, ancak kendi tecrübelerinin de yabana atılmaması gerektiğini düşünen kişiler vardı. Gördüğümüz kişilerin hemen hepsi hemşireliğin ciddi düzeyde tecrübeye dayanan bir meslek olduğunu vurgulayarak idareci vasfına getirilen kişilerin de hemşirelikte görmüş geçirmiş tecrübeli kişiler arasından seçilmesi

gerektiğini vurgulamıştı. Mesleki deneyimi olmayan ve dolayısıyla işin niteliği ve püf noktalarını bilmeyen kişilerin, kararların alındığı idari görevlere getirilmesi, işin niteliğine uygun çözümler üretmek yerine bazen çözümleri tıkayabilecek sonuçlara yol açabiliyordu.

Yaptığımız görüşmelerde, Sağlık Meslek Lisesi kökenli hemşirelerle yeni kuşak üniversiteli hemşireler arasında genellikle değerler üzerinden belirgin farklar olduğuna işaret edenler oldu. Mesela yaş hiyerarşisine pek de itibar etmediği düşünülen yeni kuşak üniversiteliler, onlara nazaran eski kuşak sayılabilecek kaynak kişiler tarafından sıklıkla saygısız olarak nitelendiriliyordu. Benzer şekilde kendilerinin mesleği daha fedakârca yaptıklarını, yeni kuşak üniversiteli hemşirelerin ise daha mesafeli olduğunu, kendilerini daha fazla koruduklarını, hiç kendilerini üzmediklerini, canlarının kıymetini bildiklerini söyleyen, bunu hem olumlu hem de olumsuz bulan kişiler vardı.

Öte yandan bu yeni kuşağı kendilerine nazaran daha cesur bulanlar da olmuştu. Kendilerinin küçük yaşta sürekli ezilerek yetiştirildiklerini, bu yüzden de değişim yapacak güçte ve koşullarda olmadıklarını, ama daha cesur buldukları yeni neslin artık bazı değişiklikleri yapabilecek noktada olduğunu düşünenler vardı.

Yeni nesil bunları söyleyebilir, yani artık kişiliği oturduktan sonra bu mesleğe başlayan insanlar. Ama onlarda da gördüğüm kadarıyla bu azim yok yani. Hani mesleği sahiplenerek çalışma azmi yok. Çünkü biz yatılı okulda ve o stajyerlik dönemimiz, yani on sekiz yaşında, işte yirmi yaşındayken falan hakaten büyük bir baskı altındaydık. Zaten baskı altında meslek sahibi olduk okuduk, evet parayı aldık, özgürlüğümüzü elimize aldık, ama o zaman da başhemşireler, sorumlu hemşireler, işte klinik doktorları, herkes bizden çok

büyük geliyodu ve herkes ne derse yapmamız gerekiyomuş hissinde çalıştık. E ondan dolayı da sürekli böyle bi baskı altında falan. Aslında çok rahatlıkla biz de doktor bey siz de zamanında gelin diyebilmeliyiz. Mesela 10.00’da geliyo, hastalar yetişmiyo. Ben hastalarla kavga ediyorum burada, o çekip gidiyor, ama demeliyim ki ona, “Doktor, sen saat onda geliyosun, neden bu saatte geldin, hastayla git kendin kavga et” diyebilmem lazım, ama diyemiyorum bunu. Ya bunu işte, ya bu seviyeye gelmesini hakaten aslında çok isterdim, ama artık yapımız oturdu sanırım. Ben hâlâ söyleyemiyorum bunu; çok nadir çıkışlar yapabiliyoruz. Eski-si gibi değil, hani ara ara yaptığımız dönemler oldu tabi de, yeni dönem hemşire arkadaşların bunu yapabilmesini hakaten çok dilerim yani. Böyle mesleği sahiplenmesini işte, bi yerinin olduğunu, ekip işi olduğunu falan göstermelerini isterim. Hani o yaşlarından kaynaklanıyo, oturmuşluklarından kaynaklanıyor, ama onlarda da mesleği sahiplenme, görebildiğimiz kadarıyla, tek burayı görüyoruz tabi, şeyleri yok, istekleri yok yani (Burcu, 18 yıllık hemşire).

Farklı düzeylerde okullardan mezun oldukları halde birlikte uyum ve dayanışma içinde çalışmayı başaran kişiler de olmuştu. Sağlık Meslek Lisesi’ni bitirdikten sonra yine GATA bünyesinde açılan Hemşirelik Yüksek Okulu’nu da okuyan ve subay rütbesiyle çalışan Neriman, kendini farklı görmek yerine çalıştığı birimdeki diğer hemşirelerle birlikte dayanışmacı bir ortam yaratmayı başarmıştı; hatta üst ve amir olma konumunu da meslektaşlarının yaşadığı haksızlıklara müdahalede kullanmayı tercih ediyordu.

Ama işte ordan sadece subay olucam amacıyla çıkanlar da vardı. Yani şu anda kendi arkadaşlarımızdan da var yani sabah işte gelip odasına girip, akşam çıkıp giden insanlar var-

miş. Duyuyoruz biz bunları ama ben odama hiç, sabah giyinmek için giriyorum, çıkıyorum, akşam da giyinmek için giriyorum. Yani pek odamda bulmazlar beni, yani hep genelde beraber çalıştığım kişilerle, onların sorunlarıyla beraber, çünkü çoğu zaman hasta ve hasta yakınlarına, hasta ve hasta yakınları yükleniyorlar bizim arkadaşlarımıza. Ben devreye giriyorum problem ne falan diyorum, yani olayı anlamaya çalışıyorum. Ben onları koruma safhasında oluyorum yani onların arasında kendimi cephe aldırma gibi oluyorum. Koruyorum onları yani hiç kimsenin kimseye hakaret etmek gibi bi hakkı yok, yani hemşire olduğumuz için hakaret edemezler; ben buna kesinlikle karşıyım ve koruyorum yani (...) Kimse şey yapmıyo, aman diyo nasıl olsa ben hemşire değilim diyo çekiliyo bi kenara. Ben hemşireyim diyorum yani siz doktorsanız ben de hemşireyim diyorum ve onlar bana bağlı diyorum. Yani doktorları bile karıştırmıyorum. Ben çok koruma şeyindeyim onlara karşı. Yani her şeyimiz onlarla; mesela şurda oturup çay içiyosak, yemek yiyiyosak beraber. Onlar da bensiz bişey yapmaz yani. Öyle bişey, içli dışlı gibiyiz. Sonuçta amirleriyim, ama yani iş başka; yani o amirlik başka biz birbirlerimiz, yani birbirimizin evine de gidiyoruz sırayla, önce bende toplanıyoruz mesela. Sonra herkese gidiyoruz böyle yani ufak tefek hediyeler alıyoruz. Güzel bi ortamımız var. Yani kime sorarsanız sorun herkes çok memnun kliniğimizden. Dışarıdan gelmek isteyenler falan varmış biliyorum, ama kadro dolu diyorum artık mecburen (17 yıllık subay hemşire).

Naz da yine subay olarak idari görevde bulunan bir baş-hemşireyle çok iyi bir çalışma yürüttüklerini belirtmişti; kendisi de hemşire olarak hasta bakmış olan bu kişi, Naz'a göre işin püf noktalarını bildiği ve halden anladığı için uyumlu bir çalışma yürütmeleri mümkün olabilmisti. Bu-

gün farklı okullular ve kuşaklar arasında böyle bir ilişkinin giderek daha da yayıldığını, görünür hale geldiğini ve daha olumlu ilişkiler kurulduğunu söylemek mümkündür. Hemşirelerin daha çok otonomi sahibi olduğu bir birimde çalışan Meral de okul ve kuşak farklarının aralarında sorun olmadığını, uyumlu bir çalışma ortamlarının olduğunu belirtmiştir. Meral yeni kuşağa dair de oldukça iyi izlenimlere sahipti:

Artık yeni nesil şöyle, daha böyle, ne, güzel işte kızlarımız. Daha böyle kendilerine özgüveni olan, daha böyle kendilerini şey hissediyolar böyle, özgüvenli hissediyorlar. Daha iyi. Biz öyle ezile ezile büyüdük. Tırsa tırsa geliyorduk şeylere, kliniklere. Aman biri bi şey diyecek, aman şunu elle-meyelim, kızacaklar edecekler falan diye. Öyle, biz öyle ezile ezile büyüdük, ama kendi, küçük neslimizi öyle yetiştirmiyoruz (17 yıllık hemşire).

Yeni değerlerle yetişen hemşireler arasında bazen kendilerinden önceki kişilerin oluşturduğu iş yeri kültürü ve ilişki biçimlerini sürdürmekte zorlanan ve bunu değiştirmeye çalışan kişiler olmuş, ama bunun karşılığında bir takım bedeller de ödenmişti:

Rütbeli, yani daha önce mezun olduğumuz büyük ablalarımız, Van'da mesela hiç rütbeli yoktu öyle. Bi ablamız vardı. Onlar, onlar sonuçta bizim gibiler hani, bi, kendilerini bizden farklı görmüyolar, öyle diyim. O yüzden öyle şeyler yaşamadık, ama bu başhemşirelerimizden, doktor geliyo, ben hatırlıyorum mesela klinik şefim bi kere, stajyerliğimde yaşadım ben bunu, iki hemşire abla, bi de ben, stajyerim. Onlar çok büyüktü, biri emekli oldu hatta. Bizim çay ocağımız aşağıdaydı, telefonu yoktu. Bi kat yukarda da kliniğimiz vardı. Klinik hocasının şeyi, koridorun başındaydı oda-

sı, kliniğin başındaydı. Çay ocağında telefon olmadığı için seslenirdi bizim deske [hemşire bankosuna] doğru. Ordaki ablalara seslenir. Ben ilk geldiğimde onu görmüştüm. Onlar hemen böyle bizim, merdiven bizim deskin altındaydı. Ordan aşağı inip, çay söyleyip geri çıkarlardı. Bu mesela benim çok gücüme gitmiştir. Yani daha mesleğin başındayken. Yani bi çay söyleme, çaycı mıyız ki gidip çay söylüyoruz? Ki bunu kocaman ablalar yapıyordu yani çok yaşça büyük. İlk dönem tabi ki mecbur onlar naapiyosa sen de öyle yapıyosun. Zaten yeni mezunum, ama bi de artık bi bitimine yakın isyan etmiştim. Gene hoca yardımcımız odasından seslenmişti “Işık çay söyle” diye. Cevap vermedim, çay da söylemedim, inmedim de aşağıya. Aradan on dakika geçip geldi, “Işık çay söylemedin mi?” dedi, “Söylemedim” dedim. “Niye söylemedin?” dedi, “Söylemedim işte” dedim. “Sicilin bende haberin var mı?” dedi. Ben de “Önemli değil” dedim. Böyle bir diyalog geçti aramızda. (...) Ama hemşirelik inşallah ümit ediyorum, yani biz göremiyeceğiz o günleri büyük bi ihtimalle de hak ettiği yerlere gelir inşallah bi gün ve inşallah saygınlık kazanır. Saygınlığı yok çünkü bence hemşireliğin. Hiç saygınlığı yok. Dışı, toplumda bilmeyen insanı da bırakın, kendi içimizde saygınlığı yok. Bizi tanıyan insan, bizi bilen insanların bile bize karşı saygınlığı [saygısı] yok. O yüzden inşallah bir gün değişir (Işık, 17 yıllık hemşire).

Eğitim düzeyi ve kuşak meselesi fark etmeksizin de meslektaşlarının anlayışsızlıklarıyla karşılaşan, işin güçlüklerini paylaşmak konusunda da birbirleriyle sorunlar ve anlaşmazlıklar yaşayanlar olabiliyordu. Mesleğin zor ve sınırlarının belirsiz olması da bu türde anlaşmazlıkları tetikleyici bir etki yapıyor gibiydi. Örneğin, icapçı olarak her gerektiğinde gece gündüz ameliyat için hastaneye çağrılan bir hemşireye

meslektaşları anlayış göstermeyip günlük rutin görevlerinde ona destek olmayabiliyordu:

Araç da vermiyolardı. Bir gittim, iki gittim. Üçüncüsünde annem dedi ki gecenin ikisinde üçünde gidiyosun, sabahın beşinde altısında geliyosun, gelmiyosun. Uykulu oluyosun, olmuyosun. Ben seni dedi göndermiyicem böyle. Napıyım, napıyım? Dedim ki, içimden düşündüm. Ne nöbet parası alıyosunuz. Araç deseniz yol paranızı kendiniz vermiş oluyosunuz. Kendinizi riske atmış oluyosunuz, hepsinden ötesi. Gecenin bi yarısı bi başınıza bayansınız ve gençsiniz. Çıkıyosunuz, yollara düşüyorsunuz, dedim ki “Araç gönderirseniz gelicem”. Yoksa dedim benim arabamın arkasına park etmişler, çıkamıyorum dedim. Bir iki böyle, ondan sonra hep araba göndermeye başladılar. (...) Sabah ezanıyla çok eve bırakılmışımdır. Doktorların hepsi benim evimi bilirlerdi. Ertesi gün çoğu zaman hani kullanabiliyoduk izin. Kullanamadığım, eğer sabah beşe, altıya kadar sürdüyse bu, bazen gitmiyodum. Bi iki saat klinikte bulduğumuz boş bi yakta dinleniyoduk. Ertesi günü başasistan, gidin, “Daha sen burda mısın?” felan diyodu. Ama sağolsun benim meslektaşlarım bu konuda çok başarılılardı: “Lütfen şu ilaçları da dağıt da git”. Bir iki kere benim başasistan elimden aldı tepsiyi. Dedi ki “Sen ne yapıyosun ya?” dedi. “Sabah beşe kadar ameliyata giren sen değil miydin? Bütün gün de girdin. Sen hâlâ ayakta mısın?” diyodu böyle, şaşıırıyodu yani. Yani şikâyet de edemiyosunuz ki; hayatta yapmadığım bi şeydir, sevmediğim bi şeydir. Hele böyle bi meslek grubundaysanız insanlar birbirini biraz da korumalı diye düşünürüm. Tabi siz böyle düşünüyosunuz. Karşı taraf bu şekilde düşünmüyo. Ve hocaların seni koruyo bu konuda. Bu konuda tabi siz başkaları tarafından korunmaya başladıkça, senin meslektaşın sana kıl kapmaya başlıyo. Nerde negatif bi şey var, hafta

sonu nöbetleri yazılıyo, gece nöbeti yazamıyolar, ama hafta sonu blok nöbetler yazılıyo bana (Melek, 17 yıllık hemşire).

Okul farkları askeri hastanelerde çok önemli olmasa da sivil hastanelerde işverenler için ücret politikası yönünden de anlamlı olabiliyor. İşverenler arasında bugün emeğe ödedikleri maliyeti kırmak için daha eğitilmiş olup yüksek ücret talep eden hemşireler yerine daha az eğitim almış olup düşük ücretle çalışmaya razı olan kişileri tercih edenler bulunuyor. Hemşirelerin yaşının ve farklı seviyelerde eğitim almış olmalarının getirdiği hiyerarşiye aynı iş için farklı ücretlerin ödenmesi de eklendiğinde iş yerindeki anlaşmazlıklar daha da tırmanabiliyor. Hemşirelik eğitiminde hep bu türde seviye farkları olduğu için benzer durumlara diğer ülkelerde de rastlanıyor. Hatta New York Tıp Topluluğu'na, hizmet edecekleri hastaların sosyal sınıfına göre farklı aşamalarda eğitim verilecek hemşireler yetiştirmeyi, olanakları kısıtlı hastalar için kısa süreli kurslarda eğitim verilmiş hemşireler temin etmeyi öneren doktorlar olabiliyor (Glazer, 1991: 361). Bugün Türkiye'de de benzer bir tartışma Sağlık Meslek Liseleri'nde hemşirelik eğitiminin sürdürülmesini savunan kesimlerce yürütülüyor. Üniversite mezunu hemşirelerin daha seçici olduklarını ve her yerde görev yapmayı tercih etmediklerini varsayan bu görüş, "O zaman Hakkâri Yükseköğretim'e kim gidecek?" sorusunu yönelterek hem Sağlık Meslek Liseleri'nin varlığını meşrulaştırıyor hem de bu eğitimi alan hemşireleri daha en baştan meslek içerisinde daha dezavantajlı ve bütün olumsuz koşullara razı bir grup olarak tanımlıyor. Hemşireler zaten kısıtlı olanaklarla bir an önce istihdam edilmek üzere bu mesleğe yönlendirilmişken bir de mesleki açıdan düşük statüde olmak ve aynı işin karşılığında çok daha düşük bir ücret almak onları kendi meslektaşları içinde de zayıf bir pozisyona yerleştirebiliyor.

Eğitim düzeyi nedeniyle birlikte çalışılan ortamda hiyerarşiye dair sorunlar yaşanmış olsa da mesleğin gidişatı hakkında ne düşündüklerini sordüğümüzda, pek çok kişi hemşirelik eğitiminin üniversite düzeyinde olup dört yıla çıkarılmasından memnun olduğunu belirtti. Bunun uzun vadede mesleğin genel itibarına olumlu katkı sağladığını düşünüyor, teknik olanakların çok kısıtlı olduğu zamanlarda hemşirelik yapmış olanlar yeni kuşakların bu olanaklarına da sıkça işaret ediyorlardı.

Ben iyi buluyorum. Daha iyi gideceğini de tahmin ediyorum. Çok büyük gelişmeler de var. Yani ilk zamanlarla bugünleri ben karşılaştıramayacağım kadar çok farklı. Biz iğneleri bile kendimiz steril ediyorduk. O iğneler belki on sefer kullanılmış iğneler ve biz onlarla, iğneler, şey, hastaya iğne yapıyorduk. Mesela müsküler [kas içi enjeksiyonu kastediyor] falan. Canları ne kadar acıyodu. Şimdi düşünsenize her şey bir seferlik. Çıkartıyorsunuz hiç kullanılmamış. Ee, son derece modern, daha teknik, çok güzel malzemeler var. O dönemlerde biz, çok vahimdi yani. Düşününce Allah'ım ben onları nasıl yapmışım? Hakkaten yoktu yani. Bi enjektörü bile biz kaynatıyorduk. Hep böyle, hepimizin depolarında şeyler vardı. İşte bu cam, böyle demir enjektörler vardı. Onları steril edip yapıyorduk. Bu kadar konforlu, şey, teknik olarak malzeme yoktu. Belki o zamanın şartları öyleydi. Bundan 20 sene önce. Ama hakkaten güzel bir gidişat var. Şimdi her şey pratik, cırt açıyorsunuz, her şey dispoziyonel, pratik yapıştırma sistemleri. Her şey, bandajlar, her şey çok daha pratik. Güzel. Teknik olarak beğeniyorum ben (Öykü, 19 yıllık hemşire).

Eski kuşaklardan olanlar özellikle teknik olanaklar açısından bugün çalışmaya başlayan hemşirelerin daha şanslı

olduğunu düşünüyordlardı. Kendileri, “Hemşire yaratıcı olmalıdır” şeklinde verilen öğretinin de yükü altında yoktan var etmeye çalışılan dönemleri görmüş olanlar, o dönemleri bugünün imkânlarıyla karşılaştırılmaz buluyorlardı. Öte yandan hemşireliğin gidişatı konusunda son derece karamsar tespitlerde bulunanlar da oldu. Mesleğin hiçbir olumlu seyir izlemediğini düşünen, teknik ilerlemeleri takdir etse de bunlardan önce çalışanların memnuniyetini sağlayacak koşulların yaratılması gerektiğini söyleyen Hazan bunlardan biriydi:

Bence hiç bi gelişme göstermedi. On altı yıldır gözlemliyorum, bu meslek için neler yapılabilir, neler iyileştirildi diye. Hiçbir şeyde iyileştirilme yok benim kanaatimce. Bu mesleği 16 yıldır yapıyorum, bu mesleğin on altı yıldır içindeyim. Bizim için iyileştirme ne yapıldı? Ha çok güzel iyileştirmeler yapıldı (!). Dört yıllık mezunları başımıza başhemşire diye getirdiler, daha dünkü mezunlar. Hiçbir mesleki tecrübesi yok, ama sadece okuldan dolayı. Yani okullu mu, alaylı mı? Okulluları tercih ettiler. Ama bu meslek okullu idareciyi kaldıracak bi meslek değil. Bu meslekte önce yoğunulmanız lazım, her şeyi bilmeniz lazım ki arkanızdan gelenlere ışık tutabilesiniz. Şimdi ben dört yıllık mezunların çok boş olduğunu görüyorum. Bilgi olarak tamam. Ama pratikte hiç bi şeyleri yok. Ama öyle bi şey verilmiş ki şimdi mesela ben onaltı yıllığım, başımızdaki üç-dört yıllık. Ben bu mesleğin hiç bi yere geleceğini düşünmüyorum. Ne zaman ki işte gerçekten bu meslekten yetişmiş kişiler bizi yöneten kişiler arasına gelir, bir doktor, hemşirelik şeyinin başı olmaz. Çünkü bizi yönetenlerin başında da bayan doktorlar var yani. Yani bu zihniyet veya erkek doktorlar. Bizim kural ve kaidelerimizi, işte uymamız gereken, yapmamız gereken şeyleri bile onlar belirliyo. Bir hemşire sade-

ce işte tedavi yapan, bakım veren değil. Biz çünkü hastayla birebir muhatap olan kişileriz. Bizim psikolojimiz ne kadar iyi olursa ya da görevdeki şartlarımız ne kadar iyi olursa bizim hastaya verebileceğimiz şartlar ve imkânlar da o kadar iyi olur. Ben hastaya evi, işe gelirken, nöbete gelirken çocuğumun hastalığını düşünerek geliyosam, buradaki şartlar kötü, huzursuz geliyorsa ben de şey robot değilim. Aynı huzursuzluğu yaşıyosam mecburen de hastaya yansıtıyorum. Yani ben hiç bi gelişme görmüyorum on altı yıldır (Hazan).

Hazan gibi mesleğin gidişatına dair fikirlerini aktarırken askeri hastaneler ve sivil hastaneler arasında farklar olduğuna işaret edenler de vardı; ayrıca, hemşireler arasındaki kuşak ve okul farkının bazen hastanedeki idareciler tarafından da manipüle edilebildiğine değinenler olmuştu:

Bence gelişmeler var. Dışarıdaki arkadaşların çalışma şartlarını, neler yapıyorlar falan, biz faaliyetlerini açıkçası takip etmiyoruz, ama bizde işlevi olmayan Hemşirelik Müdürlüğünden bahsetmiştim. O Hemşirelik Müdürlüklerinin oralarda, üniversite hastanelerinde, devlet hastanelerinde işlevsel olduğunu biliyorum. Bizden nası diyim, konum olarak daha iyi durumdalar. Biz buralarda edilgeniz, her işi yapıyoruz. Söz hakkımız yok, sesimizi çıkardığımız zaman bi şekilde susturuluyoruz. Ama cezayla, ama baskıyla. Aman sesimi çıkarırsam öyle olur şekliyle çok da uğraşmıyoruz açıkçası. Bizim hastaneler için bu geçerli. Ama dışarıda ben hemşirelik mesleğinin ilerlediğini düşünüyorum. Artık okullar beş yıllık oldu. İngilizce hazırlık alıyolar. Dört yıl eğitim alıyolar. Ciddi uygulamalar yapıyorlar. Hastayla ilgili tanılama yöntemleri geliştiriyorlar. Var yani, güzel şeyler var aslında, ama biz burda hiçbi şekilde ilerleyemiyoruz.

Çünkü ben buraya gelip de ya bu hastada şu var, öyle değil böyle yapmamız gerekiyo diyemiyorum. Diyemiyorum yani. O stajyerken nası bi geleneksellik vardı da nasıl başladık, o hâlâ devam ediyor. Umarım daha iyiye gider (Burcu, 18 yıllık hemşire).

Profesör hemşire Perihan Velioğlu'nun çabaları sonucunda bugün sivil hastanelerde oturmuş Hemşirelik Müdürlükleri askeri hastanelerde yeni yeni kurumsallaşıyordu. Hastanelerin tek elde değil, daha demokratik bir yapı tarafından yönetilmesini savunan Velioğlu'nun girişimleri sonucunda ilk İstanbul Üniversitesi bünyesindeki hastanelerde Hemşirelik Müdürlükleri kurulmuştu (Özaydın, 1998: 437). Bu şekilde hemşirelerin de doktorlara tabi olmayıp, kendi otonomilerini oluşturabilmeleri öngörülmüştü. Görüştüğümüz kişilerin hemen hepsi doktora değil de meslektaşları olan bir hemşireye bağlı olmayı olumlu karşılıyorlar ve zamanla bu sistemden olumlu sonuçlar alınacağını düşünüyorlardı. Pek çok kişinin umutla baktığı bu kurumun, askeri kurumlarda henüz kayda değer bir karşılığı olmadığı için eleştirildiği görüşmeler de oldu. Hemşirelerin doktordan bağımsız karar alması veya çalışmasının nasıl olabileceğini hâlâ pek anlayabilmiş değillerdi pek çok yerde. Mesela Hazan mevcut haliyle bunun sadece biçimsel bir düzenleme olduğunu, yine eskisi gibi % 100 doktorlara bağlı olarak çalışmayı sürdürdüklerini düşünüyordu. Burcu ise emir komuta zincirinin olduğu bir ortamda durumun daha karmaşık boyutlarına işaret ediyordu:

Aslında hastanelerimizin Hemşirelik Müdürlükleri var, ama işlevi yok. Öyle diyim. Yani ben aslında başhekime bağlı değilim sicil olarak. Görevimi yapıp yapmadığımla ilgili, sorumluluklarımla ilgili, ben direk bölüm sorumlu-

ma bağılıyım. Bölüm sorumlum da başhemşireye bağlı. Yani başhekimlikle başhemşirelik aslında ayrı birimler haline dönüştürüldü. Sivillerdeki, üniversite hastanelerindekiler gibi. Ama bizim hastanemizde bunun işlevi yok, çünkü benim başhemşirem albay, başhekimim kıdemli albay ve doktor, direk yaptırım uygulayabiliyo. Ya da başhemşirem albay, işte bölüm sorumlu hemşirem binbaşı. O da rütbesini kullanarak yapmak istemediği ya da bize yaptırtmak istemediği bi konuyla ilgili, rütbesini kullanarak ben böyle istiyorum, emrediyorum, yapacaksın diyebiliyo (18 yıllık hemşire).

Görüşüğümüz kişilerin bir kısmı meslek hayatının bir kısmını ya mecburi hizmet nedeniyle veya çoğunlukla asker olan eş nedeniyle tayin gördüğü için Türkiye'nin çeşitli yerlerinde perifer olarak tanımladıkları küçük hastanelerde geçirmişlerdi. Bu hastanelerde yapılan işin niteliği büyük ölçüde değişebiliyor, buna göre sorunlar farklılaşabiliyordu:

Yazışma işleri, mesela periferlerde de devamlı yazışma işleri. Sekreterlik yaparsınız, dosya, taburcu edersiniz, hasta yatırılırsınız, müşahedeyi siz alırsınız, asteğmen gelir, doktor, ona yardım için devamlı bi şeyiniz olur. Yani her şey sizin üzerinizde döner. Ama konuşmaya gelince siz ne yapıyorsunuz ki olur adı. Hacettepeliler benim bu meslekte belki bir şey yapabilecek diye düşündüklerim, grupken, onlar şu an bizim lisans tamamlamaya, dört yıla tamamlama yolumuzu tıkayan kişiler. Yani madem meslekte ilerlememizi sağlıyorlar, madem bu meslekte dengelerin oluşmasını sağlıyorlar, dört yıla tamamlamamıza niye bu kadar itiraz ediyorlar, yani (Hazan, 16 yıllık hemşire).³

3 2008 yılında bu görüşmeyi yaptığımda Sağlık Meslek Lisesi okuyup sonradan açık öğretim programıyla iki yıllık önlisans eğitimi almış hemşirelerin lisans

Sağlık alanı insan hayatına dair çok kişinin hemfikir olduğu etik mecburiyetler getirdiği halde halen bununla çelişecek katı bürokratik yapılarla birlikte yürütölmeye çalışılıyor. Bu durumda hemşireler, bürokrasi ile sonuç alamadıkları ve bu yüzden tıkaandıkları konularda, içinde bulundukları mesleki ağları harekete geçirebiliyor, bazen kendi aralarında enformel destek mekanizmaları oluşturarak alternatif çözümler buluyorlardı. Bürokrasinin tıkaadığı yerlerde hizmetin aksamaması için mesela malzeme ihtiyacını başka bir hemşire arkadaşını arayarak temin etmeye çalışanlar oluyordu. Sağlık personeli, özellikle de hemşireler, “Malzeme bitti, işi yapamam” deme lükslerinin olmadığını bildikleri için bu tip konularda bazen birimlerindeki amirlerinden habersiz birbirlerine enformel destekler sağlıyorlardı. Bu şekilde, resmi kanallarla temin edilmesi günler sürebilecek bir malzeme, acil durumlarda meslektaş desteğı ile elde edilerek işin yürütölmesi sağlanabiliyordu.

tamamlaması henüz yürürlüğe konmamıştı. O dönem görüştüğüm hemşireler arasında buna Hacettepe Yüksek Hemşirelik Okulu'nun engel olduğu yolunda bir söylenti dolaşıyordu. Görüştüğümüz kişiler, bir yandan da Hacettepe Yüksek Hemşirelik Okulu'nun mesleğin profesyonelleşmesi ve toplumsal prestiji yönünde ciddi katkı sağladığını düşünüyorlardı.

Hemşirelerin Tüketim Örüntüleri

Mezun olup çalışmaya başlayan hemşirelerin birkaçı dışında hepsi ailelerine çeşitli maddi desteklerde bulunmuşlardı ve bu desteği yıllar sonra da halen sürdürenler vardı. Özellikle bekâr olanlar bunu daha düzenli sürdürmüş, ama evlenen çoğu kişinin bu tutumu zamanla değişmişti. Bazen evlendikten sonra da daha düzensiz olarak anne, baba ve kardeşlerine yardımını sürdürenler vardı. Kazandığı parayı düzenli olarak doğrudan babasına verenler olduğu gibi eğitim gören, evlenen veya askere giden kardeşlerin –ağabey de dâhil– çeşitli masraflarını karşılayanlar, babanın iflas sonucu veya iş kurarak veya ailenin ev yaptırarak girdiği yüklü borçları ödeyenler de vardı. Bunun dışında ailenin TV seti, buzdolabı, koltuk, vitrin veya oda takımı, çamaşır makinesi gibi çeşitli ihtiyaçlarını temin eden ve aylarca bu eşyaların taksitini ödeyenler olmuştu. Özellikle de anneye, 80’li yıllarda merdaneli, 90’lı yıllarda ise otomatik ilk çamaşır makinesini almak ve aylarca onun taksitlerini ödemek çok tipik bir tutum olarak ortaya çıkıyordu. Benzer şekilde aileye ilk renkli televizyonu alanlarla da karşılaştık; örneğin Gülnur’un ba-

bası istemiş renkli televizyon almasını. Sevgi, ilk maaşını aldığı anda eve gidene kadar çantasına sıkı sıkı sarıldığını hatırlamıştı. O zaman maaşlar henüz bankaya yatırılmıyordu; 1990'lı yılların ortalarına dek her ay mutemetler tarafından elden teslim ediliyordu. Sevgi evdeki televizyonun üzerine koymuş zarf içindeki ilk maaşını. Babası alıp evin ihtiyaçları için kullansın istemiş, ama babası için pek kolay olmamış o parayı almak, kabul etmek. Önce bu senin paran, senin hakkın denmiş, öylece kalakalmış para televizyonun üzerinde bir süre; ilerleyen günlerde bir şekilde ailenin genel ihtiyaçları için kullanılmaya başlanmış.

Özellikle ilk maaşla aile fertlerine ve kendisine altın bilezik, yüzük, saat gibi çeşitli takılar veya kıyafetler alanlar olduğu gibi uzun süre kendi çeyizi için ciddi paralar harcayanlar da var. Çeyiz yatırımlarına özellikle anneler önyak oluyor; genellikle alışverişi anneler yapıyor, kızları da her ay maaşlarının bir kısmını bu çeyiz borçlarının ödenmesi için annelerine gönderiyorlardı. Ceren o zaman aldığı çeyiz parçalarının çok pahalı olduğunu, çok uzun süre annesine maaşının yarısından çoğunu bu amaçla gönderdiğini anımsıyordu. Stajyer olarak çalışmaya başladıkları dönemde grup olarak aynı tüketim alışkanlıklarını gösterenler olmuştu. Bu şekilde mesela aynı satıcıdan 72 parça aynı porselen takımının pembe veya mavisini alan çok sayıda arkadaş vardı. Bu kişilerden bir kısmı için bugün evlerinde birbirlerini ziyarette gittiklerinde aynı takıma sahip olmaları, eşler arasında eğlence konusu olmaktaydı.

Burcu bütün çocukluğu boyunca evlerinde hep paradan bahsedilmesinden ve sürekli bir yokluk yaşamaktan sıkılmıştı. Çalışmaya başladığında ailesine destekte bulunsa da elinde kalan parayı da kendi canı istediği şekilde harcamış, bulunduğu kentteki kültürel etkinliklere katılmış, yıllık izinlerinde her sene tatil yapmıştı. Bazı aileler hemşire kız-

larının gelirine çok daha belirgin bir ihtiyaç duymuştu; hat-
ta hemşire maaşıyla uzun süre koca bir aileyi geçindirenler
olmuştu.

Ekonomik sıkıntımız bizim çok devam ettiği için, ya o dört
yıl boyunca ben aileme çalıştım. İşte kardeşlerime baktım.
(...) Dört kardeşim de okudu benim. Dört kardeşim de ben,
dört sene de ben aileme baktım, tek kuruş da harcamadık
yani. Bu parayla biz yedi kişilik bir aileyiz, yedi kişilik bir
aile geçindik, 40 binle. Şimdi mümkün değil tek kişi çalış-
sa da mümkün değil çalışıp geçinmesi. O dönem için ben
şunu da hatırlıyorum. Diğer hemşire arkadaşlardan bizim
aldığımız maaş daha yüksekti. Yani dışarıdaki hemşirelere
göre (Öykü, 19 yıllık hemşire).

Öznur, ailesinin durumu iyi olduğu için yatırım yapmış
kendi evini almıştı. Bugün halen ebeveynleriyle aynı evde
yaşadığı için kendi evini kiraya vermişti. Ela ve Rüya, bel-
ki de ailenin ihtiyacı olmadığı için aileye herhangi bir maddi
destekte bulunmamış, aldıkları bütün maaşı uzunca bir sü-
re orada burada gezip, yiyip, içerek harcamış nadir örnek-
lerdendi. Rüya özellikle ilk mezun olduğu yıllarda parasını
1980’li yıllarda Ankara’da yeni yeni serpilen diskotek ve ta-
vernalarda harcadığını hatırlıyordu:

Almışım yemişim. Biz zaten çok, daha o yaşta çok heves-
liydik böyle işte, taverna, o zaman taverna var. Taverna-
ya gidelim, bira içelim filan. Aynur’la ikimiz sürekli o şey,
İzmir caddesinde kapağı atardık hemen. (...) Geceleri dis-
koya gidiyoduk da, gündüz tavermaları vardı. İşte ilk etap-
ta o gündüz tavermalarıyla biz başladık. “Ooo, Ayşe Hanım-
lar da gelmişler” filan şeklindeydi o dönem işte (gülüyor).
Şimdi adımımı attıramaz kimse mesela, iğrenirim, ama o

dönemde gidiyoduk. Bizim de bi kıroluk dönemimiz oldu (gülüşmeler) (Rüya, 15 yıl hemşirelik sonrası meslek değiştirmiş).

Rüya'nın disko ve taverna anıları, 1980'li yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçişle beraber kentli kesimlerin tüketim alışkanlıklarında hem nicel hem de nitel yönde büyük değişikliklerin yaşandığı bir döneme denk geliyordu (Gürbilek, 1993: 9-10, 20, 36; Özyeğin, 2005a: 69). İlk yıllarda kazandığı maaşı muhtemelen en sıra dışı biçimde harcayan Rüya, çok tutumlu başka arkadaşlarının kısa sürede ev veya araba almalarından etkilenerек zamanla daha tutumlu olmaya ve düzenli bir tüketim alışkanlığı oluşturmaya karar vermişti; Ela ise ailesinin refah durumuna da güvenerek gelirini her zaman daha rahat harcayan bir kişi olmuştu.

Evlendikten sonra da ebeveynlerine desteği sürdürenler olsa da çoğu kişi gelirini kendi mensup olduğu yeni ailesine ve çocuklarının masraflarına harcamaya başlıyordu. Eşiyle ortak bütçe oluşturan, ödemelerde işbölümü yapan veya karı-kocadan herkesin kendi gelirini kontrol ettiği aileler olduğu gibi, ihtiyacı kadar parayı alıp gerisini eşine devredenler veya maaşının yattığı banka kartını doğrudan eşine teslim etmiş olup ödemelerle ilgilenmek istemediğini, eşinin bu tür işlerden daha iyi anladığını söyleyenler de bulunuyordu.

Gül Özyeğin'in gündelikçi kadınlar üzerine yaptığı araştırma, kadınların kazandıkları geliri kendileri kontrol etsele dahi daha çok geçime ve beslenmeye ayırdıklarını gösteriyor (Özyeğin, 2005a: 227-8). Bizim görüştüğümüz kişiler içerisinde de maaşını gündelik ihtiyaçlara harcadığı için geriye bir şey kalmadığını ifade eden, gelirini kendisi kontrol eden, ancak büyük ölçüde bunu evin ihtiyaçlarında kullandığını belirten çok kişi bulunuyordu. 25 yıllık hemşire olan Çisem halen anne ve babasıyla yaşamayı sürdürüyordu ve

gelirini bazı dönemler daha yoğun olmak üzere evde ortaya çıkan çeşitli ihtiyaçlar için kullanmıştı:

Zaten ben daha sonraları da, mesela bizim, babamla oturdum, ama babamın şu şeyini severim. Hiçbir zaman yani getir kızım, parayı verin, ortak harcıyalım değil. Yani para senin. İdaresi bendeydi yani, ama yine de tabi ailemle yaşadığım için kesinlikle on sene ben onlara, kardeşlerim okuyodu falan, maddi katkıda bulundum yani. Maddi katkı derken iyi bi maddi katkıda bulundum yani. (...) Ben mezun olduktan sonra babam tabi de memur olduğu için, dört tane de kardeşim okuyodu. Yani bütün kıyafet olarak bana düştü. Annemin ve kardeşlerimin işte giysileri, ıvırları zıvırları. Sonra kardeşlerimin dersane parasını ben ödedim. Ondan sonra biz evimizin arkasına, banyo tuvaletimizi içeri aldık. Tabi bunları hep ben mesaiye başladıktan sonra. Mobilyalar değişti. Yani bu eve ihtiyacı olan, çocukların ihtiyacı olan şeyleri otomatikman yani biz, yani ben karşıladım. Tabi babam da. Ama tabi babamın mali bütçesi o kadar çocuğa, okumaya yetmediği için otomatikman yani biz de yardım ettik tabi, ailemle oturduğum için. Dersanesi. Yani hâlâ mesela hâlâ dediğim gibi ben mezun oldum 83'te. Hâlâ mesela şu zaman geldi, annem bütün, babam da öyle, şey yaptı, kılık kıyafet, yani çocukları şey oldu, meslek sahibi olana kadar işte kılık kıyafet, dersaneleri bana ait. Hâlâ annemin mesela o şey sorumlulukları bana aittir. Şimdi bile, ondan sonracığıma, paylaştık. Yani temizlik malzemesi evin tüm bana aittir. A tabi o da şey. Belki ben kirada otursam, ev kirası, elektrik, su, doğalgaz versem daha şey olacak. Ama ilk on sene yüklü bir yardım oldu. Ondan sonra tabi çocuklar falan okuyup kendi mesleklerini kazanınca daha hafif (Çisem, 25 yıllık hemşire).

Görüştüğümüz hemşireler boş zaman etkinlikleri bakımından birbirlerinden oldukça farklı bir profil çiziyorlardı. Bekârken daha çok olmak koşuluyla sinema, tiyatro, konser gibi kültürel aktivitelere katılanlar, evlendiğinde de eşi ve çocuklarıyla birlikte bunları sürdüren veya sürdürmeye çalışanlar olduğu gibi, evlilikle beraber zamanla bu tür etkinliklerden tümüyle koparak evden işe, işten eve tümüyle monoton bir hayat ritmine girenler de olmuştu. Özellikle Ankara'daki askeri kurumların da sunduğu bazı olanakların da tetiklemesiyle boş zamanlarını sporla geçiren, pilates, tenis, yüzme, yürüyüş gibi faaliyetlere veya koro etkinliklerine katılan kişiler olabiliyor, bunun yanı sıra düzenli edebi metinler okuyanlar bulunuyordu. Bu tür faaliyetleri sürdürüyor veya sürdüremiyor oluşları, özellikle kültürel açıdan hemşirelerin orta sınıflaşma süreçlerinin izi olarak değerlendirilebilirdi. İzleyebildiğim kadarıyla evlerindeki yaşam alışkanlıklarında bir orta sınıflaşma sürecini hemen herkes tutturabilmiş olsa da sosyal ve kültürel aktivitelere katılım konusunda birbirinden biraz farklı bir görünüm sunabiliyorlardı.

Selma, Pınar ve Ayşegül gibi mezun olduktan hemen sonra veya çok kısa bir süre içinde aileleri tarafından hemen evlendirilenler olmuştu; Selma ve Pınar daha sonra eşlerinden ayrılmışlardı. Bazı kişiler sadece iş hayatlarında değil neredeyse bütün yaşamlarında otonomi ve kendini ifadeden yoksun bırakıldıkları, hem aileleri hem de daha geniş bir toplum tarafından pek çok düzeyde denetlendikleri neredeyse hiç bağımsız olamadıkları bir kadınlık biçimine mahkûm edilmişlerdi. Hızlı kentleşmenin ihtiyaçları doğrultusunda kamusal alanda istihdam ediliyor olmaları, ailelerinin çokça iddia ettiğinin tersine çok kişi için tam bir “kendi ayakları üzerinde durma” hali yaratamamıştı.

Jenny B. White emek sisteminin yapılanmasında cins kimliğinin ve akrabalık ideolojisinin rolünü anlamaya çalış-

şırken, akrabalık ilişkilerinin hem sömürücü hem de dayanışmacı olabildiğine işaret ediyor (1999: 23, 125). Yine de genellikle sevgi vadeden ailedeki kimliğe nazaran modern kurumlarda edinilen meslek kimliği, incelediğimiz grup açısından daha tercih edilecek bir alternatif olarak gözükmüyordu. Bunda hem toplumun hemşireleri bir meslek erbabı olarak görmemelerinin hem de kendilerinin zamanla bu kanaati içselleştirmelerinin de etkisi olduğunu düşünüyorum.

Sonsöz

Görüştüğümüz kişilerin çoğu geçmişe nazaran bugün yüksek eğitimin de etkisiyle hemşireliğin toplumda daha olumlu bir seyir izlediği kanaatini taşıyorlar. Ancak sınıf ve cins kimliği açısından mesleğin formülünde fazlaca bir değişim olmuyor. Daha önce hemşireler Sağlık Meslek Liselerinde devlet kaynaklarıyla okutulurken bugün daha çok özel ve devlet üniversitelerinde eğitim alıyorlar. Özel üniversitelerde okuyanlar içinde ciddi öğrenim harcı ödeyenler olabildiği gibi üniversitelerin sağladığı burslarla ve mezuniyet sonrası mecburi hizmet yükümlülüğüyle okuyabilenler de olabiliyor. Bu kişiler akademik bir eğitimin vaat ettiği kendini gerçekleştirmeden ziyade bir meslek sahibi olabilmek için hemşirelik öğrendikleri, hemşireliği öğrenirken de halen belli bir kadınlık tasarımının da içine girdikleri bir süreç yaşıyorlar. Mesela kadınlar “halen erkeklerin daha iyi lider olduklarına inanacakları şekilde sosyalleştiriliyorlar” (Roberts ve Group, 1995: 313), kendileri ise özellikle de aldıkları eğitimle pasif, kendini adanmış ve itaatkâr olmak üzere güçsüzleştirici şekillerde yetiştiriliyorlar. Benzer şekilde erkeklere nazaran ka-

dınlar işyerlerinde de daha pasifler ve emek süreçlerini de-
ğiştirmede, mesleğe katılacak kişileri belirleme veya mesle-
ęin alanı ve sınırlarını çizmekte söz sahibi değiller (Glazer,
1991: 354; Yıldırım, 2010: 43).

Hemşirelik hem görev hem de kimlik bakımından sürekl-
li başkaları tarafından tanımlanan bir meslek ve bu tanımlar
meslek içinden yapılmadığı için mevcut tanımların genel-
likle ötekileştirici bir yanı da var. Yargı içermeyen bir tanım
için kadınların kendileriyle ilgili tanımları başkalarına bırakmamaları ve belki de başkalarının oluşturduğu tanımlara
itibar etmemeleri gerekiyor. Mesela Suzanne Gordon artık hemşirelerin, onlar için üretilmiş “erdemli, melek ve azize
hemşire imgelerinin ötesine geçip ciddi ve önemli bir işle uğraşan ciddi ve bilgili profesyoneller imgesini yerleştirmeleri”
gerektiğini düşünüyor (2007: 184). Görüştüğümüz çok sayıda hemşire artık kendilerine biçilen böyle bir melek
imgesine bugün pek de itibar etmiyordu.

Bir mesleğin cazip ve tatmin edici olması için onu icra edenlerin otonomi sahibi olduğu ve kendini ifade edebildiği bir alan bulması gerekiyor. Anne Statham ve arkadaşları iyi bir işin kişiyi küçültmeyen, tersine onu cesaretlendirip yetiştiren, başarılarda gurur duymasına ve her zaman veya çoğu zaman bağımsız çalışmasına izin veren bir iş olması gerektiğini düşünüyorlar (1988: 13). Hemşirelik bizim görüştüğümüz gruptaki kişilerin deneyimlerinden bakınca pek de bu tanıma uygun bir görünüm sunmuyor. Çoğu on sekiz yaşında mezun olup yasal statüde reşit yurttaşlar olarak modern bir ordunun onları tayin ettiği yerde çalışmaya başlayan kaynak kişiler, eğitim sürecinde olduğu gibi hemşire olarak ücretli çalışmaya başladıklarında da geleneksel ve modern kurumların ürettiği tahakküm ilişkileri içinde pek de arzulanır bir yer edinemedişler. Hemen herkes orta sınıf bir yaşam biçimi kurmuş, bunlardan bir kısmı da orta sınıf

sosyokültürel alışkanlıklar geliştirmiş olsa da hemşirelik onları en nihayetle “kadın” ve “ev kadını” olma halinden kurtarıp, profesyonel meslek sahibi bir insana dönüştürememiş. İnsanlar genellikle hemşireliğin önemli bir meslek olduğunu kabul ettikleri halde, çelişkili bir biçimde hâlâ hemşireleri bir profesyonel olarak görmüyorlar. Halen aileleri, meslek çevreleri, siyasi merciler ve genel olarak toplumun gözünde hemşirelerin bir profesyonel olarak tanınmadığını ve hemşirelerin her bakımdan en yalnız bırakılan meslek gruplarından biri olduğunu düşünüyorum. Aksu Bora, gündelikçi kadınlar konusunda “para kazanıyor olmak onlara evlilik içerisinde doğrudan bir güçlenme sağlamıyor” tespitinde bulunuyor (2005: 103). İncelediğim gruptaki pek çok hemşirenin de hem ailelerinde hem de profesyonel kimlikleriyle iş gördükleri ortamlarda meslek ehli bir kişiden bekleneceği ölçüde güçlenme ve bağımsızlaşma yaşayamadıklarını gözlemledim. Hemşirelik deneyimi kişiyi bir bakıma güçlü ve kararlı yapabildiği gibi öbür yandan zayıf ve kırılgan da yapabiliyor. Hiyerarşik ilişkilere ve cinsiyetçiliğe zemin oluşturabilen geleneksel yargı ve değerleri silemeyen, çoğu zaman bunları da içinde harmanlayarak oluşan modern kurumlarda da kamusal alanda kadınların varlığı kolay kolay benimsenemiyor; bunu en çok da cins ve sınıf kimliği açısından dezavantajlı olduğu düşünülen hemşireler üzerinden görmek mümkün.

İncelediğim gruptaki kişiler büyük ölçüde dar gelirli ailelerde büyümüş çoğu da fazlaca bir seçeneği olmayan kız çocuklarıydı. Bu kişilerin önemli bir kısmı kendileri hakkında pasif ve ezik oldukları hükmünü verirken bunda eğitime süreçlerinin etkisinin büyük olduğunu belirtmişlerdi. Okullarda verilen hemşirelik eğitime, ciddi düzeyde kişinin kendisini koruyacağı yolların eklenmesi, gerektiğinde hasta ve problemi ile arasına mesafe koymak (*detachment*) gi-

bi tedbirlerin de yollarının anlatılması önemli. Sağlık hizmetinin, o hizmeti veren kişiye yaşam önceliği tanıyan bir anlayışla sunulması gerekiyor. Özellikle Türkiye'deki gibi daha teklifsizce ve sınırların ötesinde beklentilerin olabildiği bir toplumda, halen ağırlıklı kadınlardan oluşan hemşirelerin bunu öğrenmesi kendi sağlıkları ve iş güvenlikleri için çok önemli.

Eğitim sürecinde işlenen değerler ve oluşturulan beklentiler, pek çok kişinin meslek hayatını da büyük ölçüde etkilemiş. Kadınların kendileri adına değil, çocuklar, hijyen, sağlık gibi konularda konuşmaları veya bu konularda bir şeyler yapmaları daha meşru görülüyor (Roberts ve Group, 1995: xv). Benzer şekilde hemşirelerin de esasen başkaları için yaşayan araçlara dönüştürülme tasarımı, onların kendilerini gerçekleştirme olanaklarını daraltıyor.

Kadınların daha büyük ölçekte ve tarihsel olarak bakım verenler olmaları, onları, zamanlarını başka alanlarda kendilerini geliştirmek için kullanmaktan alıkoymuş gibi görünüyor ve bu durum geçerliliğini günümüzde de büyük ölçüde halen sürdürüyor. Kadınların bakıma dair işleri kendiliğindenmişçesine yapıvermeleri de bakım emeğinin görünmezliğini artırıyor. Bu yönüyle hemşirelerin sunduğu sağlık hizmeti de satın alınan bir şey olmakla karşılıksız fedakârlıkta bulunma arasında sıkışıp kalmış gibi. Özellikle eş-dost, mahalle çevresinde çoğu zaman da karşılıksız olarak bilgilerinden yararlanılması, onların mesleki veya toplumsal itibarını artıracak yerde tam tersi bir etki bile yaratabiliyor. Hemşirelerin, sınırları aşan sürelerde ve şekillerde hizmet veriyor olmaları da yine benzer şekilde mesleki statü ve toplumsal prestijleri üzerinde olumsuz bir etkiye yol açıyor.

Gülnur Savran, "Bakım işleri değersiz, nitelikli emek gerektirmeyen, kadınların 'doğal eğilimlerinin ve yeteneklerinin' birer uzantısı olmaktan ibaret, –emek olarak– görünme-

yen emek olmaktan nasıl çıkarılabilir?” sorusuna “Her şeyden önce, bu işlerin nitelikli işler haline getirilmesi, bunun için de bu alanlarda nitelikli bir eğitim düzeyinin tutturulması gerekir. Ücretli bakım işlerine erkeklerin de girmelerinin özendirilmesi, bu işlerin toplumsal değerinin artmasına katkıda bulunabilir” şeklinde cevap veriyor (2004: 65). Mesleğe katılacak erkeklerin işin daha teknik ve idari alanlarına kaydırılması gibi bir eğilimi gözleyebilsem de bu öneriyi ben de büyük ölçüde destekliyorum. Sağlık sistemi biçimsel düzenlemeler veya sistemin örgütlenme seklini değiştirmekten önce değerlerde bir değişimle anlamlı ve gerçekten işler hale getirilebilir. Bu da en başta tüm sağlık çalışanları ve sağlık hizmeti alanlar arasında manipölasyon ve ön yargılardan arınmış bir ilişki ve diyalogla, sağlık hizmeti verenlerin ortaya koydukları emeği görüp buna maddi ve manevi değerini vermekle mümkün olur. Değerlerde bir değişim olmadığı sürece biçimsel ve örgütsel düzenlemelerin hizmet talep edenlerin memnuniyetsizliklerine, çalışanların da bıkkınlık ve tükenme türü şikâyetlerine çözüm getireceğini düşünmüyorum.

Sağlık hizmeti alan kesimlerle hizmeti verenler arasındaki diyalog eksikliği ve buna eşlik eden çok sayıda peşin yargı iki kesim arasında çok sayıda anlaşmazlığın temel nedeni olabiliyor. Mesela çoğu hasta ve yakını çalışma koşullarını bilmeden sağlık çalışanları hakkında çeşitli düzeyde yargılar üretebiliyor. Oysa hemşirelik hizmetinin sağlıklı bir şekilde verilebilmesi için kaynak ve malzeme yeterliliği ile iş yükü ve çalışma sürelerinin baş edilebilir düzeyde olması çok önemli unsurlar.

Pek çok çalışma hemşire sayısı ile bakım kalitesi, hatta hasta ölüm oranı arasında ciddi bir ilişki olduğunu gösteriyor (Harrington, 2007: 297; Hoover, 2007: 510; Aiken, 2007: 553). Ücretlerin düşük olduğu ve çalışanların sık de-

ğıştirildiği, çok çalışma baskısı olan yerlerde bakım kalitesi dūřuyor, hemşire ve diğer sağlıkçıların yaralanma riski artıyor (Harrington, 2007: 299; Warino, 2007: 590). Bugün Türkiye’de sağlık sisteminde geçici ve güvencesiz taşeron aracılığıyla çalıştırılan hemşireler de dhıl takriben 150.000 çalışan bulunuyor ve bu, “srekliлик, bütünlük ve istikrarın esas olduğu sağlık hizmetinin” kalitesini düşürerek hasta ve personel memnuniyeti açısından çok sayıda sorun yaratıyor.¹

İstihdama dair değişkenlerin yanı sıra otonomi sahibi olmak, maddi ve manevi tatmin, işyerindeki sosyal ilişkiler, adil muamele ve işin hedef ve beklentilerine dair değerler de hemşirelerde sık görülen tükenmişlik sendromu bakımından önemle üzerinde durulan konular (Maslach, 2003: 190-1; Maslach ve Leiter, 2008: 500-1). Bu bakımdan Türkiye’de hemşirelerin büyük bir kısmının nitelikli bir sağlık hizmeti verecek koşullarda çalıştığını söylemek pek kolay değil. 24 saati bulabilen uzun mesai saatleri, hasta sayısının yüksekliği, personel ve malzeme eksikliği bakım kalitesini düşürse de doğrudan işi yapan ve hasta ile en çok muhatap olan hemşirelerin, daha büyük lkte sağlık politikaları bir yana, günlük iş ritimlerini etkileyen konulara bile müdahale şansları pek olmuyor. Zor ve olumsuz çalışma koşullarına işin ehli bir profesyonel olarak kişinin fikrini umursamayan idari mekanizmalar ve haliyle buralardan gelen baskılar da eklendiğinde, yaptığı iş kişi için tam bir külfete dönüşebiliyor. Özelde hemşireleri genelde ise tüm sağlık çalışanlarını karşılayabileceğinin üzerinde bir performansla mecbur eden bir sağlık sistemi, ya çalışanını ya hastasını ya da her ikisini birden gözden çıkarmış bir sağlık sistemidir tesbiti geçerlilik kazanıyor.

1 Bkz. “Sağlıkta Taşeron alıştırmayı Durdurduk!..”, erişim tarihi 24 Ağustos 2010, <http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=905>

Hemşireliğin giderek özelleşen bir sağlık sektöründe kamu sağlığı açısından içerdiklerinin siyasal bir yanı da var. Bugün sağlık sistemi, işin içindeki kişilerin dahi içinden çıkamayacağı, anlaşılması hayli güç ve karışık süreçlerden geçiyor ve bu süreçler, hizmet alanların yanı sıra tüm sağlık çalışanlarının koşullarını da olumsuz yönde etkileyeceğe benziyor. Diana J. Mason ve arkadaşlarının ifadeleriyle söyleyecek olursak “hasta bakımı hayli siyasi bir uğraşı. Siyaset kimin ne tür bir bakımı kimden ve ne zaman alacağını belirliyor. Hemşireler bakımın siyasi boyutunu anlamadıklarında hastalar iyi hizmet alamıyorlar” (Mason, vd., 2007b: 3). Bu bakımdan da hemşirelerin kamu sağlığı için siyasi alanda bulunmaları, sağlık politikalarına müdahale edebilmeleri gerekiyor (Roberts ve Group, 1995: 111). Bunun için de önce kendi çalışma alanlarında iddialı ve söz sahibi olabilmeleri lazım. Ancak “iddialı kadınlara, erkeklere nazaran daha olumsuz yargılar yükleniyor, dolayısıyla diğer kadınların desteğini alabilmeleri çok önemli” (Roberts ve Group, 1995: 306).

Peki, bunca sorunlu bir alanda “hemşireler neden daha radikal yollarla sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıyorlar?” Bunu zaten marjinalleşmelerine ve ayrımcılığa maruz kalan bir konumda olmalarına bağlayanlar var (Corley ve Mauksch, 1988: 145). Yani hemşirelerin durumunu bir kısır döngüyle açıklamak mümkün. Nispeten daha düşük bir eğitimle ve daha düşük bir statüyle istihdam edilmiş olmaları daha en başta hastane idarecileri ve doktorların –ve dolayısıyla da diğer insanların– tahakkümüne maruz kalmalarını meşrulaştıran bir gerekçe olabiliyor. Tahakküme maruz kalmaları itiraz etme güçlerini zayıflatıyor ve itiraz edemedikleri için de mevcut koşulları değiştirme yönünde bir eylemliliğe giremiyorlar.

Sağaltımın daha nitelikli ve entelektüel olduğu düşünülen bir takım pratiklerini içeren doktorluk, sağlık sistemin-

de nispeten daha korunaklı bir statüye sahip olmuştı ve bu, kısmen hemşirelerin “entelektüel ve sosyal açıdan tabi kılınmasıyla” gerçekleşebilmişti (Rafferty, 2006: 1). Bu korunaklı statüleri sayesinde doktorların muhatap olmadığı durumlar, otomatikman hemşirelere devredilmiş ve doktorlar, hemşirelerin muhatap olduğu sistemik sorunlarla uğraşmak zorunda kalmamışlardı. Şimdilerde sağlık alanında yaşanan değişimler, günden güne doktorların dokunulmaz konumlarını da çoğu zaman isabetsiz şekillerde tehdit ediyor. Giderek karmaşıklaşan, doktorların da artık müdahale edemediği bir sistemde sağlık hizmeti alamayan insanların hınçları günden güne bileniyor. Hastanelere yolu düşenler, genellikle bir gün içinde çileden çıkıp tahammüllerini yitirirken, yaşadıklarının faturasını aynı ritmi her gün tekrar tekrar yaşayan hastane personelinden çıkarma eğilimi gösterebiliyorlar.

Doktorlara bağlı çalışanlar da hemşireler sağlık sistemi içerisinde vazgeçilmez bir yerleri olduğunu biliyorlar. Özellikle bakım emeğine ciddi ihtiyaç duyulan birimlerde çalışan hemşireler, aslında doktorların tıbbi başarısında çok önemli bir katkıları olduğunu, yani bir yandan da doktorların ve idarecilerin onlara bağlı olduğunu biliyorlar. Ama çeşitli kurumsal düzenlemelerin de yardımıyla hemşirelerin biraz geride kalmalarıyla, uzmanlaşmalarının ve kendilerini geliştirip gerçekleştirmelerinin engellenmesiyle, tıbbi hiyerarşiler her gün yeniden üretilebiliyor. “Doktorlar daha en başta hemşirelere olan ihtiyaçlarının giderek arttığını fark etmişlerdi” ama kendilerini rahatsız etmediği sürece bu doktor hemşire oyununu onlar değiştirmeyecekler (Roberts ve Group, 1995: 239). Peki, hemşireler neden bu oyunu sürdürüyorlar? Pierre Bourdieu, ezilenlerin kendi ezilmelerine her zaman katkıda bulunduklarını söylerken bunun da yine “tahakkümün somutlaşmış bir sonucu” olduğuna dikkat çe-

kiyor. Ona göre toplumsallaşmış bedenin en derinine yerleşen itaat, “toplumsal tahakküm ilişkilerinin bedenselleşmesinin ifadesi” (aktaran Wacquant, 2003: 30-1). Sıklıkla ifade edilen ezilme deneyiminden olacak, hemşireler bir şeylerin değişmesini çok istedikleri halde bunu kendileri dışında bir otoriteden bekliyor, kendilerini bir aktör olarak göremiyorlar.

Görüşüğümüz grupta mesleğe dair büyük bir memnuniyetsizlik olsa da buna eşlik eden bir kabullenme ve kanıksama hali de var. Bu hemşirelerin sosyal veya siyasal olarak daha düşük bir bilinç düzeyinde olmalarıyla değil, “Ya bu deveyi güdeceksin ya bu diyardan gideceksin” seçenekleri arasında kalmalarıyla ve ifade kanallarının büyük ölçüde kapalı olmasıyla açıklanabilir. “Güçsüzlük ve cezalandırılma korkusu insanları mevcut duruma karşı durmaktan alıkoyabiliyor; korkunun hâlihazırdaki gerçekliklerden değil de önceki gelenekler ve geçmişteki cezalandırmalara dayandığı da çoğu zaman dikkatlerden kaçmaktadır” (Bullough’dan aktaran Corley ve Mauksch, 1988: 145-145). Hemşirelerin pek çoğu sağlık sisteminde vazgeçilmez bir yerleri olduğunu bilse de tek tek vazgeçilebilir olduklarını ve yerlerinin kolayca bir başka meslektaşları tarafından doldurulabilir olduğunu biliyorlar. Bu oyunu sürdürüyorlar, çünkü aksi halde bedelin ağır olacağını, ortamda sivrilince faturanın kendilerine çıkacağını ve ne ailelerinin, ne ataerkil toplumun ne de ataerkil devlet kurumlarının hak aramak istediklerinde yanlarında olacağını, bu yüzden daha baştan kaybedeceklerini hissediyorlar, biliyorlar ve bazıları ayrıca tecrübe de ediyorlar. Mesleğin itibarı, aile, okul, meclis, sokak gibi toplumun diğer alanlarında kadınların gördüğü değerden pek de bağımsız değil. Feminist sosyolog Charlotte Wolf hemşireliğin, “en gerekli ve önemli alanlardan biri, ama aynı zamanda en çok sömürülen, en az ödüllendirilen ve en az takdir

gören mesleklerden biri” olduğunu söylüyor (aktaran Roberts ve Group, 1995: 205; ayrıca Savran, 2004: 83). Tıpkı toplumda kadınlığa ve hemşireliğe biçilen değerler gibi kadınların ve hemşirelerin işbölümünde yerine getirdikleri görevlere biçilen değerler de bugün halen sorgulanmayı ve dönüştürülmeyi bekliyor.

Dünyada ve Türkiye’de tıp bugün giderek kadınların daha çok yer aldıkları bir alan haline geliyor. Bunun hem sağlık sektöründeki mesleklerin hem de kadınlığın anlamları üzerindeki olası etkilerini kestirmek şimdilik pek kolay değil. Ancak değerlerde bir değişim olmadığı sürece, biçimsel düzenlemeler ve yeni örgütlenmelerle sağlık sisteminin kronik sorunlarını çözmek veya sistemi daha işler ve anlamlı hale getirmek pek mümkün görünmüyor.

Kadınların genel durumunda olduğu gibi hemşireler –biraz daha katmerli olmak üzere–, toplumda ciddi sorumluluklar yüklenen, ama toplumdaki cinsiyetçilikten ciddi düzeyde etkilenen, bu yüzden mesleki itibarları düşük, hakları görmezden gelinen bir grup olmuşlar. Hemşirelerin, kendi toplumsal konumlarının kadınların toplumdaki konumundan bağımsız olmadığını anlamaları, feminist tarih araştırmacılarının da hemşirelerin kadın hareketine katkısını görmeleri gerekiyor (Roberts ve Group, 1995: 156-163). Hem kadınlar hem de hemşireler olarak koşulları önceden belirlenmiş bir yerde, önceden belirlenmiş bir rolde birilerine tabi olarak sürdürülen bir yaşama, feminist siyasetin sunduğu araçlarla bakarak olan biteni ifade edecek kanallar bulunmadığı zaman kişinin kendini bir labirentin içinde kaybetmesi hiç de zor değil.

“5898 sayılı “GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, 06.05.1982.

Abdullah Tansel, Fevziye (2001) *Kurtuluş Savaşı'nda Kadın Askerlerimiz*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

Aiken, Linda H. (2007) “Nurse Staffing Impact on Organizational Outcomes”, Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (ed.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 550-9, USA: Saunders Elsevier.

Aksoy, Nazan (2009) *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Altıntaş, Ayten (1998) “Türkiye’de Hemşireliğin Başlangıcı”, Nuran Yıldırım (der.), *Sağlık Alanında Türk Kadını*, 373-87, İstanbul: Novartis.

Ataç, Adnan (1996) *Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nin Kuruluşu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Ataç, Adnan, Yava, Ayla ve Aşlıoğlu, Kezban (2000) “Development of Military Nursing in Turkey”, *5th Congress of Balkan Military Medical Committee*, 25-28 Eylül, Ankara.

Bahçecik, Nefise ve Alpar, Şule Ecevit (2009) “Nursing Education in Turkey: From Past to Present”, *Nurse Education Today*, 29, 698-703.

Bartky, Sandra Lee (1997) “Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power”, Diana Tiegens Meyer (ed.) *Feminist Social Thought*, 93-111, New York: Routledge.

Başarır, Şükran I. (2009) “Yatılılık: Okul Ev Olunca Yatılılığın Tanımı ve Tarihçesi”, Şükran I. Başarır ve Talat Parman (der.), *Yatılılık: Okul Ev Olunca*, 21-61, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Behrens, Mary L. (2007) "From Sewage Problems to the Statehouse: My Life as an Elected Official", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 716-20, USA: Saunders Elsevier.
- Berktaş, Fatmagül (1992) "Kadınların Tarihinden Tüyler Ürpertici Bir Yaprak", Barbara Ehrenreich ve Deidre English, *Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler*, 73-8, İstanbul: Kavram Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (1996) *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilazer, Fatma Nur & Gonca, Gül Esin & Uğur, Sevinç ve Uçak, Hatice (2008) *Türkiye'de Hemşirelik ve Çocuk İşçiliği*, Ankara: Türk Hemşireler Derneği, erişim tarihi 11 Ağustos 2010, [elektronik sürüm].
- Blank, Hanne (2008) *Bekâretin "El Değmemiş" Tarihi*, çev. Emek Ergün, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bone, Debora (2002) "Dilemmas of Emotion Work in Nursing Under Market-Driven Health Care", *The International Journal of Public Sector Management*, Cilt 15 No. 2, 140-50.
- Bora, Aksu (2005) *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeli ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2001) *Masculine Domination*, çev. Richard Nice, Cambridge: Polity Press.
- Brotheridge, Céleste M. ve Grandey, Alicia A. (2002) "Emotional Labor and Burnout: Comparing Two Perspectives of "People Work", *Journal of Vocational Behaviour*, No. 60, 17-39.
- Capps, Lois (2007) "A Nurse in Congress", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 723-5, USA: Saunders Elsevier.
- Cohen, David (1995) *Erkek Olmak*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Corley, Mary C. ve Mauksch, Hans O. (1988) "Registered Nurses, Gender and Commitment", Anne Statham, Eleanor M. Miller ve Hans O. Mauksch (ed.), *The Worth of Women's Work: A Qualitative Synthesis*, 135-50, New York: University of New York Press.
- Dağlar, Oya (2004) "Kırım Savaşı'nda Orduların Sağlık Durumu ve Bir Belge", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 12, 41-52.
- Daley, Karen A. (2007) "Needlestick Injuries in the Workplace: Implications for Public Policy", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 486-96, USA: Saunders Elsevier.
- Davidoff, Leonore (2002) *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, çev. Zerrin Ateşer ve Selda Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, Ayten, Ulusoy, M. ve Ulusoy, M. Filiz (2003) "Investigation of Factors Influencing Burnout Levels in the Professional and Private Lives of Nurses", *International Journal of Nursing Studies*, 40, 807-27.

- Diamond, Timothy (1988) "Social Policy and Everyday Life in Nursing Homes: A Critical Ethnography", Anne Statham, Eleanor M. Miller ve Hans O. Mauksch (der.), *The Worth of Women's Work: A Qualitative Synthesis*, 39-55, New York: University of New York Press.
- Dingwall, Robert, Rafferty, Anne Marie ve Webster, Charles (1988) *An Introduction to the Social History of Nursing*, Londra: Routledge.
- Dingwall Robert ve Allen, Davina (2001) "The Implications of Healthcare Reforms for the Profession of Nursing", *Nursing Inquiry*, 8 (2), 64-74.
- Douglas, Mary (2005) *Saflık ve Tehlike; Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*, çev. Emine Ayhan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Dölen, Emre (1998) "Balkan Savaşı'nda Bir Hemşire: Nesime Ahmed (Dölen) Hanım (1894-1976)", Nuran Yıldırım (der.), *Sağlık Alanında Türk Kadını*, 388-426, İstanbul: Novartis.
- Duben, Alan (2002) *Kent, Aile, Tarih*, çev. Leyla Şimşek, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Düzel, Neşe (1997, 29 Aralık) "Herkes zina yapıyor, biliyorum" Işlay Saygın'la yapılan röportaj, *Yeni Yüzyıl*.
- Ehrenreich, Barbara ve English, Deidre (1992) *Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler*, çev. Ergun Uğur, İstanbul: Kavram Yayınları.
- Eken Hurigül (2010) *Rol Etkileşimi Bağlamında Kadın Subaylar*, Konya: Palet Yayınları.
- Enloe, Cynthia (1988) *Does Khaki Become You? The Militarization of Women's Lives*, Londra: Pandora Press.
- Enloe, Cynthia (2006) *Manevralar: Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar*, çev. Serpil Çağlayan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ergün, Emek (2008) "Önsöz: Türkiye'de Bekâretin "El Değmemiş" Tarihi", Hanne Blank, *Bekâretin "El Değmemiş" Tarihi*, çev. Emek Ergün, 11-34, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan-Şentürk, Selva (1994) *Tıbbi Etik ve Meslek Tarihi*, İstanbul: Fatih Ofset.
- Ermış, Kenan (2001) *En Güzel Hostes-Hemşire Sekreter Fıkraları*, İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Fagin, Claire M: ve Diers, Donna (1983) "Nursing as Metaphor", *The New England Journal of Medicine*, 309 (2), 116-7.
- Foley, Mary (2007) "Lobbying Policymakers: Individual and Collective Strategies", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 747-59, USA: Saunders Elsevier.
- Foucault, Michel (1980) "The Politics of Health in the Eighteenth Century", Colin Gordon (ed.), *Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*, çev. Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham ve Kate Soper, New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel (1986) *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*, çev. A. M. Sheridan, Londra: Tavistock Publications.

- Foucault, Michel (2000) *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Gebbie, Kristine M. (2009) "20th Century Reports on Nursing and Nursing Education: What Difference did They Make?", *Nursing Outlook*, 57, 84-92.
- Glazer, Nona Y. (1990) "The Home as Workshop: Women as Amateur Nurses and Medical Care Providers", *Gender and Society*, Cilt 4 No. 4, 479-99.
- Glazer, Nona Y., (1991) "'Between a Rock and a Hard Place': Women's Professional Organizations in Nursing and Class, Racial, and Ethnic Inequalities", *Gender and Society*, Cilt 5 No. 3, 351-372.
- Glenn, Evelyn Nakano (1992) "From Servitude to Service Work: Historical Continuities in the Racial Division of Paid Reproductive Labor", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Cilt 18, No. 1, 1-43.
- Graber, Gustav Hans (1996) *Kadın Psikolojisi*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Goffman, Erving (1976 [1961]) *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Middlesex: Penguin Books.
- Gordon, Suzanne (2007) "Talking the Right Talk about Nursing", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 177-84, USA: Saunders Elsevier.
- Göğüş Tan, Mine, Şahin, Özlem, Sever, Mustafa ve Bora, Aksu (2007) *Cumhuriyet'te Çocuklar*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Grypma, Sonya J. (2008) "Critical Issues in the Use of Biographic Methods in Nursing History", Sandra B. Lewenson, Eleanor Krohn Herrmann (ed.) *Capturing Nursing History: A Guide to Historical Methods in Research*, 63-78, New York: Springer.
- "Gülhane'de Hemşirelik ve Hastabakıcılık" (1998) *Gülhane Askeri Tıp Akademisi 100. Yılında 1898-1998*, Ankara: GATA Basımevi.
- Gürbilek, Nurdan (1993) *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Haktanırlar, Handan (2009) *Anlatmazsam Ölürüm*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Hall-Long, Bethany (2007) "Farmgirl, Nurse, and Legislator: My Journey to the Delaware General Assembly", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 720-3, USA: Saunders Elsevier.
- Haraway, Donna (2006) "A Cyborg Manifesto", Simon During (ed.), *The Cultural Studies Reader*, 271-91, Londra: Routledge.
- Harrington, Charlene (2007) "The Politics of Long-Term Care", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 295-303, USA: Saunders Elsevier.
- "Hemşire Kepi Tarih Oluyor" (2004, 09 Mart) *Radikal*, erişim tarihi 10 Ağustos 2010 [elektronik sürüm].

- Hochschild, Arlie Russell (1995) "The Culture of Politics: Traditional, Postmodern, Cold-modern, and Warm-modern Ideals of Care, *Social Politics*, Güz, 331-46.
- Hoover, Kim Welch (2007) "The Nursing Workforce: Supply and Demand", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 509-18, USA: Saunders Elsevier.
- Ilkkaracan, Pınar (2003) "Giriş: Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik", Pınar Ilkkaracan (der.), *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, 11-32, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Johnson, Eddie Bernice (2007) "My Path to Congress", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 729-30, USA: Saunders Elsevier.
- Kandiyoti, Deniz (1997) *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Karakışla, Yavuz Selim (1999) "Osmanlı Ordusunda Kadın Askerler", *Toplumsal Tarih*, sayı 66, Haziran, 15-24.
- Katrinli, Alev, Atabay, Gulem, Gunay, Gonca ve Guneri Cangarli, Burcu (2010) "Nurses' Perceptions of Individual and Organizational Political Reasons for Horizontal Peer Bullying", *Nursing Ethics*, 17 (5), 614-27.
- Kergoat, Danièle (2009) "Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri", Helena Hırata, Françoise Laborie, Hélène le Doaré ve Danièle Senotier (der.), *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, 94-105, çev. Gülnur Acar-Savran, İstanbul: Kanat Kitap.
- Kılıç, Hazem (2004) *Hemşirenin Kepi: Konuşamadım Yazdıklarımı*, İstanbul: Peri Yayınları.
- Kritek, Phyllis Beck (2007) "Alternative Dispute Resolution: A Tool for Managing Conflict", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 227-42, USA: Saunders Elsevier.
- Malone, Tracy A. ve Chaffee, Mary W. (2007) "Political Activity: Different Rules for Government-Employed Nurses", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 800-4, USA: Saunders Elsevier.
- Marmara, Rinaldo (2009) *Lape Hastanesi*, çev. Betsy Göksel, İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri.
- Maslach, Christina (2003) "Job Burnout: New Directions in Research and Intervention" *Current Directions in Psychological Science*, No. 12, 189-92.
- Maslach, Christina ve Leiter, Michael P. (2008) "Early Predictors of Job Burnout and Engagement", *Journal of Applied Psychology*, Cilt 93, No. 3, 498-512.
- Mason, Diana J., Leavitt, Judith K. ve Chaffee, Mary W. (2007) "Policy and Politics: A Framework for Action", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 3-16, USA: Saunders Elsevier.

- McCarthy, Carolyn (2007) "I Believed I Could Make a Difference", Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in Nursing and Health Care*, 726-8, USA: Saunders Elsevier.
- Milio, Nancy (1987) "Book Review: Women, Health and Healing, Edited by Ellen Lewin and Virginia Olesen, New York: Methuen Inc., 1985" *Signs*, Cilt 12 No.3, Bahar, 573-6.
- Nagel, Joane (2000) "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik", Ayşe Gül Altınay (der.), *Vatan Millet Kadınlar*, 58-94, çev. Aksu Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naldemirci, Öncel (2009) *Care and Emotions: Gendering the Experience of Nurses in an Oncology Department*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Özaydın, Zuhal (1998) "Türk Hemşireliği'nde Büyük Bir Öncü: Prof. Dr. Perihan Velioglu", Nuran Yıldırım (der.), *Sağlık Alanında Türk Kadını*, 427-41, İstanbul: Novartis.
- Özbay, Ferhunde (1999) *Türkiye'de Evlatlık Kurumu: Köle mi, Evlat mı?*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, Kenan (2010) *Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Finansman Harcamalar ve Maliyet*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özyeğin, Gül (2005a) *Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*, çev. Suğra Öncü, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özyeğin, Gül (2005b) "Önsöz", Aksu Bora, *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, 9-19, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quadagno, Jill (1976) "Occupational Sex-Typing and Internal Labor Market Distributions: An Assessment of Medical Specialities", *Social Problems*, Cilt 23, No. 4, Feminist Perspectives: The Sociological Challenge, s. 442-53.
- Rafferty, Anne Marie (2006) *The Politics of Nursing Knowledge*, Londra: Routledge.
- Roberts, Joan I. ve Group, Thetis M (1995) *Feminism and Nursing: An Historical Perspective on Power, Status, and Political Activism in the Nursing Profession*, Westport: Praeger Publishers.
- "Sağlıkta Taşeton Çalıştırmayı Durdurduk!..", <http://www.disk.org.tr>, erişim tarihi 24 Ağustos 2010.
- Sarı, Nil (1996/7) "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yeri", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 2-3, 11-64.
- Sarı, Nil (1998) "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yerine Kısa Bir Bakış", Nuran Yıldırım (der.), *Sağlık Alanında Türk Kadını*, 451-65, İstanbul: Novartis.
- Savran, Gülnur (2004) *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul: Kanat Kitap.
- Schultz, Jane E. (1992) "The Inhospitable Hospital: Gender and Professionalism in Civil War Medicine", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Cilt 17, No. 2, 363-92.
- Shalof, Tilda (2007) *The Making of a Nurse*, Toronto: McClelland & Stewart Ltd.

- Shields, Linda ve Watson, Roger (2007) "The Demise of Nursing in The United Kingdom: A Warning for Medicine", *Journal of the Royal Society of Medicine*, Cilt 100, 70-4.
- Statham, Anne, Miller, Eleanor M. ve Mauksch, Hans O. (1988) "The Integration Work: A Second-order Analysis of Qualitative Research", Anne Statham, Eleanor M. Miller ve Hans O. Mauksch (ed.), *The Worth of Women's Work: A Qualitative Synthesis*, 11-36, New York: University of New York Press.
- Summers, Anne (1988) *Angels and Citizens: British Women as Military Nurses 1854-1914*, Londra: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Şeşen, Ramazan (1996/7) "İslam Dünyasında Tıp Mesleğinin İlk Zamanları Hakkında Bazı Bilgiler", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 2-3, 65-70.
- Şık, Ahmet (2002, 13 Ocak) "Etek Gitti Kavgası Kaldı", *Radikal*, erişim tarihi 10 Ağustos 2010, [elektronik sürüm].
- Tanış, Yıldız (1988) *Toplunun Hemşirelik Mesleği Hakkında Görüş ve Düşüncelerini Hemşireler Üzerindeki Psikolojik Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Tarihçi Delice, Salime (2006) *Hemşirelik Mesleği ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Mesleğe Etkilerinin Betimlenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Taycan, Okan, Kutlu, Leman, Çimen, Selma ve Aydın, Nurcan (2006) "Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Depresyon ve Tükenmişlik Düzeyinin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi", *Anatolian Journal of Psychiatry*, sayı 7, 100-8.
- Tepecik, Tuba (2006) *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Hemşirelik Teşkilatının Gelişimi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Toksoy, Şafak Ebru (2009) "Yatılı Okulda Toplumsallaşma ve Sorunları", Şükran I. Başarır ve Talat Parman (der.), *Yatılılık: Okul Ev Olunca*, 120-36, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Turner, Bryan S. (2006) "From Governmentality to Risk: Some Reflections on Foucault's Contribution to Medical Sociology", Alan Petersen ve Robin Bunton (ed.), *Foucault: Health and Medicine*, Londra: Routledge.
- Uğuzalp, Erkan (2009) "Yatılılıkta Mahremiyetin Sınırlandırılması", Şükran I. Başarır ve Talat Parman (der.), *Yatılılık: Okul Ev Olunca*, 100-11, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Umar, Leyla (2007, 04 Kasım) "Hemşirelerin Ancak Yüzde Yirmisi Kendi İşini Yapıyor", İffet Renda ile söyleşi, *Vatan*, erişim tarihi 11 Ağustos 2010 [elektronik sürüm].
- Utku, Burçin (2007) *Ben Bir Hemşireyim: Melek Değil İnsanım*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Üçer, Müjgan (1981), "Anadolu Folklorunda Fadime Ana (II)", *Türk Folkloru Araştırmaları 1981/1*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 113-119.

- Varikas, Eleni (2009) "Evrenselcilik ve Tikelcilik", Helena Hırata, Françoise Labo-
rie, Hélène le Doaré ve Danièle Senotier (der.), *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, 166-
71, çev. Gülnur Acar-Savran, İstanbul: Kanat Kitap.
- Wacquant, Loïc J. D. (2003) "Giriş", Pierre Bourdieu ve Loïc J. D. Wacquant, *Dü-
şünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Ya-
yınları.
- Walby, Sylvia (1989), "Theorizing Patriarchy", *Sociology*, Cilt 23(2), 213-34.
- Walby, Sylvia (1990), *Theorizing Patriarchy*, Oxford: Blackwell.
- Walby, Sylvia (2000), "Kadın ve Ulus", *Vatan Millet Kadınlar*, Ayşe Gül Altınay
(der.), 29-57, çev. Meltem Ağduk-Gevrek, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Warino, Linda (2007) "Collective Action in the Workplace: The Role of Unions",
Diana J. Mason, Judith K. Leavitt, Mary W. Chaffee (der.), *Policy & Politics in
Nursing and Health Care*, 589-601, USA: Saunders Elsevier.
- Wechsler Segal, Mady (1995) "Women's Military Roles Cross-Nationally: Past,
Present, and Future", *Gender and Society*, Cilt 9 No. 6, 757-775.
- White, Jenny B. (1999) *Para ile Akraba: Kentsel Türkiye'de Kadın Emegi*, İstanbul:
İletişim Yayınları.
- Wingfield, Adia Harvey (2008) "Racializing the Glass Escalator: Reconsidering
Men's Experiences with Women's Work", *Gender and Society*, Cilt 23, No. 1,
5-26.
- Yıldırım, Aytolan (2009) "Hemşirelik Haftasının 45. Yılında Sorgulama", *Hastane:
Hospital News: Sağlık Yönetimi ve Tıp Teknolojisi Dergisi*, sayı 58, 56-7.
- Yıldırım, Aytolan (2010) "Hemşirelik Uygulama Alanı Belirli Olmayan Tek Disip-
lindir", *Sayed*, Mayıs, 42-5.

- amir 16, 17, 41, 42, 48, 92-94, 96, 99, 101, 107, 109, 117, 132, 137, 141-143, 148, 149, 159, 160, 162, 170, 174, 182, 183, 193
- askeriye 21, 52, 80, 90
- astsubay 38-40, 44-49, 72, 75, 84, 121, 122, 126, 127, 157, 174
- ataerki 43, 50, 52, 55, 56, 62, 66, 86, 141, 142, 211
- bakım, bakım emeği, bakım hizmeti, bakım hizmetleri 10, 24, 42, 43, 65-67, 147, 206, 210
- beden 43, 54, 59, 69, 70, 83, 86, 87, 89, 101, 105, 132, 138, 141, 142, 156, 162, 173, 211
- branşlaşma 151, 152, 162, 172
- bütüncül kurum (*total institution*) 97, 113
- ceza 54, 90, 98, 99, 102-109, 112, 118, 120, 126, 136, 143, 148, 149, 154, 190, 211
- cins kimliği 24, 64, 200, 203
- cinsiyet 10, 37, 38, 51, 52, 55, 62
- cinsiyetçi, cinsiyetçilik 43, 51, 62, 63, 65, 70, 72, 205, 212
- disiplin 10, 28, 35, 71, 86, 89, 90, 94, 97, 99, 101, 104-106, 108, 112, 116, 121, 141, 142, 160
- doktorluk 39, 44, 64, 68, 209
- duygu emeği 11, 66, 67, 170
- emeklilik 20, 40, 148, 153-156
- erkeklik 17, 51, 53, 72
- fedakârlık 43, 44, 53, 54, 170, 206
- feminist 52, 63, 141, 159, 211, 212
- Foucault, Michel 26, 98, 101, 141
- GATA 15, 18, 19, 21, 24, 31, 32, 34-36, 38, 53, 80, 83, 88, 89, 91, 104, 133, 158, 177, 182
- Goffman, Erving 97, 98, 113
- göç 40, 41, 50, 76
- hasta bakımı 11, 31, 32, 52, 72, 147, 170, 174, 178, 209
- hasta hakları 169
- hiyerarşi 16, 24, 28, 44, 62, 121, 129-131, 169, 176, 180, 181, 187, 205, 210
- hostes 55, 70

- ideal erkek 63
ideal kadın 63, 68
imge, hemşire imgesi 43, 58, 60, 63, 68-70, 72, 204
itaat 28, 42, 56, 68, 79, 87, 93, 101, 126, 142, 143, 157, 158, 211
izin 90, 92, 93, 97, 99, 101-103, 106, 116, 122, 129, 131, 133, 134, 179, 186, 196
- kadın emeği 9, 141
kadınlık 10, 17, 42, 44, 51, 53-55, 60, 70, 72, 73, 122, 142, 200, 203, 212
kamusal alan 17, 32, 43, 50-53, 55, 59, 62, 66, 70, 73, 114, 200, 205
kep 18, 33, 35, 36, 132, 133, 157
kıdem 47, 178
kırsal 40, 41, 120
kız çocuğu 37, 38, 41, 42, 78, 79, 87, 96, 114, 134, 167, 205
kız öğrenci 38, 39
Kızılay 25, 32-34, 97, 177
kilise 52, 140
köy 41, 75, 76, 78, 81, 86, 87, 93, 94
- lojman 133, 134, 136
- mahrem 42, 50, 57, 59, 97
mecburi hizmet 35, 116, 192, 203
memur 19, 38, 75, 76, 94, 132, 141, 143, 159, 199
Meslek Lisesi, Meslek Liseleri 38, 39
Milli Eğitim Bakanlığı 26, 33, 34, 38, 79, 132
- Nightingale, Florence 29-31, 64
nöbet 42, 45, 48, 112, 113, 118, 119, 121, 132, 135-138, 144-146, 149, 153, 157, 162, 167, 170-176, 178, 186, 187, 190
- ödül 98, 148
öğretmen 37-39, 57, 59, 61, 75, 80, 81, 88, 92, 94, 98-101, 104-112, 115-118, 121, 126, 128, 130, 132, 141, 161
- petri kutusu 129
polis 37-40, 76
profesyonel 24, 54, 55, 67, 151, 204, 205, 208
- rahibe 31, 69
- Sağlık Bakanlığı 19, 25, 33, 34, 79
sağlık hizmeti 24, 32, 33, 61, 79, 124, 144, 147, 206-208, 210
Sağlık Meslek Lisesi 15, 18-22, 24-26, 29, 33-36, 38, 44, 53, 78-80, 86-89, 91, 104, 114, 177, 180-182, 187, 192, 203
sağlık sistemi 26, 62, 63, 180, 207-212
sekreter 50, 57, 70
sınıf 35, 49, 68, 91-93, 98, 100, 103, 108, 109, 118-121, 124, 127, 128, 135
staj 107, 117, 125, 127, 133, 137, 143, 144
subay 19, 38, 39, 45, 47-49, 53, 75, 89, 103, 109, 110, 157, 174, 178, 180, 182, 183
- şivester 33, 176
- tahakküm 17, 46, 64, 75, 101, 123, 132, 134, 177, 204, 209-211
tayin 35, 133, 135, 144, 192, 204
terbiye 86, 87, 101, 131
tıbbi iktidar 28, 56, 64
tıbbi pratik 29, 31, 44, 65, 146
tıbbi söylem 28, 87
tıp 24, 44, 52, 62, 64, 85, 158, 169, 212
toplumsal değer 42, 52, 68, 207
tükenme, tükenmişlik 69, 80, 170, 207, 208
- uygulama 92, 93, 107, 112, 117, 118, 124-126, 128-131
- üniforma 80, 89, 101, 105, 119, 120, 131

yardımcı hemşire 34-36

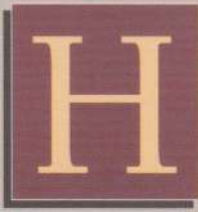
yasak 90, 99, 100, 112, 126

yatılı 10, 24, 37, 80, 81, 89, 90, 92, 97,

98, 110-112, 114, 115, 118, 121-
123, 181

yeni kentli 37, 76, 114

“Biz insan hayatıyla birebir iç içeyiz. Ama işte karşımızdaki insanlar nedense hiçbir zaman hemşireleri pek iyi gözle görmüyorlar. Hep, her zaman böyle olmuştur. Çalıştığımız yerlerde de öyle. Nedendir bilmiyorum bir laboranta bakış açısıyla bir hemşireye bakış açısı o kadar farklı ki. Aslında biz onlardan daha yoğun çalışıyoruz, daha fazla çalışıyoruz. Buna rağmen ama, bakış açısı ve verilen değer çok farklı. Bunlara çok üzülüyorum.”

emşirelik, kadın emeğinin görünmezliğinin evle sınırlı olmadığını bize en berrak gösteren örnek- tir herhalde. Ücretli bir emek türü olmasına kar- şın, görünmez. Çünkü onlarınki, “bakım emeği”dir! Yani kadınların “zaten”, “oldum olası”

yapageldikleri işler. Hemşire söz konusu olduğunda tıbbi bakım, evde annenin, kız kardeşin yapıp durduğu işten pek de farklı bir şey değilmiş gibi düşünülür. Hemşire istediği kadar eğitim almış, yıllarca tecrübe biriktirmiş ve kimi zaman doktorun hatasını fark edecek kadar konuya hâkim olsun, o, “kız kardeş”tir.

Elinizdeki kitap, hemşirelere kulak veriyor, onların sesini duy- mamızı sağlıyor. Bu sesin anlattığı, sadece bir mesleğin çilesi değil. Bu sese kulak vererek cinsiyete ve sınıfa dair iç içe geçmiş düzenlemeleri “teknik” gerekliliklerden ve bilimsellikten ayırt edebiliyoruz...

İLETİŞİM 1609
ARAŞTIRMA
İNCELEME 264

ISBN-13: 978-975-05-0905-6

9 789750 509056